

Nr 287.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående uppförande av bostäder för försvarets personal m. m.; given Stockholms slott den 14 maj 1943.

Kungl. Maj:t vill härmed, under återopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över försvarsärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla de förslag, om vilkas avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF.

Per Edvin Sköld.

Utdrag av protokollet över försvarsärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 14 maj 1943.

Närvarande:

Statsministern HANSSON, ministern för utrikes ärendena GÜNTHER, statsråden WIGFORSS, SKÖLD, ERIKSSON, BERGQUIST, BAGGE, ANDERSSON, ROSANDER, GJÖRES, EWERLÖF.

Efter gemensam beredning inom försvars-, social- och finansdepartementen anmäler chefen för försvarsdepartementet, statsrådet Sköld, frågor angående uppförande av bostäder för försvarets personal m. m. samt anför därvid följande.

Inledning.

De senaste årens snabba utbyggnad av försvarsorganisationen har medfört, att behovet av bostadslägenheter å vissa orter med militära förläggningar eller verkstäder ökats i sådan grad, att det varit nödvändigt att i viss omfattning

Bihang till riksdagens protokoll 1943. 1 saml. Nr 287.

uppföra bostäder genom statens försorg. Den av 1942 års riksdag beslutade fortsatta utbyggnaden av försvarskrafterna kommer att kräva ytterligare åtgärder från statens sida för åstadkommande av erforderligt antal bostäder för personalen vid försvarsväsendets olika förband och anläggningar, och i försvarsbeslutet beräknades — förutom 5,000,000 kronor till furirbostäder för arméns truppförband — i runt tal 16,500,000 kronor för anordnade av tjänstebostäder. 1941 års försvarsutredning hade för samma ändamål beräknat omkring 22,000,000 kronor. Emellertid förutsattes i försvarsbeslutet, att det skulle särskilt utredas, huruvida icke det beräknade bostadsbehovet skulle kunna i ej oväsentlig utsträckning tillgodoses genom egnaheimsbebyggelse.

I enlighet härmed uppdrog Kungl. Maj:t genom beslut den 30 juni 1942 åt egnaheimsstyrelsen att i samråd med arméförvaltningens fortifikationsstyrelse samt marin- och flygförvaltningarna skyndsamt verkställa utredning rörande möjligheterna att tillgodose det inom försvarsväsendet föreliggande behovet av tjänstebostäder för de olika försvarsgrenarna genom egnaheimsbebyggelse i huvudsak av den karaktär, som tillämpats vid ordnandet genom styrelsens försorg av bostadsfrågan för Västgöta och Skaraborgs flygflottiljer.

Kungl. Maj:t uppdrog vidare genom beslut samma dag åt försvarsväsendets verkstadsnämnd att i samråd med egnaheimsstyrelsen verkställa utredning rörande bostadsbehovet vid nämnden underställda fabriker.

Med anledning av dåvarande överdirektören, numera landshövdingen E. Lindebergs frånträdande av befattningen såsom egnaheimsstyrelsens chef beslöt Kungl. Maj:t den 20 november 1942 på framställning av styrelsen att återkalla det styrelsen den 30 juni 1942 lämnade uppdraget samt att uppdraga åt Lindeberg att inom försvarsdepartementet biträda med fullföljande av samma utredningsuppdrag. Till Lindebergs förfogande har ställts ett antal experter, nämligen verkställande direktören i Stuvsta fastighetsaktiebolag T. Y. Delin, byrådirektören H. Junaeus, arkitekten H.-A. Holst och docenten G. Ringborg. Utredningen har antagit benämningen 1942 års militära bostadsutredning.

Sedan Lindeberg i en den 30 oktober 1942 dagtecknad promemoria uppdragit till behandling frågan om den lämpligaste formen för organiserandet av den fortsatta statliga verksamheten för anskaffande av bostäder för personal vid försvarsmakten, har riksdagen (skrivelse 1943:129) på i propositionen nr 70 framlagt förslag, i överensstämmelse med vad som anförts i Lindebergs promemoria, beslutat, att de med bostadsanskaffningen sammanhängande frågorna ävensom förvaltningen av de bostadsfastigheter, som uppföras genom statens försorg, skola handhavas av ett särskilt organ, försvarets bostadsanskaffningsnämnd. Dennas huvudsakliga uppgifter ha i den av Kungl. Maj:t för nämnden den 7 maj 1943 (nr 230) fastställda instruktionen preciserats så, att nämnden har att bland annat hålla sig underrättad om möjligheterna för försvarets personal inom olika delar av landet att erhålla bostäder, verka för att erforderlig anskaffning av bostäder kommer till stånd genom kommunala myndigheters föranstaltande eller enskild företagsamhet, samt, därest förefintligt bostads-

behov trots allvarliga bemödanden av nämnden icke kan väntas bliva tillgodosett genom kommunala myndigheters föranstaltande eller enskild företagsamhet samt såvida icke särskild utredning giver vid handen, att tjänstebostäder med bostadstvång böra ifrågakomma, själv projektera och låta uppföra erforderliga bostadslägenheter.

I ett den 17 mars 1943 dagtecknat betänkande har 1942 års militära bostadsutredning — vilken med hänsyn till angelägenheten att snarast möjligt erhålla tillgång till de uppgifter, som kunna påverka ett ställningstagande till försvarets bostadsfråga under innevarande år, ansett sig böra genomföra utredningsuppdraget i etapper — lämnat en redogörelse för vad som framkommit rörande försvarets behov av bostäder intill den 1 oktober 1943 ävensom uttalat sig rörande olika möjligheter att tillgodose detta bostadsbehov. Utredningen har tillika anmält sin avsikt att sedermera inkomma med liknande uppgifter i fråga om åren 1944—1947.

Sedan utlåtanden över betänkandet inforrats från överbefälhavaren, armé- och marincheferna, chefen för flygvapnet och flygförvaltningen, arméförvaltningens fortifikationsstyrelse, marinförvaltningen, försvarsväsendets verkstadsnämnd, 1940 års militära byggnadsutredning, statens byggnadslånebyrå, statens arbetsmarknadskommission, egnahemsstyrelsen samt statens industrikommision, anhåller jag nu att få anmäla ärendet för Kungl. Maj:t. Därvid ämnar jag till en början anföra vissa allmänna synpunkter på förevarande spørsmål. Därefter behandlas var för sig de olika försvarsgrenarnas bostadsproblem. I samband därmed upptagas till behandling vissa med bostadsfrågorna sammanhängande spørsmål.

Allmänna synpunkter.

I propositionen nr 70 till innevarande års riksdag angående inrättande av försvarets bostadsanskaffningsnämnd har inledningsvis lämnats en kortfattad redogörelse för statens verksamhet under de senaste åren för tillgodoseende av försvarets behov av bostäder ävensom rörande denna frågas behandling vid 1942 års riksdag. Jag torde härutinnan få hänvisa till nämnda proposition (sid. 1—4).

För egen del anförde jag vid anmälan av berörda proposition bland annat följande.

Vid bedömandet av frågan om de lämpligaste formerna för anskaffande av bostäder i erforderlig omfattning på platser med militära förläggningar eller andra militära anläggningar får icke bortses från det nära samband, som förefinnes mellan detta spørsmål och frågan om statens bostadspolitik i övrigt. Statens byggnadslånebyrå har också i sitt yttrande påpekat, att det bostadsbehov, som tillgodosetts med hjälp av de senaste årens statliga stödåtgärder, i betydande utsträckning ägt samband med militära förläggningar och krigsindustriell expansion samt att kommuner och enskilda på senare tid i ett stort antal fall tagit initiativ till bostadsbyggande, som sammanhänger med väntad

tillväxt av bostadsbehovet till följd av försvarsåtgärder. Det är av stor vikt, att den känsla av ansvar för bostadsförsörjningen, som kommunerna sålunda givit uttryck för, icke avtrubbas genom olämpligt avvägda statliga åtgärder. En utveckling i sådan riktning skulle kunna rubba grunderna för den av statsmakterna bedrivna sociala bostadspolitiken.

Jag utgår sålunda från att bostadsbehovet på de olika förläggningssorterna i första hand skall tillgodoses genom kommunal eller enskild byggnadsverksamhet, givetvis i erforderliga fall med statligt stöd enligt de grunder, som gälla för bostadsbyggnadsverksamheten i övrigt. Vid uppkommande svårigheter på en viss ort beträffande bostadsförsörjningen böra därför åtgärder i första hand vidtagas i syfte att uppmuntra kommunal och enskild företagsamhet på orten. Endast för det fall att sådana åtgärder visa sig resultatlösa, bör staten mera direkt engagera sig i bostadsbyggandet.

Då det gäller att välja den lämpligaste formen för den bostadsanskaffning i statlig regi, som sålunda i vissa fall kan visa sig erforderlig, må till en början framhållas, att jag vid åtskilliga tillfällen givit uttryck åt den uppfattningen, att tjänstebostäder i egentlig mening, med bostadstvång för vederbörande befattningshavare, med hänsyn till därmed förenade olägenheter av olika slag böra uppföras allenast då detta av särskilda skäl visar sig ofrånkomligt. Tjänstebostäder synas således böra komma i fråga allenast för personal, som med hänsyn till tjänstens krav eller kommunikationernas beskaffenhet måste bo inom vederbörligt förläggingsområde eller dess omedelbara närhet. För övrig personal bör icke gälla något bostadstvång, och bostadsbyggandet för denna personal bör alltså i princip taga sikte på uppförande av bostäder av de typer som förekomma på den allmänna bostadsmarknaden. Därvid kunna i huvudsak två olika former av bostadsbyggande komma i fråga, å ena sidan uthyrningsfastigheter samt å den andra egna hem eller bostäder för upplåtelse med bostadsrätt. Inom försvarsväsendet ha båda formerna kommit till användning. De därvid vunna erfarenheterna äro icke så uttömmande, att ett slutligt omdöme kan givas rörande vilken av dessa upplåtelseformer som är den lämpligaste. Sociala skäl synas mig dock tala för att bostäder av egna hemstyp böra givas företräde där så är möjligt. För befattningshavare, som kunna beräknas komma att bli stadigvarande bosatta på en och samma ort eller som eljest kunna förväntas ha intresse för saken, bör staten alltså inrikta sig på att uppföra bostäder av egna hemstyp eller eventuellt, om så befinnes lämpligt, fastigheter för upplåtelse med bostadsrätt. Bostadslägenheterna böra därvid snarast möjligt överlåtas till befattningshavarna, vilka sålunda därefter själva skulle svara för sina bostadsfrågor. Endast för personer, som icke äro stadigvarande anställda eller som icke äro benägna eller ha möjlighet att för längre tid bosätta sig på samma plats, böra uppföras bostadsbyggnader, som varaktigt skola kvarbliva i statens ägo. Eventuellt kunna därvid byggnaderna anordnas såsom hyreshus.

I sin skrivelse nr 129 fann riksdagen sig kunna i princip godkänna vad sålunda anförts med avseende å de allmänna riktlinjer, efter vilka den statliga bostadsanskaffningen för försvarets personal lämpligen bör ordnas.

1942 års militära bostadsutrednings betänkande.

I fråga om *utredningsmaterialets insamling och bearbetning* har militära bostadsutredningen inledningsvis framhållit, att det för utredningen gällt att i första hand fastställa det ytterligare nettobehovet av bostäder för försvarets personal på de olika orterna. I samråd med försvarsgrensförvaltningarna hade

därför utsänts ett frågeformulär till de förband och anläggningar, som ansetts ha någon bostadsfråga av betydelse. Vidare hade infordrats uppgifter om å ena sidan antalet och storleken av de bostäder, vilka den 1 oktober 1942 disponerades av personal, som önskat erhålla annan bostad i utbyte, å andra sidan antalet och storleken av de bostäder, som vid samma tidpunkt ansågos överhuvudtaget erforderliga, d. v. s. för tillgodoseende av såväl nyssnämnda personals önskemål om bostadsbyte, som den övriga i vanlig mening bostadslösa personalens behov. Vid avgivandet av dessa uppgifter skulle hänsyn tagas till vederbörandes såväl behov som ekonomiska förutsättningar. Det sålunda erhållna materialet hade av utredningen sammanställts och ett teoretiskt lägenhetsutbyte genomförts i största möjliga utsträckning. Det nettobehov av bostäder utöver redan disponerat lägenhetsbestånd, som sålunda konstaterats föreligga den 1 oktober 1942, hade sedermera lagts till grund vid utredningens fortsatta bedömande av bostadsfrågan. Det borde framhållas, att nämnda uppgiftsmaterial icke kunnat i allmänhet av utredningen kontrolleras, varför dess tillförlitlighet vore beroende på med vilken omsorg de olika svarsgivarna gått tillväga. Eventuella felaktigheter syntes dock icke bliva av betydelse för bostadsfrågans bedömande i stort och påverkade alls icke frågan om erforderligt statligt bostadsbyggande, vilken, som framginge i det följande, borde betraktas ur en snävare synvinkel.

Från vederbörande militära myndigheter hade jämväl erhållits upplysningar beträffande förbandens beräknade tillväxt och därmed det ökade bostadsbehovet för åren 1943—1947. Genom att till det konstaterade nettobehovet av bostadslägenheter den 1 oktober 1942 lägga den för tiden intill den 1 oktober 1943 beräknade behovsökningen hade erhållits sannolikhetsvärden för det under samma ettårsperiod erforderliga bostadstillskottet. Dessa siffror hade sammanställts dels ortsvis, dels försvarsgrensvis och förbandsvis för samtliga vapenslag.

Under utredningens gång hade förekommit konferenser med statliga och kommunala myndigheter varjämte företagits ett flertal resor till olika förläggningssorter. Vid underhandlingar hade de kommunala ortsmyndigheterna informerats om de vanliga statliga kreditformerna och villkoren för dylika krediters och subventioners åtnjutande. På samma gång hade på orter, där statlig bostadsproduktion beräknats bliva erforderlig, uppgifter inhämtats rörande tillgången på lämplig tomtmark, olika byggnadstypers lämplighet, förutsättningarna för val av byggnadsmaterial m. m.

Utredningen har särskilt ägnat uppmärksamhet åt frågan om *behovet av statlig byggnadsproduktion* samt därom närmare anfört följande.

En statlig bostadsproduktion vore visserligen i och för sig icke önskvärd men syntes det oaktat bliva nödvändig på ett flertal platser, där det kommunala eller enskilda bostadsbyggandet väntades bliva otillräckligt eller där sådant byggande icke alls syntes kunna komma till stånd. Frågan bedömdes av utredningen på så sätt, att staten borde ikläda sig byggnadsskyldighet först sedan alla andra möjligheter till bostadsproduktion uttömts eller visat sig obefintliga. Utredningsarbetet hade också bedrivits efter dessa synpunkter,

men i nuvarande förberedande läge hade det i vissa fall visat sig omöjligt att med noggrannhet fastslå minimum för statens åtaganden. Det organ, som framdeles beräknades få försvarsväsendets bostadsfrågor om hand, syntes i detta hänseende få tillfälle att framlägga klarare bedömningsgrunder.

Det vore i huvudsak två faktorer, som påverkade frågan om statlig bostadsproduktion, å ena sidan det militära kravet på förläggning av viss bebyggelse i omedelbar närhet av respektive försvarsetablissemment samt å andra sidan produktionsförutsättningarna överhuvudtaget i respektive orter.

Vad de militära synpunkterna anginge, hade utredningen genom respektive centrala förvaltningar och staber begärt uppgifter om, vilka bostäder som för tjänstens bedrivande oundgängligen måste förläggas i vederbörande förbands omedelbara närhet. Därvid hade särskilt framhållits, att hänsyn icke finge tagas till de olika befattningshavarnas ekonomiska intressen eller bekvämlighetssynpunkter utan endast till tjänstens oavvisliga krav. Vid undersökningen hade framkommit, att man inom armén, såvida inom kasernerna belägna underofficersbostäder icke skulle utrymmas, samt inom marinen och verkstadsnämnden hade mycket begränsade krav rörande sådan särskild bostadsförläggning, medan flygvapnets önskemål i detta hänseende vore mera vittgående. Detta kunde i viss mån förklaras därigenom, att flygförband och verkstäder ofta vore förlagda på relativt stort avstånd från tätbebyggda orter och att bostäder för beredskaps- och kontrollerande personal där ofta saknades. Det hade också framhållits, att de stora ekonomiska värden, som vore till finnandes inom flygplatser och framför allt flygverkstäder, motiverade åtgärder för förläggande dit av viss till brandskydds- och beredskapstjänst lämplig personal. Att den inre tjänsten blivit lidande därigenom, att befälet till största delen haft sina bostäder belägna utanför förläggningssorten, hade slutligen också i flera fall omvitnats. Något utredningens ställningstagande till de rent militära kravens berättigade omfattning hade emellertid icke medhunnits och syntes i huvudsak ej heller vara ur kompetenssynpunkt möjligt.

I den mån bostadsbyggande omedelbart invid försvarsetablissemmenten emellertid ansåges böra komma till stånd, syntes man i de flesta fall få räkna med att staten själv måste bygga. Det hade visserligen förekommit i några fall, att kommuner ej ställt sig avvisande till att för ändamålet verkställa förmedling av statens tertiär- och tilläggs lån, men man syntes dock ej kunna vänta, att den enskilda företagsamheten skulle vara villig att inlåta sig på en dylik bostadsproduktion. Det hade bland annat anförts, att bostadsbeståndets kapitalvärde komme att bliva mer eller mindre beroende av försvarsanordningarnas framtida omfattning, och det befarades, sannolikt med rätta, att landskommunernas lägre dyrortsgruppering skulle motverka frivillig utflyttning och därmed göra hyresmarknaden avhängig militärmyndigheternas större eller mindre villighet till tillgripande av bostadstvång.

Utredningen hade genomfört vissa undersökningar rörande det bostadsbehov, som uppkomme, därest inom kasernetablissemmenten befintliga underofficersbostäder skulle utrymmas. Som emellertid utredningen vore av den uppfattningen, att en dylik utrymning, med relativt stor och dyrbar statlig bostads-

produktion såsom följd, i varje fall icke borde genomföras förrän det statsfinansiella läget samt tillgången på byggnadsmaterial och arbetskraft förbättrats, hade resultatet av de sålunda gjorda undersökningarna ansetts kunna stå över till en kommande redogörelse.

Inom förläggningssorter av ren landsbygdskaraktär, såsom Revinge, Fårösund och Såtenäs, syntes i regel ingen som helst kommunal eller enskild byggnadsverksamhet kunna påräknas. Därtill vore den civila efterfrågan på bostäder alltför obetydlig och investeringsriskerna följaktligen ansedda såsom för stora. Ett liknande förhållande, ehuru delvis förorsakat av andra omständigheter, hade kunnat konstateras på vissa andra orter, såsom Kiruna och Karlsborg. Icke lika klart negativ, ehuru mycket oviss, syntes frågan om kommunal eller enskild byggnadsverksamhet vara i bland annat Vaxholm, Ljungbyhed och Malmslätt, där visserligen intresse för saken kunnat konstateras men där ändå svårigheterna för en tillräcklig bostadsproduktion i allmänna marknaden kunde väntas bliva allt för stora. I fall av sistnämnda art hade utredningen sökt få sannolikhetsberäkningar till stånd.

Bostadsutredningen har åskådliggjort den uppskattning av det för försvaret erforderliga statliga bostadsbyggandet för tiden intill den 1 oktober 1943, som med tilläpande av de sålunda anförda synpunkterna verkstälts, i två vid betänkandet fogade tabeller, av vilka jämväl framgår det av utredningen beräknade totala behovet av nya bostäder. En sammanställning av såväl de totala behovssiffrorna för de tre försvarsgrenarna och verkstadsnämnden som behovssiffrornas fördelning på olika produktionsformer torde få såsom bilaga A fogas vid detta protokoll.

Av sammanställningen framgår, att bostadsutredningen beräknat det totala behovet av nya bostadslägenheter för armén, marinen och flygvapnet samt verkstadsnämnden till 9,708 eldstäder (rum eller kök), av vilka 6,345 eldstäder beräknats skola byggas av kommuner eller enskilda samt återstoden, 3,363 eldstäder, av staten. Anmärkas må, att utredningen därvid, i enlighet med gällande bestämmelser rörande bostadsstandard för tjänstebostäder, förutsatt uppförande av lägenheter om ett rum och kök för vissa personalkategorier, ehuru utredningen i annat sammanhang ifrågasatt, om icke enrumslägenheterna i stället borde ersättas med lägenheter om två rum och kök.

I anslutning till uppgifterna rörande av utredningen påräknad bostadsproduktion i öppna marknaden har anförts, att utredningen, för att få dessa beräkningar i möjligaste mån bestyrkta, överlämnat desamma till respektive drätselkammare och kommunalnämnder med begäran om meddelande, huruvida vederbörande ansåge det troligt, att det angivna behovet komme att täckas på beräknat sätt. Svar hade inkommit från flertalet av de tillfrågade. I allmänhet syntes man hysa förhoppningar om att kunna fylla bostadsbehovet, för den händelse byggnadsmaterial och arbetskraft kunde erhållas i erforderlig utsträckning samt byggnadsplane- och tomfrågor snabbt kunde ordnas.

Rörande de bostäder, som staten enligt utredningens uppskattningar kunde väntas bli tvungad att bygga, har slutligen förbandsvis verkstälts en fördelning på grupperna officerare, underofficerare, Ca-, MEo- och MEx-personal

samt kollektivanställda. Utredningen har framhållit, att i vissa av de berörda fallen tveksamhet ej syntes råda om att statlig bostadsproduktion utgjorde enda möjligheten för bostadsfrågans lösande, medan i andra fall en ytterligare prövning borde ske.

Sedermera har bostadsutredningen, såsom av det följande närmare framgår, inkommit med en promemoria, i huvudsak innefattande jämkningar i de av utredningen för flygvapnet lämnade uppgifterna och bland annat innebärande — förutom viss mindre begränsning av byggnadsprogrammet — att arbeten för en beräknad kostnad av omkring 4,375,000 kronor skulle kunna uppskjutas till år 1944 eller senare.

Utlåtanden.

Överbefälhavaren har framhållit, att intet funnes att erinra mot av utredningen angivna grunder för fastställande av bostadsbehovet. Utredningen hade däremot icke ingått på någon prövning i fråga om det berättigade i de behov, som framställt av de militära myndigheterna. Det vore självfallet, att bostadsbehovets tillgodoseende komme att kräva en avsevärd tid. Vid sådant förhållande borde det lämpligen uppdragas åt försvarets bostadsanskaffningsnämnd att i samråd med representanter för de militära myndigheterna närmare undersöka och avväga bostadsbehoven och efterhand vidtaga åtgärder för dessa behovs tillgodoseende.

Arméchefen har anfört, att i stort sett intet vore att erinra mot förslaget. Det syntes nödvändigt, att staten ingrepe för att fylla det mest trängande behovet av bostäder på vissa förläggningssorter, framförallt på sådana med ringa civil bebyggelse. Den omfattning, i vilken bostadsutredningen förordat byggande av tjänstebostäder genom statens försorg, syntes dock utgöra ett minimum. Beträffande bostadsbehovets fyllande på icke statlig väg kunde ifrågasättas, om vissa i utredningen upptagna större orter, där svår bostadsbrist konstaterats, verkligen vore i stånd att producera det antal bostäder, som av utredningen förutsatts. Utredningen vore på denna punkt icke övertygande. Under alla förhållanden syntes statliga stödåtgärder för det kommunala eller enskilda bostadsbyggandet bliva erforderliga. Liksom bostadsutredningen avstyrkte arméchefen för närvarande utrymning av underofficersbostäder inom kasernetablisementen. Arméchefen kunde icke heller tillstyrka uppförande av familjebostäder med mindre utrymme än två rum och kök.

Arméförvaltningens fortifikationsstyrelse, som framhållit, att på de platser, där statlig bostadsproduktion ifrågasatts, ytterligare behovsprövning borde göras, innan bostadsbyggandet igångsattes, har funnit de allmänna synpunkter, som utredningen ansett böra vara vägledande för statlig medverkan till bostadsproduktionens höjande, bärande. Med tillämpande av dessa vore det i vad gällde armén en förhållandevis mindre del av bostadsbehovet, för vars fyllande staten skulle behöva direkt inträda såsom byggherre. Utredningen syntes dock ha uppmärksammat, att genom de militära etablisementens belägenhet, i många fall på stora avstånd från vederbörande samhälles egentliga bostadsområde, större svårigheter än som utredningen vid sina beräkningar

förutsett kunde uppkomma för en tillfredsställande lösning av bostadsfrågan genom kommunal eller enskild medverkan. Fortifikationsstyrelsen finge för sin del understryka svårigheterna för ett rätt bedömande i förevarande avseenden och ansåge sig därför böra framhålla, att de siffror, som av utredningen därutinnan angivits, endast kunde betraktas såsom sannolikhetsvärden. Även andra förhållanden kunde ha enahanda inverkan. Med hänsyn till de i flera fall föreliggande svårigheterna att rätt bedöma bostadsbehovet och då ett genomförande av det framlagda byggnadsprogrammet ändock icke syntes vara möjligt till den 1 oktober 1943, kunde en uppdelning av de beräknade kostnaderna på förslagsvis två år utan olägenhet ske.

Marinförvaltningen, till vars yttrande *marinchefen* i princip anslutit sig, har understrukit vikten av att den föreslagna bostadsproduktionen komme till stånd. Såväl marinförvaltningen som berörda lokalförvaltningar hade i sina uppgifter till bostadsutredningen baserat sina kalkyler på de behov, som vore betingade av den blivande fredsorganisationen, sedan de tillfälliga tjänsteinnehavare, som i samband med rådande beredskapsförhållanden innehade bostäder, avflyttat från respektive förläggningsorter. En fråga av principiell betydelse utgjorde den av utredningen med viss tvekan föreslagna bostadstypen om ett rum och kök, vilken skulle komma till utförande huvudsakligen för gifta furirer. Ämbetsverket ville understryka önskvärdheten av att denna lägenhetstyp icke nyproducerades som familjebostad.

Chefen för flygvapnet och flygförvaltningen ha anfört, att det för flygvapnet framlagda bostadsbehovet grundade sig på inom flygledningen utförda teoretiska beräkningar av tillkomsten av personal under femårsperioden 1942—1947 samt personalens planlagda fördelning på staber, förband och anstalter ävensom sannolik fördelning på civilstånd. Av det för flygvapnet i utredningen upptagna behovet av bostäder hade ett förhållandevis stort antal angivits böra byggas av staten. Anledningen därtill vore, att ett flertal bostäder ur tjänstsynpunkt måste ligga inom eller i omedelbar närhet av etablissementen, där i de flesta fall privat bostadsbebyggelse icke hade kunnat påräknas. Dessa bostäder vore avsedda för sådan personal, som jämväl under icke ordinarie övningstid skulle vara beredd att kunna träda i tjänst med kort varsel eller som ofta hade tjänstgöring under icke ordinarie övningstid.

Utredningen hade, enligt vad chefen för flygvapnet och flygförvaltningen vidare anfört, icke närmare gått in på frågan huruvida den statliga bostadsproduktionen skulle tillgodoses genom uppförande av tjänstebostäder eller genom egnahemsbebyggelse. Myndigheterna ville i denna fråga endast anmäla, att den flygande personalen aldrig kunde tänkas bliva fast bunden vid en flottilj och därför icke hade någon möjlighet att förvärva egnahem eller bostadsföreningslägenhet. För den flygande personalen syntes därför på platser, där förhyrning av bostäder icke kunde ske i öppna marknaden, alltjämt böra räknas med uppförande av tjänstebostäder. Under flygvapnets utbyggnadstid bleve det därjämte nödvändigt med täta byten inom officers- och underofficerspersonalen jämte vederlikar i samband med nya förbands uppsättande

och konsolideringen av förbandens personal. Av hygieniska skäl borde bostäderna om ett rum och kök ersättas med tvårumslägenheter.

Beträffande utförandet av den föreslagna bebyggelsen ha chefen för flygvapnet och flygförvaltningen anfört, att inom etablissementen belägna bostäder, såsom för maskinist, eldare och kökspersonal samt ogifta officerare och underofficerare, lämpligen borde utföras av flygförvaltningen i samband med övriga byggnaders uppförande och i anslutning till etablissementens ledningsnät och allmänna planläggning. Likaså syntes tjänstebostadsbebyggelsen vid krigsflygskolan samt vid Västgöta och Skaraborgs flygflottiljer i anslutning till redan utförda bostadsområden böra fullföljas av flygförvaltningen till undvikande av tekniskt och ekonomiskt samröre beträffande exempelvis nödiga utvidgningar av ledningar och värmecentraler.

Försvarsväsendets verkstadsnämnd, som i stort sett anslutit sig till de i bostadsutredningens betänkande lämnade uppgifterna rörande nämndens bostadsbehov, har emellertid framhållit, att en ökning av den föreslagna bostadsproduktionen komme att bli nödvändig, därest den av nämnden i skrivelse den 7 december 1942 föreslagna, i propositionen nr 163 till innevarande års riksdag närmare omförmälda tjänstebostadsbebyggelsen icke komme till utförande.

1940 års militära byggnadsutredning har framhållit, att enligt byggnadsutredningens mening de ifrågasatta åtgärderna borde i möjligaste mån begränsas, i all synnerhet med hänsyn till det statsfinansiella läget men även med beaktande av den av, bland andra, byggnadsutredningen tidigare framhållna principiella ståndpunkten, att statsverket borde i möjligaste mån begränsa den direkta statliga bostadsbyggnadsverksamheten. Däremot syntes statligt stöd i möjligaste mån böra lämnas åt kommunal och privat företagssamhet för åstadkommande av den ifrågasatta bebyggelsen.

Byggnadsutredningen har vidare anfört, att tiden för de av bostadsutredningen föreslagna byggnadsföretagens slutförande måste beräknas till tidigast den 1 april 1944. Sannolikt kunde byggnadsföretagen i deras helhet icke färdigställas förrän den 1 oktober 1944. Under den långa mellantiden kunde förhållanden ha inträtt, vilka inverkade till minskande av den förefintliga bostadsbristen. Byggnadsutredningen ville härutinnan erinra därom, att enligt Svenska handelsbankens index för mars 1943 siffrorna för bostadsbyggandet för fjärde kvartalet 1942 visat en betydande uppgång såväl beträffande den beviljade som den pågående produktionen. Jämfört med de låga siffrorna för motsvarande kvartal 1941 hade uppgången angivits vara särskilt markant. Beviljade byggnadslov hade sålunda stigit från 3.0 till 8.7 rum per 1,000 invånare, den pågående bostadsproduktionen från 4.9 till 15.6. På vissa orter skulle det statliga bostadsbyggandet givas sådan omfattning, att man med visst fog skulle kunna tala om samhällsbildningar. Till sådana orter syntes även företagare inom olika affärsområden och hantverkare komma att söka sig, vilka i samband därmed läte för sin verksamhet uppföra byggnader, även inrymmande hyreslägenheter, om behov av bostäder föreläge. De anförda synpunkterna

talade för att det framlagda byggnadsprogrammet borde granskas med restriktiv inställning.

Byggnadsutredningen har vidare framhållit, att de behovssiffror, som lämnats, åtminstone i åtskilliga fall finge anses höga, samt har härutinnan närmare anfört följande.

De flesta av de i redogörelsen åsyftade torde redan inneha bostäder. I många fall torde emellertid dessa vara mindre lämpligt belägna i förhållande till tjänstgöringsorten. Utredningen inser till fullo behovet av att bostäder anskaffas under en eller annan form för den personal, för vilken bostäder icke kunna uppbringas inom tjänstgöringsorten närbelägna bebyggelser. Enligt utredningens mening bör dock härvid beaktas de svårigheter, vilka uppstå för familjer vid en förflyttning till orter, där tillgång saknas till skolor för barnen. Bostadstvång i samband med familjefaderns tjänstgöringsförhållanden synes i sådana fall icke böra ifrågakomma, enär det för familjen kan bli mindre kostsamt eller åtminstone ändamålsenligare, att familjen med undantag för familjefadern bor på ort med tillgång till skolor, under det att familjefaderns tjänstgöringsförhållanden fordra, att denne vistas å förläggningssorten. Hans eget bostadsbehov torde i sådant fall kunna tillgodoses genom ett enkelrum eller en dubblett. De sålunda framförda synpunkterna syfta ävenledes till en begränsning av byggnadsprogrammet.

Vidare kan erinras att avsikten är att i stor utsträckning uppföra familjebostäder. I den mån gift personal vid avgång eller frånträde av anställning kommer att ersättas med ogift sådan, torde onödigt stora bostäder vara för handen. Även en dylik omständighet kan mana till försiktighet med avseende på bostadsbyggandets omfattning och karaktär.

I de fall då personal och anställda för närvarande bebo lägenheter så belägna, att avstånden till tjänstgöringsplatsen icke böra i normala fall utgöra hinder för tjänstens behöriga fullgörande, synas allenast starka militära krav vara utslagsgivande vid bedömande av frågan om uppförande av bostäder för sådan personal i nära anslutning till etablissemanten. I sådant avseende synas möjligheter föreligga att i betydande omfattning beskära det framlagda nybyggnadsförslaget, i all synnerhet vad gäller flygvapnet. Byggnadsutredningen anser sig dock böra godtaga den av representanter för detta vapen framhållna synpunkten, att vid dess förband och verkstäder, vilka i ett flertal fall äro förlagda på relativt stora avstånd från tätare bebyggda orter, viss personal för flygsäkerhets- och brandskyddstjänst m. m. måste vara bosatt inom eller invid förläggningarna, där stora ekonomiska värden äro hopade. Åtminstone i vissa fall lämnas härigenom möjlighet för annan militär personal att utnyttja de lediga lägenheterna.

Byggnadsutredningen har icke kunnat frigöra sig från den uppfattningen, att de uppgivna bostadsbehoven i vissa fall vore ett uttryck mera för en önskan, att varje befattningshavare skulle erhålla en bostad av den storlek, som enligt hittills tillämpade normer högst kunnat anvisas honom, än för ett oundgängligt behov att erhålla en bostad. Om hela det framlagda bostadsprogrammet skulle genomföras utan att beskäras, syntes risk föreligga, att åtskilliga av bostäderna i framtiden skulle komma att stå obebodda. Byggnadsutredningen ville i detta sammanhang framhålla, att tjänstebostäder föreslagits även för personal med avlöning enligt löneplan MEx, d. v. s. extra personal, vars anställningar kunde anses vara åtminstone i viss omfattning beroende på behovet av arbetskraft under olika förhållanden. Därjämte finge framhållas,

att bostadsutredningen i viss mån tagit hänsyn till önskemål från personal, som redan disponerade bostad men önskade annan bostad i utbyte. Enligt byggnadsutredningens mening borde dylika önskemål icke tillgodoses annat än i trängande fall.

Byggnadsutredningen har sålunda vid granskningen av redogörelsen bi-bringats den uppfattningen, att en närmare och genomgripande kontroll av de lämnade behovssiffrorna vore oundviklig och att en sådan kontroll kunde i väsentlig omfattning begränsa det beräknade antalet bostäder. Utredningen förutsatte ock att så komme att ske. Statliga bostadsbyggen borde icke ifrågakomma i fall, där förlägningsfrågan icke vore definitivt fastställd, eller där tveksamhet ännu rådde om storleken eller organisationen av det förband, för vars räkning bostäderna skulle vara avsedda.

Slutligen har byggnadsutredningen framhållit vikten av att de organ, som framdeles finge försvarsväsendets bostadsfrågor om hand, förutsättningslöst och med återhållsamhet under ovan antydda betingelser från fall till fall prövade behovet av bostäder och på allt sätt verkade för att det statliga bostadsbyggandet nedbringades till det minsta möjliga.

Beträffande kostnadsberäkningarna har militära byggnadsutredningen framhållit följande.

De beräknade utgifterna för den planerade nybyggnadsverksamhetens genomförande, motsvarande omkring 7,500 kronor per eldstad, synas, även vid det förhållandet att dessa kostnader innesluta jämväl utgifter för utvändiga lednings-, väg- och planeringsarbeten, vara upptagna i överkant. Utredningen vill emellertid i det stadium, utredningsarbetet för närvarande befinner sig, icke framställa någon erinran mot desamma.

Byggnadsutredningen förutsätter emellertid, att den statsinstitution, åt vilken anförtros ledningen av dessa arbeten, vidtager alla åtgärder för kostnadernas nedbringande. Sålunda bör det byggnadsmateriel begagnas, som i vart fall ger de lägsta byggnadskostnaderna. Enkel standard å lägenheterna bör tillämpas. Snickeri- och inredningsdetaljer synas med fördel kunna standardiseras för detta speciella ändamål och byggnadernas plananordningar göras i möjligast mån ensartade. Av byggnadsutredningen utarbetade typritningar för bostadslägenheter böra tjäna till ledning för dessa plananordningar. Enrumslägenheter böra icke ifrågakomma utan ersättas av byggnadsutredningens specialtyp för mindre tvårumslägenhet. Då föga sannolikhet förefinnes för försäljning av de genom statens försorg uppförda lägenheterna som egnahem, böra i regel särskilda kostnader icke nedläggas på ett byggnads sätt eller en byggnadstyp, som avser att skapa dylik bebyggelse.

Efter en närmare granskning av den av bostadsutredningen för de olika förlägningsorterna åberopade utredningen har byggnadsutredningen tillstyrkt, att ett belopp av 12,500,000 kronor anvisas för uppförande av tjänstebostäder för försvarsväsendets personal, förslagsvis fördelade med 3,500,000 kronor för arméns, 2,000,000 kronor för marinens och 7,000,000 kronor för flygvapnets nybyggnader. Det borde enligt byggnadsutredningens mening åläggas de institutioner, vilka erhöle i uppdrag att genomföra detta byggnadsprogram, att efter ytterligare tekniska och ekonomiska utredningar i enlighet med de förutsättningar, som byggnadsutredningen angivit, för Kungl. Maj:ts framlägga förslag till användande av sålunda anvisade medel.

Jämväl *statens byggnadslånebyrå* har gjort invändning mot att bostadsutredningen vid beräkningen av bostadsbehovet tagit hänsyn till det förhållandet, att vissa befattningshavare önskade utbyta sina bostäder, emedan dessa till storleken icke motsvarade den standard, som borde tillkomma vederbörande. Under hänvisning till den återhållsamhet som vore nödvändig på grund av knappheten på material och arbetskraft ansåge byrån, att bostadsbyggande för dylik standardhöjning tills vidare borde anstå. Bostadsutredningens kalkyler beträffande fördelningen mellan å ena sidan statlig samt å andra sidan kommunal och enskild byggnadsverksamhet syntes få modifieras med hänsyn till vad erfarenheten gäve vid handen.

Statens industrikommission har anfört, att enligt vad kommissionen inhämtat från *statens byggnadslånebyrå* det av bostadsutredningen beräknade bostadsbehovet, 9,700 eldstäder, delvis inginge i det av byrån tidigare uppgivna behovet av bostadsbyggnader att uppföras under år 1943. Byrån hade nämligen i sina beräkningar medtagit det militära behovet av bostäder i den mån detsamma var för byrån bekant. I förhållande till de anspråk på byggnadsmaterial, som under år 1943 komme att ställas av det totala civila byggnadsprogrammet, däri inberäknat den utsträckning utöver byggnadslånebyråns beräkningar, som bostadsbyggandet kunde väntas ernå, samt det militära programmet för byggande av kaserner och förråd m. m. samt för eventuellt uppläggande av föreslaget beredskapslager av byggnadsmaterial, innebure det nu fastställda byggnadsbehovets täckande en tämligen ringa ökning. I stort sett syntes det möjligt att möta ett sålunda ökat materialbehov. Beträffande vissa slag av material, särskilt järnrör och radiatorer, kunde emellertid sådan knapphet befaras uppkomma, att det trots största sparsamhet kunde visa sig omöjligt att tillgodose ett ökat behov. Med angivna reservation syntes hinder ur materialsynpunkt icke möta genomförandet av utredningens byggnadsprogram.

Statens arbetsmarknadskommission har framhållit, att med hänsyn till rådande svårigheter att tillgodose arbetskraftsbehovet för skogs- och jordbruk samt angelägenhetsprovade byggnadsarbeten största återhållsamhet syntes böra iakttagas i fråga om vidtagande av statliga åtgärder för påbörjande av ytterligare byggnadsarbeten. I de av bostadsutredningen berörda fall, då befattningshavare önskade byta ut innehavda bostäder, när dessa icke motsvarade den standard, som enligt gängse praxis ansetts skola tillkomma befattningshavare med viss tjänsteställning, syntes ett uppskjutande av detta bostadsbehovs täckande till mera normala tider vara ur det allmännas synpunkt motiverat. Av utredningen framginge icke i vilken utsträckning det uppgjorda bostadsanskaffningsprogrammet avsåge sådana fall.

Under framhållande av att kommissionen, som ansåge sig icke ha att avgiva yttrande angående behovet och angelägenheten av det föreslagna bostadsbyggandet, undersökt de möjligheter, som för närvarande syntes föreligga, med hänsyn bland annat till redan pågående samt företrädesberättigad men ännu ej påbörjad byggnadsverksamhet i respektive orter, att erhålla arbetskraft i den utsträckning, som erfordrades för byggnadsprogrammets genom-

förande, har kommissionen överlämnat en sammanfattning av undersökningens resultat. Beträffande denna torde få hänvisas till handlingarna i ärendet. I samband härmed har kommissionen framhållit, att i den mån det framkommit, att särskilda svårigheter föreläge att erhålla arbetskraft för arbeten å viss ort, bostadsutredningen syntes böra sättas i tillfälle att i samråd med statens byggnadslånebyrå undersöka om bostadsbehovet oundgängligen måste tillgodoses redan innevarande år.

Slutligen har *egnahemsstyrelsen* anfört, att förslaget att staten borde ikläda sig byggnadsskyldighet först sedan alla andra möjligheter till bostadsproduktion uttömts eller visat sig obefintliga visserligen borde tjäna till norm för nu ifrågavarande byggnadsverksamhet. Emellertid borde utsikterna till att försvarsorganisationen en gång skulle kunna beskäras föranleda försiktighet vid igångsättande av mera omfattande bostadsproduktion, vem som än hade ansvaret för produktionen. Måhända skulle en del av det nu redovisade bostadsbehovet kunna tillgodoses genom provisoriska anordningar, vilka skulle vara mindre kostnadskrävande och även taga i anspråk mindre arbetskraft och byggnadsmaterial i nuvarande läge. Vidare ifrågasatte styrelsen lämpligheten av att, såsom förordats i vissa fall, bostäder för officerare och underofficerare byggdes på skilda områden. Det syntes även tvivelaktigt, om den relativt stora skillnad, som beträffande rumsantal upprätthållits mellan officerare av olika grader, motsvarade nutida bostadsvanor.

Departements-
chefen.

De av mig vid anmälan av propositionen nr 70 till innevarande års riksdag angivna och av riksdagen godkända riktlinjerna för bostadsanskaffningen för försvarets personal innebära i huvudsak, att bostadsbehovet på de olika förläggningssorterna främst skall tillgodoses genom kommunal eller enskild byggnadsverksamhet. Vid uppkommande svårigheter på en viss ort beträffande bostadsförsörjningen böra därför åtgärder i första hand vidtagas i syfte att uppmuntra kommunal och enskild företagsamhet på orten. Endast för det fall att sådana åtgärder visa sig resultatlösa bör staten mera direkt engagera sig i bostadsbyggande. Därvid böra tjänstebostäder i egentlig mening, med bostadstvång för vederbörande befattningshavare, uppföras allenast för personal, som med hänsyn till tjänstens krav eller kommunikationernas beskaffenhet oundgängligen måste bo inom vederbörligt förläggingsområde eller dess omedelbara närhet. För övrig personal bör icke gälla något bostadstvång, och bostadsbyggandet för denna personal bör alltså i princip taga sikte på uppförande av bostäder av de typer som förekomma på den allmänna bostadsmarknaden, uthyrningsfastigheter samt egnahem eller bostäder för upplåtelse med bostadsrätt.

Ehuru de sålunda uppdragna riktlinjerna för den statliga bostadsproduktionen inom försvaret varit i huvudsak vägledande för 1942 års militära bostadsutrednings nu föreliggande utredning rörande de vägar, efter vilka försvarets behov av bostäder den 1 oktober 1943 bör tillgodoses, vill det synas som om det av utredningen framlagda byggnadsprogrammet kan utan olägenhet avsevärt beskäras. Såsom av det föregående framgår innebär utredningens

förslag att bostäder skola anordnas — genom statlig byggnadsverksamhet eller på annat sätt — för i stort sett alla befattningshavare, som för närvarande antingen sakna bostad eller ock önska byta bostad på den grund att den innehavda bostaden icke motsvarar den standard, som borde tillkomma vederbörande. Såsom normal bostadsstandard vid nyproduktion av bostäder för personal som saknar bostad synes därvid i regel ha förutsatts den för tjänstebostäder med bostadstvång gällande. Om behovet av bostäder för försvarets personal beräknas med dessa utgångspunkter, synes emellertid risk föreligga för att bostadsproduktionen gives en i varje fall under nu rådande förhållanden onödigt stor omfattning. I överensstämmelse med vad som framhållits i några av de över bostadsutredningens betänkande avgivna utlåtandena anser jag sålunda, att i nuvarande läge bostadsbyggande icke annat än i undantagsfall bör äga rum för att bereda befattningshavare, som redan innehar bostad, ny bostad med högre standard. Jag vill vidare framhålla, att ett flertal av de befattningshavare, som för närvarande sakna bostad, säkerligen — av ekonomiska eller andra skäl — skulle förskaffa sig bostad med mindre utrymmen eller lägre standard i övrigt än som motsvarar tjänstebostadsstandarden, därest de ägde möjlighet att anskaffa bostad på den allmänna hyresmarknaden. Då det här i första hand är fråga om anskaffande av bostäder av den typ som förekommer på den allmänna bostadsmarknaden — alltså icke om tjänstebostäder — synes det icke vara lämpligt att vid beräkningarna rörande behovet av nya bostäder utgå från tjänstebostadsstandarden. Slutligen må anmärkas, att 1940 års militära byggnadsutredning anfört vissa andra skäl, som tala för försiktighet med avseende å bostadsbyggandets omfattning och karaktär och som synas vara värda beaktande. Vid en granskning av det av bostadsutredningen framlagda utredningsmaterialet med utgångspunkt från de här anförda synpunkterna synas de av utredningen angivna behovssiffrorna kunna icke oväsentligt reduceras, varav följer att jämväl det av bostadsutredningen framlagda programmet för statlig byggnadsverksamhet för ändamålet bör kunna avsevärt begränsas.

Emellertid torde statens bostadsproduktion kunna begränsas även av ett annat skäl. Såsom i det föregående anmärkts, innebära de av statsmakterna godtagna riktlinjerna för den statliga bostadsproduktionen på förevarande område bland annat, att tjänstebostäder med bostadstvång böra avses allenast för personal, som med hänsyn till tjänstens krav eller kommunikationernas beskaffenhet oundgängligen måste bo inom vederbörligt förläggingsområde eller i dess omedelbara närhet. Sedan bostadsutredningen från de militära myndigheterna infordrat uppgifter till ledning för ett bedömande av behovet av bostäder i respektive förbands eller anläggningars omedelbara närhet, har utredningen på grundval av de sålunda erhållna uppgifterna utrett produktionsförutsättningarna på de olika orterna, varvid utredningen emellertid uttalat, att något utredningens ställningstagande till de rent militära kraven berättigade omfattning icke medhunnits och i huvudsak ej heller synts vara ur kompetenssynpunkt möjligt. Uppenbart är, att frågan, vilka befatt-

ningshavare som av militära skäl måste ha sin bostad i respektive förbands omedelbara närhet, måste få stor betydelse vid bedömandet av den statliga bostadsproduktionens omfattning, oavsett huruvida i de enskilda fallen väljas tjänstebostäder med bostadstvång eller bostäder av annan typ. Kommuner och enskilda kunna nämligen förväntas hysa större intresse för bostadsproduktion, om vid dennas planering hänsyn behöver tagas allenast till den allmänna bostadsmarknaden på orten, än om bostädernas placering i omedelbar anslutning till en militär anläggning uppställs såsom ett oeftergivligt krav. Såsom av den lämnade redogörelsen framgår har man inom armén och marinen uppställt relativt begränsade krav rörande sådan särskild bostadsförläggning, medan däremot flygvapnets anspråk i detta hänseende varit mera vittgående och avsevärt större än som förutsatts i försvarsbeslutet. En närmare granskning av de uppgifter härutinnan, som flygvapnets myndigheter lämnat bostadsutredningen, har emellertid givit vid handen, att bostadsbebyggelsen i omedelbar anslutning till de militära etablissemangen synes kunna väsentligt begränsas i jämförelse med vad flygvapnets myndigheter påyrkat och bostadsutredningen förutsatt. Jag återkommer härtill vid behandlingen av flygvapnets bostadsfrågor. En följd härav är tydligen, att möjligheterna att för bostadsproduktion på flygvapnets förläggningsorter intressera kommuner och enskilda måste ånyo undersökas.

Militära bostadsutredningen har räknat med statlig produktion av enrums-lägenheter såsom familjebostäder men samtidigt ifrågasatt om icke dessa borde utbytas mot lägenheter om två rum och kök. I enlighet med vad som anförts i flera av de avgivna utlåtandena kan jag icke förorda, att staten uppför familjebostäder om mindre än två rum och kök. Detta kommer tydligen att medföra en viss ökning av nybyggnadsvolymen. Denna ökning torde emellertid kunna i viss mån motverkas därav, att enligt min mening statlig produktion av enkelrum bör äga rum allenast i undantagsfall.

Beträffande den statliga produktionen av bostäder utan tjänstebostads-karaktär vill jag, delvis i anslutning till i det föregående anförda synpunkter, särskilt framhålla, att större bostadslägenheter böra anordnas endast då så är oundgängligen nödvändigt. Det bör vidare beaktas, att man endast i undantagsfall bör räkna med rumsuthyrning i andra hand. Av de angivna riktlinjerna för bostadspolitiken torde framgå, att lägenheterna icke skola avses för vissa bestämda befattningshavare eller personalkategorier. I enlighet härmed bör det för försvarets personal avsedda statliga bostadsbeståndet, i den mån det icke är av tjänstebostadskaraktär, på orter med förband eller militära anläggningar tillhörande flera försvarsgrenar betraktas som en enhet, något som jämväl betingas därav, att försvarets fastighetsförvaltning i framtiden avses skola göras gemensam för samtliga försvarsgrenar. Bostäderna böra uppföras på de ur ekonomisk synpunkt lämpligaste områdena utan hänsyn till de särskilda förbanden. Det nu anförda bör beaktas vid planerandet av statlig bostadsproduktion på här avsedda orter.

I anledning av vissa uttalanden från militärt håll vill jag framhålla, att vid bedömandet av bostadsbehovet hänsyn icke bör tagas till uppgiven represen-

tationsskyldighet. Någon höjning av bostadsstandarden av sådan anledning bör alltså icke förekomma.

Det anförda torde giva vid handen, att fortsatta undersökningar och förhandlingar äro erforderliga, innan slutlig ställning kan tagas till frågan, i vilken omfattning statlig bostadsproduktion för försvarets personal måste äga rum. I enlighet med vad som förutsatts i förenämnda proposition nr 70 böra dessa undersökningar och förhandlingar uppdragas åt försvarets bostadsanskaffningsnämnd, vilken kan förväntas ha goda förutsättningar att på grundval av bostadsutredningens utredningsmaterial komma till ett ur allmänna synpunkter tillfredsställande resultat. Emellertid torde vissa frågor redan nu finna sig i det utredda skick, att de kunna i detalj föreläggas riksdagen. Jag avser härvid vissa för marinen aktuella bostadsfrågor, som med hänsyn till de speciella bostadsförhållandena på de berörda förläggningssorterna icke torde kunna påverkas av bostadsanskaffningsnämndens ställningstagande. Andra bostadsfrågor för marinen ävensom de för armén och flygvapnet aktuella bostadsproblemen torde däremot kräva ytterligare överväganden inom bostadsanskaffningsnämnden.

Såsom förutsatts i propositionen nr 70 bör den statliga byggnadsverksamheten för här avsedd bostadsproduktion som regel handhavas av försvarets bostadsanskaffningsnämnd. Å orter, där behov av tjänstebostäder i egentlig mening anses föreligga, torde det i många fall vara lämpligt, att nämnden uppför samtliga bostadslägenheter och att sedermera en prövning verkställes i vad mån lägenheterna böra upplåtas med bostadstvång. Detta utesluter icke att i de fall, då bostäder måste uppföras inom militära kasernetablissemang eller andra militära anläggningar, bostadsproduktionen då så prövas lämpligt utföres av vederbörande militära förvaltningsorgan. Det torde böra ankomma på Kungl. Maj:t att i dessa hänseenden meddela närmare bestämmelser.

Förvaltningen av de av bostadsanskaffningsnämnden uppförda bostäderna — liksom av de av egnahemsstyrelsen uppförda bostadshusen i Sätenäs och Karlsborg — skall enligt den för nämnden utfärdade instruktionen handhavas av nämnden. Det synes böra övervägas, om icke nämnden borde övertaga förvaltningen jämväl av vissa bostadsbyggnader, som för närvarande förvaltas av de militära förvaltningsorganen men som enligt de i det föregående uppdragna riktlinjerna för statens bostadspolitik inom försvaret icke böra utnyttjas såsom tjänstebostäder med bostadstvång. För att vinna en klarare överblick över försvarets bostadsbestånd och avkastningen därav kan det måhända befinnas lämpligt, att de av nämnden förvaltade byggnaderna överföres till en särskild delfond av försvarsväsendets fastighetsfond.

Av det föregående torde framgå, att det i nuvarande läge icke är möjligt att exakt beräkna medelsbehovet för nästa budgetår för uppförandet av bostäder för försvarets personal. Endast beträffande vissa mindre delar av det föreliggande bostadsprogrammet kan medelsbehovet för närvarande bedömas. Enär en allvarlig bostadsbrist är rådande på ett flertal förläggningsplatser och det synes sannolikt, att staten på vissa orter till undanröjande därav måste själv producera bostäder, läser Kungl. Maj:t böra utverka riksdagens bemyndigande

att, med anlåtande av de i årets statsverksproposition (kapitalbudgeten, bilaga 2) under försvarsväsendets fastighetsfond för budgetåret 1943/44 äskade investeringsanslagen till vissa byggnadsarbeten m. m., inom vissa av riksdagen för de särskilda försvarsgrenarna fastställda belopp ställa erforderliga medel till förfogande för uppförande av bostäder enligt de av statsmakterna fastslagna riktlinjerna ävensom för anskaffande av för ändamålet erforderlig mark.

Kostnaderna för ifrågavarande bostadsproduktion — reducerade till prisläget den 1 juli 1941 — böra, i den mån de avse uppförande av bostäder inom militära kasernetablissemang eller anläggningar eller eljest avse tjänstebostäder, anses belasta den i 1942 års försvarsbeslut fastställda kostnadsramen. I den mån bostäder uppföras av de typer, som förekomma på den allmänna bostadsmarknaden — bostäder av egnahemstyp, för upplåtelse med bostadsrätt samt i hyreshus — böra emellertid kostnaderna, såsom i samband med försvarsbeslutet förutsatts, icke inräknas i nyssnämnda kostnadsram. Frågan om sistnämnda anläggningars slutliga finansiering torde böra upptagas till omprövning, sedan utgångspunkt vunnits för en beräkning av medelsbehovet för ifrågavarande ändamål. Det torde då vara lämpligt att anvisa särskilda anslag till anläggningarna. Av dessa anslag bör utgå ersättning till de nyssnämnda investeringsanslagen för de utgifter för ändamålet, som må ha bestritts från dessa men ej böra slutligt inräknas i den för 1942 års försvarsbeslut angivna kostnadsramen.

Jag övergår nu till behandlingen av bostadsfrågorna för de olika försvarsgrenarna, varvid jag avser att upptaga verkstadsnämndens bostadsproblem till behandling i samband med redogörelsen för arméns motsvarande frågor.

Det må slutligen anmärkas, att omfattningen av byggnadsverksamheten under nästa budgetår givetvis även måste bliva beroende av tillgången på arbetskraft och material.

Arméns och verkstadsnämndens bostadsfrågor.

1941 års försvarsutredning beräknade för femårsperioden 1942/47 tillhoppa i runt tal 1,650,000 kronor jämte administrationskostnader m. m. för anordnande av tjänstebostäder för arméns personal. I 1942 års försvarsbeslut beräknades motsvarande kostnader till omkring 1,500,000 kronor jämte administrationskostnader m. m. För bostäder vid verkstadsnämndens anläggningar upptogs icke några medel i försvarsutredningen eller försvarsbeslutet.

De bostäder, för vilka medel beräknades i försvarsbeslutet, avsågos huvudsakligen för underofficerare och förvaltningspersonal samt, beträffande några förläggningssorter, jämväl ett fåtal officerare.

Vid anmälan av *propositionen nr 222* till innevarande års riksdag, angående vissa byggnadsföretag för armén och marinen m. m., anförde jag, att jag i avvaktan på att slutlig ställning kunde tagas till de av militära bostadsutredningen behandlade frågorna ansåge mig böra som regel bortse från bostadsfrågorna. Emellertid upptog jag till behandling vissa med de i propositionen behandlade byggnadsföretagen sammanhängande frågor om anordnande

av tjänstebostäder samt beräknade i anslutning därtill medel för viss bostadsbebyggelse, i flertalet fall under framhållande av att ytterligare utredning genom bostadsanskaffningsnämnden eller på annat sätt syntes erforderlig.

I propositionen nr 222 ha i enlighet härmed beräknats medel för nedan angivna bostäder.

Norrbottens regementes jägarbataljon (Kiruna). Bostadsrum för ogifta officerare och underofficerare samt bostäder för maskinist, eldare och husmor.

Gotlands pansarlivgardes kompani på Gotland (Visby). Bostäder för underofficerare.

Bergslagens artilleriregemente (Kristinehamn). Ombyggnad av två befintliga byggnader samt nybyggnad för väbel, maskinist, två eldare, en husmor och två husmödrar.

Stockholms luftvärnsregementes batteri på Gotland (Visby). Bostäder för förvaltningspersonal.

Gotlands luftvärnskår (Göteborg). Bostäder för förvaltningspersonal.

Luleå luftvärnskår (Luleå). Bostäder för förvaltningspersonal.

Luftvärnsmobiliseringscentral. Bostad för underofficer.

Mobiliseringscentral för Göta ingenjörkår. Bostad för underofficer.

Gotlands trängkår kompani i Nora. Bostäder för underofficerare och förvaltningspersonal.

Mobiliseringscentraler för trängkåren. Bostäder för underofficerare.

Stabsmobiliseringscentraler i II. och V. militärområdena. Bostäder för underofficerare.

Skånska luftvärnskåren (Malmö) och Sundsvalls luftvärnskår (Sundsvall). Bostäder för förvaltningspersonal.

Kostnaderna för här berörda bostäder ha uppskattats till, inberäknat administrationskostnader m. m., i runt tal sammanlagt 990,000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1942, motsvarande enligt prisläget den 1 juli 1941 omkring 915,000 kronor. Därtill komma kostnaderna för anordnande av bostadsrum för ogifta officerare och underofficerare i Kiruna, vilka ingå i planerade expedition- och mässbyggnader och därför icke kunna exakt angivas.

1942 års militära bostadsutredning har beträffande arméns bostadsfråga inledningsvis anfört, att i den föreliggande redogörelsen vissa förband och försvarsanläggningar ansetts böra utelämnas. Så vore fallet beträffande hela Stockholms garnison, inom vilken särskilda åtgärder för bostadsanskaffning syntes komma att erfordras endast i fråga om ett begränsat antal befattningshavare och först i samband med förbandens utflyttning till Järvafältet. Skånska pansarregementet hade icke medtagits, när bostadstillgången i Hälsingborg för närvarande syntes ganska tillfredsställande samt en fullständig överblick över bostadsbehovet ännu ej kunnat erhållas, när förbandet vore nyuppsatt. Artilleriskjutskolan vid Skillingaryd hade ansetts böra utelämnas, intill dess ställningstagande skett till förslaget om skolans utflyttning.

Vad angår behovet av bostäder vid verkstadsnämndens fabriker har bostadsutredningen anfört, att det enligt utredningens mening icke framkommit något bostadsbehov, som borde föranleda statligt bostadsbyggande, vid någon annan anläggning än ammunitionsfabriken i Karlstad.

Såsom av bilaga A framgår har bostadsutredningen beräknat bostadsbe-

hovet för arméns personal den 1 oktober 1943 till 4,242 eldstäder, av vilka 979 eldstäder beräknats skola byggas av staten och återstoden, 3,263 eldstäder, av andra. De sammanlagda kostnaderna för de bostäder, som skulle uppföras av staten, ha uppskattats till 7,774,000 kronor, varav 200,000 kronor för markförvärv.

Verkstadsnämndens bostadsbehov har uppskattats till 750 eldstäder, av vilka staten ansetts böra uppföra 110 och återstoden, 640 eldstäder, förutsatts skola byggas av andra. Kostnaderna för den statliga bostadsproduktionen för verkstadsnämnden ha beräknats till 663,000 kronor.

Beträffande bostadsfrågorna på de orter, där bostadsutredningen räknat med statlig produktion av bostäder, föreligger i huvudsak följande utredning.

Revinge (Södra skånska infanteriregementet). Bostadsutredningen har angivit behovet av nya bostäder till 8 fyrrums-, 21 trerums-, 6 tvårums- och 10 enrumslägenheter, vilka samtliga ansetts böra byggas av staten. Kostnaderna för ifrågavarande bostäders uppförande ha beräknats till 1,290,000 kronor.

Utredningen har i ämnet anfört i huvudsak följande.

Regementschefen har framhållit som ett önskemål, att den för Revinge avsedda personalen icke placeras med Revinge som ordinarie tjänstgöringsort, förrän dels gjord framställning om Revingeheds hänförande till ortsgrupp C vunnit Kungl. Maj:ts bifall, dels antalet bostäder medgäve konstant förläggning därstädes. Han vill i stället föreslå att samtliga befattningshavare på aktiv stat vid regementet tills vidare placeras i Ystad. Viss del av personalen skulle sedermera av regementschefen beordras till tjänstgöring i Revinge, varunder terminslön samt förplägnads- och förläggningssersättning eller motsvarande naturaförmåner finge utgå.

Utredningen har dock, utan att ta ställning till själva sakfrågan, ansett sig böra utgå ifrån, att den personal, som av arméstaben, efter regementschefens hörande, uppgivits såsom erforderlig vid Revinge den 1 oktober 1943, även kommer att placeras med Revinge såsom ordinarie tjänstgöringsort. Samtliga kårer inom regementet ha tillfrågats om intresset för att i Revinge anskaffa egnahem. Man har emellertid, såsom för närvarande kunnat väntas, överhuvud taget uttalat sig mot denna tanke. Annan enskild eller kommunal bostadsproduktion kan icke heller påräknas inom stationssamhällena Revinge och Harlösa (cirka 2 kilometer från Revinge). Under sådana förhållanden torde bostäder för personalen i Revinge icke kunna anskaffas, med mindre staten uppför byggnaderna.

Lämplig tomtmark finnes i kronans ägo. Officersbostäderna torde sålunda kunna förläggas invid vägen Revingehed—Revingeby station, cirka 600 meter öster om Revingeby. Bostäder för underofficerare och gifta furirer föreslås placerade invid vägen Revingehed—Harlösa mellan kasernområdet och vägskålet vid Kinnevad. För övriga bostäder kan plats beredas invid Revingeby station.

För officerare, underofficerare och gifta furirer skulle bostädernas sammanförande till större hyreshus otvivelaktigt innebära den mest ekonomiska lösningen. Då emellertid dylika hus bland annat komme att allt för mycket bryta mot traktens byggnadssätt, synes det vara bättre att för ifrågavarande personalkategorier uppföra två- och fyrfamiljshus eller radhus. Övrig personal torde bli mera bofast på platsen, och det är därför icke otänkbart att det trots vederbörandes nuvarande inställning kan komma att småningom

uppstå efterfrågan på egna hem i vissa fall. Det synes därför lämpligt att för denna kategori uppföra enfamiljshus.

Arméförvaltningens fortifikationsstyrelse har anfört, att bostadsbehovet kunde minskas med 18 eldstäder, inrymda i tvenne mangårdsbyggnader, som enligt beslut av 1942 års riksdag förvärvats i samband med markköp för utvidgning av regementets övningsfält vid Revinge. Nybyggnadskostnaderna för Revinge borde därför numera angivas till 1,152,000 kronor, vartill dock borde läggas 120,000 kronor, vilka beräknats erforderliga för nödvändiga iståndsättningsarbeten inom de 32 lägenheter, som funnes i nyssnämnda mangårdsbyggnader ävensom vissa andra av staten förvärvade byggnader vid Revingehed. Totalt borde sålunda byggnadskostnaderna för Revingehed beräknas till $(1,152,000 + 120,000 =)$ 1,272,000 kronor. Emellertid borde viss försiktighet iakttagas beträffande nybebyggelse därstädes, särskilt i vad anginge familjebostäder, intill dess de förhållanden, som av regementschefen påtalats, blivit reglerade. För en återhållsamhet i fråga om bostadsbyggande i Revinge talade även exempelvis de ogynnsamma skolförhållandena på orten.

1940 års militära byggnadsutredning har likaledes berört skolfrågan och därom anfört, att befattningshavare med barn i skolåldern sannolikt föredroge att bosätta sig i Lund eller annan närbelägen ort med undervisningsanstalter. Avståndet mellan Lund och Revinge vore icke längre än omkring 25 kilometer och bussresa mellan dessa orter toge icke fullt en timme. Det syntes böra undersökas, om icke enkelrum eller i vissa fall dubletter kunde anordnas såsom bostäder åt befattningshavare vid regementets förläggning i Revinge, vilkas familjer vore bosatta å annan plats.

Ljunghed (Herrevadsklostets remontdepå). *Bostadsutredningen*, som beräknat behovet av nya bostäder till 3 tvårumslägenheter att uppföras av staten för en kostnad av 63,000 kronor, har anfört, att lägenheterna syntes kunna uppföras i form av radhus å kronans mark invid remontdepån.

1940 års militära byggnadsutredning har hänvisat till ett över arméförvaltningens anslagsäskanden för budgetåret 1943/44 avgivet, den 23 december 1942 dagtecknat utlåtande, i vilket byggnadsutredningen tillstyrkt ombyggnad av ett bostadshus för tre familjer och nybyggnad av bostadshus för en familj. Utredningen har avstyrkt uppförande av andra bostadsbyggnader än som sålunda förordats.

Sundsvall och Åstön (Sundsvalls luftvärnskår). *Bostadsutredningen* har beräknat behovet av nya bostäder i Sundsvall till 1 femrumslägenhet samt 4 fyrrums-, 22 tre-rums- och 5 tvårumslägenheter, varjämte å Åstön räknats med 1 tre-rums- och 1 tvårumslägenhet, 1 dubblett och 5 enkelrum. Utredningen har förutsatt att allenast bostäderna å Åstön skulle uppföras av staten. Kostnaderna därför ha beräknats till 112,000 kronor.

Utredningen har i ämnet närmare anfört följande.

Enligt vad som meddelats från Sundsvalls drätselkammare torde man till den 1 oktober 1943 kunna räkna med att få bostad i staden endast under förut-

sättning, att lägenhet inköpes i bostadsföreningshus. Luftvärnspersonalen torde i allmänhet sakna medel för den erforderliga kontanta insatsen, 1,000 à 2,000 kronor, och förfrågan har skett, huruvida icke lån å motsvarande belopp kan erhållas från staten. På Åstön förfogar kronan över lämplig byggnadsmark. De lägenheter, som redovisats såsom erforderliga därstädes, föreslås byggda med 1 enfamiljshus om tre rum och kök och 1 flerfamiljshus gemensamt för övriga lägenheter.

Arméförvaltningens fortifikationsstyrelse har framhållit, att det vid bedömning av den ifrågasatta bostadsbebyggelsen å Åstön syntes nödvändigt att beakta platsens avskilda läge och vidtagna undersökningar rörande eventuella andra möjligheter för ordnande av ifrågavarande personals bostadsbehov.

Jämväl 1940 års militära byggnadsutredning har uttalat betänkligheter mot den föreslagna bostadsbebyggelsen å Åstön, varvid framhållits, att om bostäder uppfördes på Åstön, en följd därav syntes bliva, att staten även måste upprätthålla trafik mellan ön och fastlandet för de på ön stationerade befattningshavarna och deras familjer. Kostnaderna därför skulle bliva betydande och knappast motsvara fördelarna av att ha personal bosatt på ön. Erforderlig vakthållning av förråd m. m. syntes kunna ordnas på annat sätt. Utredningen ställde sig därför tveksam rörande förslaget om uppförande av bostäder på Åstön.

Axvall (Skövde försvarsområde och Skarborgs pansarregemente). *Bostadsutredningen* har beräknat behovet av nya bostäder i Axvall till 1 trerumslägenhet, 3 tvårums- och 5 enrumslägenheter för försvarsområdet samt 1 tvårums- lägenhet och 3 enrumslägenheter för pansarregementet. Bostäderna ha förutsetts skola uppföras av staten för en kostnad av tillhoppa 240,000 kronor.

Utredningen har i ämnet anfört följande.

Erforderliga bostäder för försvarsområdet och pansarregementet böra uppföras gemensamt. Lämplig tomtmark finnes i kronans ägo.

Flertalet lägenheter äro av så liten typ, att en enfamiljshusbebyggelse knappast blir ekonomiskt fördelaktig. Utredningen ville därför preliminärt förorda, att endast en trerumslägenhet inrymmes i enfamiljshus, medan två tvårumslägenheter sammanföras till ett tvåfamiljshus och fyra enrumslägenheter förläggas till ett fyrafamiljshus.

1940 års militära byggnadsutredning har med hänsyn till de betydande förråds- och verkstadslokaler, som skulle förläggas till Axvall, ansett erforderligt, att personal för vård och tillsyn ständigt finnes tillgänglig på orten. Då det icke syntes vara möjligt att för hela den erforderliga personalen anskaffa bostäder i byggnader, uppförda genom enskild eller kommunal försorg, tillstyrkte byggnadsutredningen utförandet av de föreslagna bostäderna.

Karlsborg (Karlsborgs luftvärnsregemente, Andra intendenturkompaniet, arméns intendenturförråd i Karlsborg, Karlsborgs tygstation, arméförvaltningens tygdepartements provskjutningscentral, ammunitionsfabriken i Karlsborg samt fastighetsförvaltningen i Karlsborg). Till anordnande av bostäder för försvarets personal i Karlsborg ha under de senaste åren anvisats flera anslag. Sålunda anvisade

1941 års riksdag (skrivelse nr 364, punkten 14:o) på Kungl. Maj:ts i propositionen nr 267 (sid. 26 ff) framlagda förslag ett anslag av 2,000,000 kronor, vilket avsågs för uppförande av 40 lägenheter för personal vid Västgöta flygflottilj och 43 lägenheter för personal vid tygstationen och ammunitionsfabriken. Vidare avsåg ett av samma riksdag (skrivelse nr 512, punkten 10:o), på Kungl. Maj:ts i propositionen nr 344 (sid. 26 ff) framlagda förslag anvisat anslag av 1,300,000 kronor bland annat uppförande av 24 bostadslägenheter för Västgöta flygflottiljs personal. Därjämte har innevarande års riksdag (skrivelse nr 25, punkten 22:o) på Kungl. Maj:ts i propositionen nr 2 (sid. 142 ff) framlagda förslag anvisat ett anslag av 540,000 kronor till anordnande av bostäder för viss personal i Karlsborg. Sistnämnda anslag har avsetts för uppförande av 27 lägenheter för personal vid ammunitionsfabriken.

Slutligen må anmärkas, att i propositionen nr 163 till innevarande års riksdag (sid. 45 ff) beräknats medel för ett antal tjänstebostäder vid ammunitionsfabriken i Karlsborg, som verkstadsnämnden äskat medel till i skrivelse den 7 december 1942. Vid anmälan av sistnämnda proposition anförde jag emellertid beträffande den av nämnden föreslagna tjänstebostadsbebyggelsen, att särskild uppmärksamhet borde ägnas frågan om nödvändigheten att genomföra ett så omfattande bostadsanskaffningsprogram och att därvid borde beaktas möjligheterna att eventuellt ordna bebyggelsen i form av egnahem. Jag framhöll, att den utredning, som i dessa hänseenden erfordrades, borde ankomma på försvarets bostadsanskaffningsnämnd.

Bostadsutredningen har beräknat behovet av nya bostäder till, vid luftvärnsregementet 8 fyrarums-, 23 trerums- och 36 tvårumslägenheter samt 19 enkelrum, vid intendenturkompaniet och intendenturförrådet 2 fyrarums-, 6 trerums- och 6 tvårumslägenheter, vid tygstationen 1 femrumslägenhet samt 2 trerums- och 3 tvårumslägenheter, vid provskjutningscentralen 1 sexrums-, 1 femrums- och 1 fyrarumslägenhet samt 4 trerums- och 5 tvårumslägenheter, vid ammunitionsfabriken 2 sexrums- och 2 femrumslägenheter, 1 fyrarumslägenhet, 11 trerums- och 9 tvårumslägenheter samt 8 enkelrum samt vid fastighetsförvaltningen 1 trerumslägenhet.

I detta sammanhang må anmärkas, att utredningen vid behandlingen av flygvapnets bostadsfrågor förordat uppförande genom statens försorg av 3 trerums- och 14 tvårumslägenheter för Västgöta flygflottilj i Karlsborg.

Det sammanlagda nybyggnadsbehovet i Karlsborg har beräknats till 551 eldstäder, vilka samtliga förutsatts skola uppföras av staten för en kostnad av 3,950,000 kronor, varav 2,909,000 kronor för armén, 663,000 kronor för verkstadsnämnden och 378,000 kronor för flygvapnet. Av de för armén beräknade kostnaderna avse omkring 200,000 kronor markförvärv.

Bostadsutredningen har rörande arméns bostadsfrågor i Karlsborg anförut i huvudsak följande.

För luftvärnsregementet har räknats med utrymning av de utdömda lägenheterna i slutvärnet.

Beträffande provskjutningscentralen har framhållits, att skjutningar måste kunna hållas när som helst under dygnet, för tillvaratagande av de tillfällen, då de meteorologiska förhållandena äro så lämpliga som möjligt för olika slags

skjutning. Följaktligen måste chefen för centralen och dennes närmaste man kunna vid olika tidpunkter på dygnet i sina bostäder mottaga underställd personal för instruktion m. m. Med anledning härav anses dessa officerare ha behov av ett extra rum vardera, att till hälften användas som tjänsterum.

De 27 lägenheter för ammunitionsfabriken och tygstationen, till vilka medel begärts i propositionen 1943: 2 ha icke medräknats. Det för ammunitionsfabriken redovisade bostadsbehovet avser sålunda dels 1 sexrumslägenhet (genom ombyggnad av Kungsvillan), 1 femrumslägenhet, 2 tretrumslägenheter och 1 tvårumslägenhet, för vilka verkstadsnämnden begärt anslag hos Kungl. Maj:t den 7 december 1942, dels 8 tvårumslägenheter och 8 enkelrum, vilka beräknas kunna erhållas genom ombyggnad av bostadshus nr II och den ena Parkvillan.

Kronan förfogar över lämplig byggnadsmark dels inom fästningen, dels i Norra skogen och vid Västgöta flygflottilj samt dels slutligen i själva samhället. Den sistnämnda marken står under statens järnvägars förvaltning.

I Karlsborg har genom egnahemsstyrelsen uppförts ett stort antal friliggande enfamiljshus. Härmed synes behovet av lämpliga egnahemsbostäder komma att vara fyllt för lång tid framåt. Ett fortsatt byggande av enfamiljshus torde därmed ur stadsplanesynpunkt och ekonomisk synpunkt icke böra förordas. De nya bostäderna böra i första hand placeras inom fästningen i den utsträckning, marktillgången medgiver. I andra hand bör kronans (statens järnvägars) mark inom samhället så långt möjligt kunna tas i anspråk. Tomtmarken invid flygflottiljen bör, i den mån den är lämplig, utnyttjas före Norra skogen.

Vid den nya bebyggelsen böra flera lägenheter sammanföras i varje hus.

Beträffande den statliga bostadsbebyggelsen i Karlsborg må vidare anmärkas, att bostadsutredningen vid behandlingen av bostadsbehovet för Västgöta flygflottilj framhållit, att de för flottiljens personal uppförda enfamiljshusen i Norra skogen vore belägna på relativt stort avstånd från flottiljen och lämpade sig i viss mån bättre för personal från ammunitionsfabriken och tygstationen. Under sådana förhållanden vore det tänkbart att låta de bostäder, som nu skulle uppföras utanför fästningen men inom samhället eller invid flottiljen, få helt eller delvis disponeras av personal från flottiljen. I stället skulle de 62 tretrumslägenheter i Norra skogen, som för närvarande disponeras av flottiljpersonal, i motsvarande mån övertagas av personal från armén och verkstadsnämnden.

Arméchefen har framhållit, att bostäderna borde placeras så att de icke inkräktade på det redan begränsade utrymmet i fråga om övningsterräng.

1940 års militära byggnadsutredning har anfört i huvudsak följande.

Det torde icke råda någon tvekan om att bostadsbrist föreligger i Karlsborg och att därjämte ett flertal äldre bostäder därstädes äro av så undermålig beskaffenhet, att de icke längre böra utnyttjas för ändamålet. Det synes sålunda vara erforderligt, att ett betydande antal bostäder uppföres genom statens försorg. En väsentlig inskränkning i det av bostadsutredningen föreslagna byggnadsprogrammet synes dock vara möjlig.

Beträffande intendenturkompaniet och intendenturförrådet kan utredningen icke tillstyrka, att de för hithörande personal avsedda bostäderna, tillsammans omfattande 52 eldstäder, komma till utförande, förrän det beslutits, att förbandet och anstalten skola kvarligga.

De för chefen för provskjutningscentralen och dennes närmaste man föreslagna extra rummen, avsedda att jämväl användas som tjänsterum, böra enligt

byggnadsutredningens mening icke anordnas. Vederbörande befattningshavare synas nämligen utan avsevärd olägenhet kunna mottaga underställd personal i sina expeditiionslokaler.

Det föreslagna antalet bostäder synes sålunda i första hand kunna minskas med $(52 + 2 =)$ 54 eldstäder. Härtill kommer, att genom den ifrågasatta utflyttningen av intendenturkompaniet och intendenturförrådet ett antal bostäder torde bli lediga.

Återstående del av det föreslagna byggnadsprogrammet synes icke böra komma till utförande i sin helhet i förevarande sammanhang, utan bör det samma med iakttagande av de synpunkter, byggnadsutredningen tidigare anfört, successivt realiseras i den mån ytterligare erfarenheter giva vid handen, att så är erforderligt. Utredningen anser sig böra föreslå, att beslut nu fattas om uppförande av bostäder, inrymmande omkring hälften av det föreslagna antalet eldstäder.

Försvarsväsendets verkstadsnämnd, som anfört, att de på verkstadsnämnden belöpande kostnaderna rätteligen borde uppskattas till 653,000 kronor, har beträffande den av bostadsutredningen ifrågasatta överföringen av vissa bostäder i Norra skogen från flygvapnets till arméns eller ammunitionsfabrikens personal framhållit, att avståndet från Norra skogen till ammunitionsfabriken utgjorde omkring 3 kilometer eller ungefär samma avstånd som mellan Norra skogen och Västgöta flygflottilj. Det syntes verkstadsnämnden icke vara tillfredsställande, om ytterligare personal flyttades dit. Enligt nämndens mening vore det synnerligen önskvärt, om den bebyggelse, som förutsattes komma till stånd å statens järnvägars mark vid samhället, kunde upplåtas åt viss del av ammunitionsfabrikens personal.

Rosersberg (Infanteriskjutskolan). Bostadsutredningen har anfört, att infanteriskjutskolans chef uppgivit bostadsbehovet den 1 oktober 1943 till 2 femrums- och 6 fyrrumslägenheter för officerare, 2 trerumslägenheter för underofficerare samt 2 tvårumslägenheter, 1 dubblett och 1 enkelrum för MEO- och MEx-personal, varjämte en ny chefsbostad om sex rum och kök komme att erfordras, därest enligt föreliggande förslag den nuvarande chefsbostaden omändrades till expedition. Kostnaderna för ifrågavarande bostadsbebyggelse, vilken förutsatts skola utföras av staten, ha beräknats till 456,000 kronor, därav 56,000 kronor för eventuell chefsbostad.

Arméchefen har anfört, att av infanteriskjutskolans chef anmält behov av bostäder vitsordades. Beträffande officerare byggde beräkningarna dock på att vissa befattningshavare hade bostad i Stockholm och gjorde dagliga resor till och från Rosersberg. Det vore i hög grad önskvärt, att samtlig på skolans stat upptagen personal kunde beredas bostad i Rosersberg, vilket borde beaktas vid en kommande byggnadsetapp. Det ytterligare antal befattningshavare, som därvid skulle behöva bostäder på platsen, vore — medräknat arméns gasskyddsskola — omkring 12 officerare.

Strömsholm (Ridskolan). Bostadsutredningen har beräknat behovet av nya bostäder vid ridskolan till 4 fyrrums- och 6 tvårumslägenheter. Bostäderna ha ansetts böra uppföras av staten, och kostnaderna därför ha beräknats till 266,000 kronor.

Utredningen har i ämnet närmare anfört följande.

Det redovisade bostadsbehovet avser behovet, sådant det beräknas kvarstå, sedan av riksdagen beslutat fastighetsutbyte mellan ridskolan och Utnäslöts hingstdepå genomförts och överlåtelse av Utnäs gård till ridskolan kommit till stånd. Bostäderna kunna placeras på av kronan innehavd mark i ridskolans omedelbara närhet. Lägenheterna synas lämpligen kunna fördelas på två tvåfamiljshus med fyrrumslägenheter och tre tvåfamiljshus med tvårumslägenheter.

1940 års militära byggnadsutredning har erinrat om att utredningen i utlåtande den 23 januari 1942 angående fördelning av dispositionsrätten till viss mark och vissa byggnader vid Strömsholm mellan ridskolan och hingstdepån (se propositionen 1942: 270, sid. 37 f.) tillstyrkt anordnande av vissa bostäder. Då utredningen ställde sig tveksam rörande behovet av att ytterligare bostäder uppfördes på platsen genom statens försorg, ansåge sig utredningen bära avstyrka anordnandet av de av bostadsutredningen föreslagna bostäderna, i den mån de icke tillstyrkts i ovannämnda utlåtande, så mycket mer som det enligt uppgift övervägdes att minska remontantalet vid ridskolan genom överflyttning av viss del av detsamma liksom ock en del av skolans verksamhet till annan ort.

Boden (Norrbottnens regemente, Norrbottens artillerikår, Bodens artilleriregemente samt Bodens ingenjörkår). Bostadsutredningen har beräknat behovet av nya bostäder i Boden till 14 fyrrumslägenheter, 99 trerumslägenheter, 4 dubletter och 18 enkelrum eller tillhopa 492 eldstäder. Utredningen har räknat med att 392 eldstäder skulle uppföras av andra än staten, medan staten skulle uppföra 25 trerumslägenheter, av vilka 11 avsetts för Norrbottens regemente, 3 för Norrbottens artillerikår, 6 för Bodens artilleriregemente och 5 för Bodens ingenjörkår. Kostnaderna för den statliga bostadsproduktionen ha beräknats till 850,000 kronor.

Utredningen har i ämnet närmare anfört följande.

Bostadsbristen i Boden är för närvarande stor. Visserligen pågår en livlig byggnadsverksamhet som staden söker ytterligare stimulera genom dels förmedling av tertiär- och tilläggs lån, dels subvention med 160 kronor per eldstad, men såväl myndigheterna som kommandanten hålla ändock icke för troligt, att bostadsbehovet skall kunna helt täckas genom enskild byggnadsverksamhet.

Kommandanten har förordat, att staten som bidrag till täckande av försvarets bostadsbehov skall låta uppföra 30 lägenheter om tre rum och kök på det s. k. Sveafältet invid Soldatgatan. Stadens myndigheter ha därjämte föreslagit, att kronan gratis skulle upplåta tomtmark å Sveafältet invid Soldatgatan för sådan personal vid försvarsväsendet i Boden, som önskade uppföra egna hem. Staden komme i så fall att förmedla tertiär- och tilläggs lån till dessa egna hemsbyggare samt subventionera byggandet med 160 kronor per eldstad. Staden komme likaså att ombesörja erforderliga ledningars framdragande.

Utredningen finner visserligen intet vara i och för sig att erinra mot den föreslagna markupplåtelsen till egna hemsbyggare. Emellertid utgöras de i detta sammanhang bostadsbehövande av officerare och underofficerare, vilka kunna riskera förflyttningar, och det har vid förfrågan befunnits att endast

åtta underofficerare, vilka samtliga övergått till arvodesbefattningar och varav en del redan förflyttats söderut, velat förvärva egna hem. Utredningen håller därför icke för troligt, att den ifrågasatta markupplåtelsen, som eventuellt bör ske, i någon nämnvärd grad kan komma att bidraga till bostadsbristens avhjälpande.

Med hänsyn härtill anser sig utredningen böra förorda, att staten under år 1943 för de olika truppförbanden sammanlagt låter uppföra 25 trerumslägenheter, varav omkring 7 skulle avses för officerare och resten för underofficerare.

Bostäderna torde böra placeras på kronans mark invid Soldatgatan å det såväl av kommandanten som stadens myndigheter förordade Sveafältet.

Såväl gator som ledningar finnas invid området, och det torde kunna träffas överenskommelse med staden om ledningarnas ytterligare framdragande.

Enär, såsom nämnts, officerare och underofficerare endast i enstaka fall väntas vilja förvärva egnahemsbostäder, och då därjämte kronans tillgång på lämplig tomtmark är knapp med hänsyn till önskvärdheten av att visst avstånd hålles mellan bostadsbebyggelsen och de olika sprängämnesförråden inom fästningen, synes enfamiljshus icke vara en lämplig byggnadsform. I stället vill utredningen förorda radhus, varigenom försäljande av lägenheten med tomt möjliggöres, utan att allt för mycket mark därigenom förbrukas.

Arméchefen har under hänvisning till vad kommandanten i Boden anfört framhållit, att bostadsutredningen syntes ha överskattat möjligheterna att genom enskild byggnadsverksamhet fylla det trängande behovet av lägenheter.

1940 års militära byggnadsutredning har tillstyrkt uppförande i första hand av bostäder, omfattande omkring hälften av det föreslagna antalet eldstäder, samt närmare anfört följande.

Såsom bostadsutredningen framhållit är bostadsbristen i Boden för närvarande betydande. Då emellertid en livlig byggnadsverksamhet pågår på orten genom enskilt initiativ, vilket staden genom vittgående ekonomiskt understöd söker stimulera, synes statens bostadsproduktion här böra i väsentlig grad beskäras.

Enär såsom i redogörelsen påpekats intresset för närvarande av egna hem är minimalt och således det antal bostäder, som kan försäljas, i högsta grad begränsat, ifrågasätter byggnadsutredningen, om det icke vore ekonomiskt mer fördelaktigt att i stället för radhus uppföra flerfamiljshus av i staden vanlig typ, åtminstone på de platser, som ansluta till redan befintlig privat bebyggelse.

Kiruna (Jokkmokks och Kiruna försvarsområden samt Norrbottens jägarbataljon i Kiruna). Bostadsutredningen har beräknat behovet av nya bostäder till 1 femrumslägenhet samt 5 fyrrums-, 5 trerums- och 2 enrumslägenheter för försvarsområdena ävensom 1 femrumslägenhet samt 4 fyrrums-, 10 trerums- och 6 tvårumslägenheter, 2 lägenheter om 1 rum och kokvrå samt 17 enkelrum för jägarbataljonen. Kostnaderna för uppförande av dessa bostäder ha beräknats till sammanlagt 1,588,000 kronor, av vilket belopp 175,000 kronor respektive 180,000 kronor belöpa på bostäder, som avsetts skola inrymmas i en försvarsområdesstabsbyggnad respektive i jägarbataljonens kasernetablisement.

Utredningen har i ämnet anfört i huvudsak följande.

I stabsbyggnaden har fortifikationsstyrelsen beräknat inrymma bostäder för försvarsområdesbefälhavaren samt stabscheferna vid försvarsområdena. Beträffande dessa lägenheter har framhållits som önskvärt, att de, med hänsyn till att relativt omfattande representationsskyldighet beräknas ifrågakomma, förses med vardera ett rum utöver den för vederbörande lönegrader normala bostadsstandarden. Utredningen har icke tagit hänsyn härtill.

Vidare har fortifikationsstyrelsen vid uppförandet av kasernbyggnaderna beräknat kunna där anordna vissa bostäder, nämligen 4 enkelrum för officerare i officersmässbyggnaden, 6 enkelrum för underofficerare i underofficersmässbyggnaden samt bostäder för maskinist, eldare, husmor och vice husmor i en särskild byggnad.

Kiruna municipalsamhälle har, med hänsyn till den periodvis inträffande stora arbetslösheten och härav förorsakade rubbningar på bostadsmarknaden, förklarat sig ovilligt att på något sätt bidra till bostadsbyggnadsanskaffning för försvarsväsendets personal. Någon enskild bostadsverksamhet kan ej heller påräknas. Bostadsbrist råder för närvarande i Kiruna, och staten torde under sådana förhållanden icke undgå att låta uppföra de för försvaret erforderliga bostäderna.

Lämplig tomtmark äges av kronan. Någon del av den mark, som synes böra tagas i anspråk, arrenderas av Luossavaara—Kirunavaara aktiebolag, som emellertid torde vara villigt att avstå från arrenderätten.

Det har ansetts uteslutet, att befattningshavare vid försvarsväsendet skulle för närvarande önska förvärva eget hem i Kiruna. Detta förhållande kan dock på grund av gifte i orten m. m. komma att med tiden ändras beträffande en mindre del av de anställda, vilket bör beaktas vid val av bostadstyper. Önskemål ha vidare framkommit om att de blivande bostadsbyggnaderna för försvarsväsendets personal måtte till sin typ i möjligaste mån ansluta sig till hustyperna i omgivningen. Bebyggelsen utgöres där av enfamiljs- och i några fall tvåfamiljshus. Det synes utredningen, som om även för den nya bebyggelsen en- och tvåfamiljshus vore lämpliga, förutom då det gäller lägenheter om ett rum och kök samt enkelrum, vilka böra sammanföras till större enheter.

Arméförvaltningens fortifikationsstyrelse, som vitsordat angelägenheten av att bostäder i tillräckligt antal genom statens försorg snarast komma till uppförande i Kiruna, har beträffande den för försvarsområdesbefälhavaren avsedda lägenheten anført, att enligt vad styrelsen under hand inhämtat från arméstaben nämnde befattningshavare regelmässigt avsåges inneha överstelöjtnants tjänstegrad. Under sådana förhållanden borde för denne avsedd lägenhet utgöra 6 rum och kök i överensstämmelse med vederbörligen fastställd bostadsstandard.

1940 års militära byggnadsutredning har tillstyrkt, att de av bostadsutredningen förordade bostäderna i Kiruna komma till utförande. Uppförandet av de av fortifikationsstyrelsen föreslagna bostäderna i stabsbyggnaden och kasernbyggnaderna borde emellertid uppdragas åt nämnda myndighet.

Såsom under avsnittet Allmänna synpunkter anmärkts har *arméchefen* i sitt utlåtande över bostadsutredningens betänkande ifrågasatt, om vissa i betänkandet upptagna större orter, där svår bostadsbrist konstaterats, verkligen vore i stånd att producera det antal bostäder, som utredningen förutsatt. Exempel på dylika orter vore framförallt Boden, Hässleholm, Kalix, Karlstad, Kristianstad, Linköping, Luleå, Skövde, Sollefteå, Umeå, Visby, Örebro och Östersund.

Å andra sidan har 1940 års militära byggnadsutredning på grundval av vad utredningen i sitt yttrande anfört ansett sig kunna förorda en sådan begränsning av den av bostadsutredningen föreslagna statliga bostadsproduktionen, att allenast 3,500,000 kronor skulle erfordras för lösandet av arméns och verkstadsnämndens bostadsfrågor.

Beträffande här berörda frågor kan jag i huvudsak hänvisa till vad jag anfört under avsnittet Allmänna synpunkter. Jag utgår sålunda från att frågorna rörande uppförande av bostäder för arméns och verkstadsnämndens personal under beaktande av vad jag där anfört underkastas ytterligare undersökning genom försvarets bostadsanskaffningsnämnd, varefter det efter förslag av denna bör ankomma på Kungl. Maj:t att fastställa definitivt program för bostadsbyggandet. Beträffande de särskilda förläggningssorterna må här blott anföras vissa ytterligare synpunkter, som böra beaktas under det fortsatta utredningsarbetet.

Departements-
chefen.

I avvaktan på säkrare kännedom om i vilken omfattning personalen vid Södra skånska infanteriregementet kommer att tilldelas *Revingehed* som ordinarie förläggningssort och visar sig villig att där bosätta sig bör återhållsamhet iakttagas, såvitt rör uppförande av bostäder å nämnda ort. Huruvida de av staten förvärvade äldre byggnaderna böra ombyggas till tjänstebostäder bör bliva beroende av om sådana ombyggnadsarbeten kunna beräknas bli räntabla. Innan förslag rörande sådana ombyggnadsarbeten upprättas, bör verkställas undersökning, om icke åtminstone vissa av bostadshusen kunna uthyras till regementets personal i befintligt skick.

Såsom jag i annat sammanhang, vid behandlingen av frågan om Skånska pansarregementets förläggning, kommer att framhålla, kan icke för närvarande bedömas, i vilken omfattning verksamheten å Herrevadsklosters remontdepå vid *Ljungbyhed* kommer att nödvändiggöra nybyggnadsarbeten vid depån. På grund därav böra inga nya bostäder anordnas vid depån under nästa budgetår.

Med hänsyn bland annat till vad som anförts i fortifikationsstyrelsens och 1940 års militära byggnadsutrednings yttranden ställer jag mig i hög grad tveksam till den av bostadsutredningen föreslagna bostadsbebyggelsen å *Åstön*. Vid den ytterligare utredning, som skall utföras genom bostadsanskaffningsnämnden, bör därför särskilt undersökas, huruvida icke bostadsfrågan för luftvärnskåren kan lösas på ett lämpligare sätt.

Av utredningen framgår icke vilka befattningshavare som avsetts skola erhålla bostad i *Axvall*, och jag kan därför icke bedöma behovet av den föreslagna bostadsproduktionen å nämnda ort. Med hänsyn till det korta avståndet till Skara synes möjligheten att begränsa den statliga bostadsproduktionen vid Axvall icke utesluten.

Det framlagda byggnadsprogrammet för *Karlsborg* synes kunna reduceras icke blott med hänsyn till vad som anförts under avsnittet Allmänna synpunkter utan jämväl på den grund, att det icke synes uteslutet, att Andra intendenturkompaniet och arméns intendenturförråd i Karlsborg, av vilka det

förstnämnda för närvarande utnyttjar en förläggning av mera provisorisk karaktär, i framtiden kunna komma att förflyttas från Karlsborg. Med hänsyn därtill synes en viss försiktighet böra iakttagas i fråga om uppförande av nya bostäder å orten. Uppenbart är dock, att en avsevärd statlig bostadsproduktion är erforderlig för avhjälpande av den svåraste bostadsbristen. Beträffande frågan om storleken av de för viss personal vid provskjutningscentralen avsedda lägenheterna hänvisar jag till vad jag under avsnittet Allmänna synpunkter anfört rörande bostadsstandarden. Det bör ankomma på Kungl. Maj:t att träffa avgörande rörande det av bostadsutredningen väckta förslaget, att vissa till flygvapnets personal upplåtna bostäder å Norra skogen skulle i stället disponeras av personal tillhörande armén eller ammunitionsfabriken.

Med uppförandet av bostäder i *Rosersberg* för infanteriskjutskolans personal torde utan alltför stora olägenheter kunna ytterligare anstå.

Jag kommer att i annat sammanhang föreslå, att med den av 1942 års riksdag beslutade utbyggnaden av ridskolan vid *Strömsholm* skall anstå i avbidan på närmare utredning rörande omfattningen av ridskolans verksamhet. Med hänsyn därtill böra tydligen inga nya bostäder anordnas vid skolan.

Mot den föreslagna statliga bostadsproduktionen i *Boden* synes i och för sig intet vara att erinra.

Frågan om ordnandet av bostadsfrågorna i *Kiruna* kompliceras i viss mån därav, att jag vid anmälan av propositionen nr 222 till innevarande års riksdag icke ansett mig böra tills vidare räkna med uppförande av stabsexpeditionsbyggnad i *Kiruna*. Vid den fortsatta utredningen inom bostadsanskaffningsnämnden bör tydligen beaktas, förutom vad som anförts under avsnittet Allmänna synpunkter, jämväl detta förhållande. Såsom redan anmärkts ha i nyssnämnda proposition nr 222 beräknats medel för de bostadsrum, som skulle inrymmas i jägarbataljonens kasernetablissemang.

Medelsbehovet under nästa budgetår för uppförande av bostäder för armén och verkstadsnämnden kan tydligen, med hänsyn såväl till vad under avsnittet Allmänna synpunkter anförts som till de begränsningar i bygnadsprogrammet, som jag här förordnat, icke oväsentligt nedskäras. Att för närvarande exakt beräkna medelsbehovet för de olika förläggningsorterna är uppenbarligen omöjligt. I enlighet med vad under nyssnämnda avsnitt anförts torde Kungl. Maj:t böra erhålla bemyndigande att med anlåtande av det i årets statsverksproposition under arméförvaltningens delfond av försvarsväsendets fastighetsfond äskade investeringsanslaget till vissa bygnadsarbeten m. m. för armén och verkstadsnämnden låta uppföra bostäder, för vilka medel icke äskats i annat sammanhang, inom en kostnadsram, som under beaktande av vad i det föregående anförts lämpligen synes kunna bestämmas till 3,000,000 kronor.

Aberopande det anförda får jag hemställa, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen medgiva,

att uppförande av bostäder för arméns och verkstadsnämndens personal jämte erforderliga markförvärv må, i enlighet med de grunder som i det föregående angivits och inom en sammanlagd kostnadsram av 3,000,000 kronor samt i den mån

medel därför icke äskats i annat sammanhang, äga rum med anlitande av det i årets statsverksproposition (kapitalbudgeten, bilaga 2, punkten 1) under försvarsväsendets fastighetsfond, arméförvaltningens delfond därav, för budgetåret 1943/44 äskade investeringsanslaget av 24,000,000 kronor till Vissa byggnadsarbeten m. m.

Marinens bostadsfrågor.

1941 års försvarsutredning beräknade för femårsperioden 1942/47 tillhopa i runt tal 5,000,000 kronor jämte administrationskostnader m. m. för anordnande av tjänstebostäder för marinens personal. I 1942 års försvarsbeslut beräknades motsvarande kostnader, efter vissa i propositionen 1942: 210 förordade begränsningar, till omkring 3,785,000 kronor jämte administrationskostnader m. m.

1942 års militära bostadsutredning har beträffande marinens bostadsfrågor inledningsvis anfört, att marinförvaltningen anmält bostadsbehov endast för Stockholms kustartilleriförsvaret och Vaxholms kustartilleriregemente i Vaxholm och Oscar Fredriksborg, Gotlands kustartilleriförsvaret och Gotlands kustartillerikår i Fårösund, Hårsfjärdens depå i Vitså samt Gustavsviks örlogsdepå i Högsjö. Utredningen hade inskränkt undersökningarna till att gälla dessa förband och platser.

Såsom av bilaga A framgår har bostadsutredningen beräknat bostadsbehovet för marinens personal den 1 oktober 1943 till 945 eldstäder, av vilka 639 beräknats skola byggas av staten och återstoden, 306 eldstäder, av andra. De sammanlagda kostnaderna för de bostäder, som skulle uppföras av staten, ha uppskattats till 4,104,000 kronor, varav 83,000 kronor för markförvärv.

Jag övergår nu till de särskilda av bostadsutredningen berörda bostadsfrågorna, varvid jämväl i övrigt tillgänglig utredning i samma frågor torde böra framläggas. I anslutning till redogörelsen för frågan om vissa ombyggnadsarbeten å Rindön torde böra upptagas till behandling uppkommen fråga om anläggande av vattenledning för militära anläggningar å Rindön och Stenslätten samt för Vaxholms stad.

Gustavsvik (Gustavsviks örlogsdepå). Försvarsutredningen beräknade för bostadslägenheter vid Gustavsviks örlogsdepå ett belopp av 465,000 kronor. I 1942 års försvarsbeslut upptogs emellertid för ändamålet allenast ett belopp av 200,000 kronor.

I sin i propositionen nr 222 till innevarande års riksdag närmare omförmälda skrivelse den 10 februari 1943 beräknade marinförvaltningen för bostadslägenheter vid Gustavsvik ett belopp av 453,000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941 (jämte 37,000 kronor för prisstegring intill den 1 juli 1942), varvid anmärktes, att beloppet avsåg bostäder inom kasernområdet för 1 major, 3 kapten, 2 löjtnanter och 13 underofficerare men ej för maskinist, eldare, kasernuppbördsman, väbel, sjuksyster eller husmor.

1942 års militära bostadsutredning har beräknat behovet av bostäder vid örlogsdepån den 1 oktober 1943 till 1 femrumslägenhet, avsedd för depåchefen,

4 trerumslägenheter och 1 tvårumslägenhet, av vilka den förstnämnda beräknats skola uppföras av staten, medan de övriga lägenheterna förutsatts skola byggas av andra. Kostnaderna för femrumslägenhetens uppförande ha beräknats till 54,000 kronor.

Utredningen har anfört, att Högsjö kommun förklarar sig beredd att sörja för anskaffning av samtliga under nästa budgetår erforderliga bostäder med undantag av depåchefsbostaden. Denna syntes kunna förläggas inom depåns område.

1940 års militära byggnadsutredning har i utlåtande över bostadsutredningens betänkande anfört, att byggnadsutredningen ställde sig tveksam rörande lämpligheten att nu uppföra den föreslagna depåchefsbostaden genom statens försorg.

Härnösand (Hemsö kustartilleriförsvar och Härnösands kustartilleridetachment). Försvarsutredningen beräknade för bostadslägenheter i Härnösand 75,000 kronor, vilket belopp i 1942 års försvarsbeslut nedsattes till 37,500 kronor.

Marinförvaltningen upptog i sin skrivelse den 10 februari 1943 för ändamålet ett belopp av 56,500 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941 (jämt 4,500 kronor för prisstegring intill den 1 juli 1942), varvid anfördes, att beloppet avsågs för uppförande av bostäder för 2 uppboridsmän samt 4 enkelrum för underofficerare.

Bostadsutredningen har beräknat behovet av bostäder i Härnösand till 1 sexrumslägenhet, 5 fyrrums-, 13 trerums-, 12 tvårums- och 3 enrumslägenheter samt 1 dubblett och 11 enkelrum. Samtliga lägenheter ha förutsatts skola uppföras av andra än staten.

Vitså (Härsfjärdens depå). I försvarsutredningen och 1942 års försvarsbeslut beräknades för bostäder vid Härsfjärdens depå 100,000 kronor, varav 50,000 kronor för officersbyggnad och 50,000 kronor för underofficersbyggnad.

I propositionen 1943:2 framlades förslag till ordnande av depåns förläggning å Märsgarn, avseende jämt annat tillgodoseende av det av försvarsutredningen beräknade bostadsbehovet, varefter i propositionen 1943:222 för budgetåret 1943/44 beräknades medel för ifrågavarande ändamål.

Marinförvaltningen upptog i sin skrivelse den 10 februari 1943 därutöver ett belopp av 152,000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941 (jämt 12,000 kronor för prisstegring intill den 1 juli 1942) för tjänstebostäder för depåns personal vid Vitså. Beloppen avsågos för tillgodoseende av följande bostadsbehov.

Uppboridsman vid sporthallen	2 rum och kök
Tillsynsman för minförråd	3 » » »
Biträde till denne, minhantverkare	2 » » »
Uppboridsman för oljeförrådet, kolförrådet, elektriska laddningsstationerna m. m.	2 » » »
Fyra kvinnliga telefonister i en lägenhet bestående av fyra mindre sovrum samt gemensamt dagrum och kök	5 » » »

För detta ändamål hade marinförvaltningen i skrivelse den 30 juni 1942 hemställt om anvisande av 155,000 kronor.

1940 års militära byggnadsutredning ansåg sig i utlåtande den 18 juli 1942 icke kunna motsätta sig att bostäder uppfördes för ifrågavarande personal. Emellertid framhöll byggnadsutredningen önskvärdheten av att bostadsbebyggelsen uppdelades i mindre enheter spridda i terrängen, varvid familjebostäderna borde inrymmas i byggnader enligt utredningens standardritningar nr 16 och 17. Därest tillgången på mark vore för knapp för uppförande av flera byggnader, ville utredningen icke motsätta sig, att bostäderna förlades i en gemensam byggnad. Utredningen ansåg dock, att byggnadsvolymen skulle kunna något minskas och att vissa andra förenklingar skulle kunna vidtagas i marinförvaltningens förslag, varför en medelsanvisning om allenast 135,000 kronor tillstyrktes.

Genom beslut den 31 juli 1942 anmodade Kungl. Maj:tt marinförvaltningen att taga byggnadsfrågan under förnyat övervägande.

Till åttlydnad härav anförde *marinförvaltningen* i skrivelse den 27 augusti 1942 angående tilläggsstat för marinen för budgetåret 1942/43 — efter att ha tagit del av militära byggnadsutredningens utlåtande samt med understrykande av att samma behov av tjänstebostäder alltjämt föreläge och med tiden bleve allt angelägnare — att förslaget till bostadsfrågans lösande av sparsamhetsskäl utarbetats med tanke på samtliga bostäders inrymmande i en enda byggnadskropp. Marinförvaltningen ansåge det icke möjligt att med beaktande av kravet på sparsamhet föreslå uppdelning av lägenheterna i flera byggnader. Övriga av militära byggnadsutredningen framförda synpunkter kunde icke godtagas.

En minskning av byggnadskroppens volym, som av utredningen förutsatts, kunde icke utan stora olägenheter ur trevnads- och byggnadsteknisk synpunkt åstadkommas och medförde icke någon besparing. På grund därav hemställde marinförvaltningen att för ändamålet måtte å tilläggsstat för budgetåret 1942/43 anvisas det i skrivelsen den 30 juni 1942 angivna beloppet, 155,000 kronor.

1940 års militära byggnadsutredning anförde i förnyat utlåtande den 21 september 1942 i huvudsak följande.

De av utredningen föreslagna standardritningarna vore nu kostnadsberäknade. Därvid hade kostnaderna angivits för lägenhet om tre rum och kök enligt standardritning nr 16 till 25,000 kronor och för lägenhet om två rum och kök enligt standardritning nr 17 till 21,000 kronor, allt oberäknat kostnader för yttre ledningar. Enligt marinförvaltningens förslag upptog bostaden för telefonister en yta av omkring 80 kvadratmeter eller samma yta som bostad om tre rum och kök enligt standardritning nr 16. Kostnaderna för denna bostad borde därför kunna beräknas till samma belopp som denna eller 25,000 kronor.

Kostnaderna för de av marinförvaltningen avsedda bostäderna kunde alltså, om de utfördes såsom utredningen ifrågasatt, beräknas till sammanlagt (21,000 + 25,000 + 21,000 + 21,000 + 25,000 =) 113,000 kronor.

Härtill komme kostnader för yttre ledningar, omkring 12,000 kronor. De sammanlagda kostnaderna skulle alltså begränsas till 125,000 kronor.

Om bostäderna anordnades på nu angivet sätt, ökades trevnaden för befattningshavarna. För statsverket kunde driftskostnaderna sänkas, om befattningshavarna själva skötte eldningen. Enligt vad utredningen numera erfarit, syntes mark finnas tillgänglig för uppförande av byggnader enligt utredningens nu skisserade förslag, varför utredningen saknade anledning att närmare ingå på

marinförvaltningens kritik av utredningens synpunkter på den av ämbetsverket föreslagna byggnaden.

Även för det fall, att samtliga bostäder inrymdes i en byggnad, borde ett anslag av 125,000 kronor vara tillräckligt. Framhållas borde, att marinförvaltningens kostnadsuppgifter syntes motsvara ett kvadratmeterpris av cirka 400 kronor, under det att ett motsvarande pris av omkring 300 kronor syntes vara tillräckligt.

På grund därav tillstyrkte byggnadsutredningen med ändring av sitt tidigare förslag att för ändamålet skulle anvisas högst 125,000 kronor.

Med anledning av vad militära byggnadsutredningen framhållit anförde *marinförvaltningen* i utlåtande den 23 december 1942 följande.

I avsikt att utröna medelsbehovet för den händelse en mera spridd bebyggelse komme till utförande hade marinförvaltningen utarbetat och kostnadsberäknat förslag i denna riktning. Därvid hade, för att såvitt möjligt inskränka medelsbehovet, det av utredningen föreslagna uppförandet av 5 mindre byggnader modifierats till att omfatta endast 3 byggnader. Detta hade dessutom varit nödvändigt med hänsyn till den begränsade förekomsten av för bebyggelse lämplig mark inom kronan tillhörigt område. Enligt detta marinförvaltningens alternativa förslag skulle dels ett radhus i enplansutförande inrymmande tre bostäder om 2 rum och kök med tillhörande källarutrymmen, dels en bostad för uppborädsman om 3 rum och kök samt dels en bostad för telefonister med sovytter och vardagsrum jämte kök komma till utförande. I radhuset avsåges äldre befattningshavare, vilka icke beräknades ha minderåriga barn, erhålla bostäder, varför större olägenheter med föreslaget byggnadsätt icke behövde uppkomma. Byggnadernas planlösning och placering framginge av skrivelsen bifogade ritningar. Detta förslag innebure jämfört med marinförvaltningens tidigare förslag obetingade fördelar ur trevnadssynpunkt, varjämte en bebyggelse åstadkommes, som bleve bättre ägnad att överföras i enskild ägo, om förhållandena så skulle göra det lämpligt och nödvändigt. Kostnaderna för bebyggelse enligt detta alternativa förslag bleve dock större än om bostadsproblemet skulle ha lösts genom uppförande av endast en byggnad. Kostnaderna, som detaljberäknats enligt prisläget den 1 juli 1942, kunde beräknas utgöra, enligt en i skrivelsen intagen sammanställning, tillhoppa 164,000 kronor, varav omkring 11,600 kronor för sprängningskostnad, 2,600 kronor för schaktning och återfyllning, 2,200 kronor för vattenledning och 5,300 kronor för planering och vägar.

Med hänsyn till den relativt ringa kostnadsskillnaden mellan marinförvaltningens ursprungliga förslag, kostnadsberäknat till 155,000 kronor, och det senare förslaget, beräknat till 164,000 kronor, vore ämbetsverket av den uppfattningen, att det senare alternativet borde äga företräde.

1942 års militära bostadsutredning anförde i utlåtande den 3 februari 1943 i huvudsak följande.

Utredningen hade samrått med chefen för kustflottan och chefen för marinförvaltningens fortifikationsavdelning, vilka framhållit, att ifrågavarande bostäder vore nödvändiga för tjänstens bedrivande. Någon kommunal eller enskild byggnadsverksamhet syntes icke vara att förvänta vid Vitså. Utredningen ansåge sig därför böra tillstyrka, att bostäderna uppfördes genom statens försorg.

Kronans mark vid Vitså vore mycket bergig och sålunda ur grundläggnings- och ledningssynpunkt svårbehandlad. Den föreslagna byggnadsplatsen syntes visserligen vara vald på lämpligast möjliga plats inom området, men nämnda förhållande medförde, att sprängning måste ske så gott som för allt källar-

utrymme och för alla ledningar. Oaktat största möjliga sparsamhet med källarutrymmen iakttagits, komme byggnader, uppförda å den föreslagna byggnadsplatsen, att bliva mycket dyra, varför det av marinförvaltningen beräknade beloppet 164,000 kronor syntes bliva erforderligt, därest bebyggelsen genomfördes i enlighet med marinförvaltningens förslag.

Utredningen hade därför undersökt möjligheterna att förvärva annan lämpligare byggnadsmark i närheten och därvid funnit, att Hyresgästernas sparkasse- och byggnadsförening i Stockholm u. p. a. (HSB), som ägde mark omedelbart norr om Västerhaningevägen, gränsande intill kronans mark, vore villig försälja omkring 4,000 kvadratmeter synnerligen lämplig byggnadsmark, delvis åkermark och delvis skogsmark, till ett pris av 2 kronor 50 öre per kvadratmeter. Inom detta område låge för närvarande sopstationen för Årsta havsbud, vilken dock föreningen förklarar sig vilja förflytta till annan plats. Chefen för kustflottan hade efter besök på platsen förklarar, att han funnit området en aning sankt och möjligen svårt att dränera men att han eljest intet hade att erinra. Utredningen hade därför låtit närmare undersöka höjd- och avrinningsförhållandena och konstaterat, att dränering lätt och billigt kunde åstadkommas från den avsedda byggnadsplatsen under det att den omkring 100 meter öster därom belägna ängsmarken för närvarande bleve översvämmad höstar och vårar. Som föreningen uppgivit sig ämna upplåta tomtplatser jämväl å sistnämnda ängsmark och denna vore högt belägen i förhållande till havsytan, syntes det endast vara en tidsfråga, när hela området bleve dränerat.

Utredningen hade jämväl undersökt möjligheterna att något minska lägenheternas storlek. Vid tillämpningen av en utrymmesstandard liggande något över det minimum, som av statens byggnadslånebyrå tillämpats i samband med tertiärlånegivningen, kunde de erforderliga bostadsytorna uppskattas enligt följande.

För 3 rum och kök (enligt marinförvaltningen 84 kvm)	72 kvm
För 2 rum och kök (enligt marinförvaltningen 64.6 kvm)	58 »
För 1 rum, 4 sovhytter och kök (enligt marinförvaltningen 92.4 kvm) 82 »	

Enligt utredningens mening syntes det vara önskvärt dels att en av de tre lägenheterna om 2 rum och kök direkt anslötes till enkelrumsbyggnaden för telefonister, varigenom de på dagarna sysselsatta telefonisterna beredes hjälp med eldning m. m., dels att källarutrymmena, som å det här föreslagna området syntes kunna erhållas utan större sprängningsarbeten, utökades.

Med sålunda föreslagna förändringar hade kostnaderna beräknats på följande sätt.

	Kronor
1. Bostäder för uppboridsmän:	
2 lägenheter om 2 rum och kök	116 kvm 41,700
2. Bostad för uppboridsman:	
1 lägenhet om 3 rum och kök	72 » 23,700
3. Bostad för uppboridsman och för telefonister:	
1 lägenhet om 2 rum och kök	
4 sovhytter med 1 rum och kök	140 » 48,600
4. Marklösen	10,000
5. Yttre ledningar m. m.	8,000
	<hr/>
	132,000
Administration, oförutsett och diverse	8,000
	<hr/>
	Summa 140,000

I sitt betänkande den 17 mars 1943 har bostadsutredningen räknat med uppförande av — förutom nyssberörda lägenheter — ytterligare 3 tre-rums-lägenheter samt 2 enkelrum. De sålunda föreslagna lägenheterna borde in-

rymmas i två byggnader, den ena med 2 trerumslägenheter, den andra med 1 trerumslägenhet och 2 enkelrum. Kostnaderna för samtliga lägenheter vid Vitså ha beräknats till 253,000 kronor, varav 18,000 kronor för markförvärv.

1940 års militära byggnadsutredning har i utlåtande över bostadsutredningens betänkande avstyrkt uppförande av flera bostäder vid Vitså än de av marinförvaltningen tidigare begärda, varvid anförts, att den mest skriande bostadsbristen därmed syntes bliva täckt, enär marinförvaltningen, som borde ha ingående kännedom om bostadsbehovet på platsen, så sent som i augusti 1942 gjort sin framställning i ämnet.

Vaxholm och Rindön (Stockholms kustartilleriförsvar och Vaxholms kustartilleriregemente). Försvarsutredningen beräknade för ombyggnad och modernisering av tjänstebostäder 198,000 kronor, för tjänstebostad för chefen för kustartilleriförsvaret 65,000 kronor samt för nya tjänstebostäder för officerare och underofficerare 1,760,000 kronor. Därjämte upptogs ett belopp av 425,000 kronor för utbyggnad av värmecentral m. m. vid Vaxholms kustartilleriregementes förläggning ävensom 100,000 kronor respektive 35,000 kronor för utvändiga ledningar respektive planering och vägar.

I 1942 års försvarsbeslut förutsattes en begränsning av nybyggnadsprogrammet beträffande tjänstebostäder för officerare och underofficerare, och för detta ändamål upptogs sålunda ett belopp av allenast 760,000 kronor.

1942 års riksdag beräknade för här ifrågavarande ändamål (skrivelse nr 376) efter därom av Kungl. Maj:t i propositionen nr 270 framlagt förslag för budgetåret 1942/43 tillhopa 600,000 kronor, därav 200,000 kronor för modernisering och ombyggnad av tjänstebostäder samt 400,000 kronor för nybyggnad av sådana bostäder.

I skrivelse den 27 augusti 1942 äskade marinförvaltningen 175,000 kronor å tilläggsstat för budgetåret 1942/43 samt 155,000 kronor å riksstaten för budgetåret 1943/44 för utbyggnad av värmecentral m. m. vid Vaxholms kustartilleriregementes förläggning. I anslutning därtill anfördes bland annat följande till belysande av frågan om ombyggnad av tjänstebostäder.

Försvarsutredningen hade vid beräkningen av medelsbehovet för utbyggnad av värmecentralen m. m. uteslutit sådana byggnader, som till följd av det skick, i vilket de befunnit sig, då icke ansetts ägnade att användas som tjänstebostäder. Det för ombyggnad och modernisering av tjänstebostäder beräknade beloppet hade avsetts bland annat för iständsättande av ett 30-tal lägenheter, så att dessa bleve användbara för uthyrning åt underofficerare. Därvid måste även tidigare som mindre lämpliga ansedda bostadsbyggnader tagas i anspråk. Det hade syntts ämbetsverket önskvärt att icke skapa ett bostadsbestånd av av allt för oenhetlig karaktär, varför det ifrågasatts att i samband med planerade ombyggnadsarbeten även låta utföra värme- och sanitetstekniska installationer i större utsträckning än vad tidigare förutsatts. Sålunda hade en undersökning av kostnaderna för värme- och sanitetstekniska installationer inom samtliga för framtida användning avsedda byggnader inom Vaxholms kustartilleriregementes förläggning nyligen företagits och medelsbehovet för detta utvidgade program beräknats till 615,000 kronor. I denna summa inginge därvid de mindre byggnadskostnader, som förorsakades av håltagningar, kakelugnsrivningar, installationer av w. c. m. m.

Av försvarsutredningens betänkande syntes framgå, att fråga vore om utbyggnad av en särskild värmecentral för Vaxholms kustartilleriregemente. I verkligheten syntes de topografiska förhållandena icke medgiva, att ett sådant förfarande, bleve ekonomiskt. Antalet eldningsställen borde dock, så långt ske kunde, inskränkas, vilket också bleve fallet genom de planerade åtgärderna, vilka syftade till att sammanföra byggnaderna i grupper, som vardera försåges med en mindre värmecentral.

För närvarande vore bristen på tjänstebostäder för underofficerare särskilt svår och hyresmöjligheterna i Vaxholms stad helt uttömda. Bortsett från de lättnader, som föreslagen egnahemsbebyggelse eller enskild byggnadsverksamhet jämte i propositionen 1942: 210 förutsatt uppförande av nya tjänstebostäder komme att medföra, måste en omfattande ombyggnad av äldre tjänstebostadsbyggnader komma till stånd. Sålunda borde det överskott av fem- och sexrumslägenheter, som nu förefunnes, uppdelas i mindre enheter, samtidigt som äldre byggnader iståndsattes.

1942 års militära bostadsutredning anförde i utlåtande den 30 december 1942, att de av marinförvaltningen för värmecentral m. m. för budgetåren 1942/43 och 1943/44 äskade anslagen syntes berättigade. Bostadsutredningen upplyste därvid, att inom Stockholms kustartilleriförsvar funnes ett överskott på 22 lägenheter om sex rum och kök, medan däremot stor brist föreläge beträffande mindre lägenheter. Avsikten vore att uppdelas de stora lägenheterna, som i samband därmed skulle förses med värmeledning och sanitära installationer.

I sin förenämnda skrivelse den 10 februari 1943 upptog *marinförvaltningen* följande belopp enligt prisläget den 1 juli 1941 såsom erforderliga för här ifrågavarande ändamål, nämligen för värmecentral m. m. 380,000 kronor, för ytterligare utbyggnad av värmecentraler 170,000 kronor, för ombyggnad och modernisering av tjänstebostäder 540,000 kronor, för nybyggnad av dylika bostäder 605,000 kronor samt för tjänstebostad för chefen för kustartilleriförsvaret 65,000 kronor. För prisstegringar intill den 1 juli 1942 beräknades tillkomma, för värmecentralen 45,000 kronor, för ytterligare utbyggnad av värmecentraler 20,000 kronor samt för ombyggnad och modernisering av tjänstebostäder 60,000 kronor. Av de anmälda byggnadsbehoven angavs ombyggnad och modernisering av tjänstebostäder tillhöra angelägenhetsgrupp I (jämför propositionen 1943: 222 sid. 115 ff), medan utbyggnaden av värmecentralen m. m. hänfördes till angelägenhetsgrupp II och ytterligare utbyggnad av värmecentraler ävensom tjänstebostaden för chefen för kustartilleriförsvaret hänfördes till angelägenhetsgrupp III. Av det för nybyggnad av tjänstebostäder beräknade beloppet, 605,000 kronor, vilket angavs såsom allenast approximativt beräknat, hänfördes 200,000 kronor, avseende bostäder vid Vaxholms kustartilleriregemente, till angelägenhetsgrupp I. Återstoden avsåg bostäder för uppbördsmän i ytterområdena och fördelades med 218,000 kronor på angelägenhetsgrupp I och 187,000 kronor på angelägenhetsgrupp II. För utvändiga ledningar samt planering och vägar upptogos samma belopp som i försvarsutredningens betänkande, eller 100,000 kronor respektive 35,000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941. Merkostnader på grund av prisstegring funnos icke angivna beträffande sistnämnda arbeten. *Marinförvaltningen* upptog slutligen i ange-

lägenhetsgrupp III ett belopp av 835,000 kronor (jämt 85,000 kronor för prisstegring under tiden den 1 juli 1941—den 1 juli 1942) för vattenledning för militära anläggningar på Rindön och Stenslätten samt för Vaxholms stad.

I avvaktan på prövningen av övriga bostadsfrågor upptog jag vid anmälan av *propositionen 1943: 222* icke till behandling frågorna rörande utbyggnad av värmecentraler m. m., ombyggnad, modernisering och nybyggnad av tjänstebostäder samt vattenledning. Beträffande utvändiga ledningar samt planering och vägar anförde jag, att jag med hänsyn till att tjänstebostadsfrågan först i ett senare sammanhang kunde komma under bedömande saknade möjlighet att då taga ställning till de föreliggande medelsäskandena.

Beträffande frågan om nybyggnad och ombyggnad av tjänstebostäder föreligger numera följande utredning.

I sitt betänkande den 17 mars 1943 har *bostadsutredningen* beräknat behovet av bostäder för Stockholms kustartilleriförsvar och Vaxholms kustartilleriregemente till 15 fyrrums-, 47 trerums- och 77 tvårumslägenheter samt 23 enkelrum. Utredningen har räknat med att Vaxholms stad skulle uppföra 4 trerums- och 19 tvårumslägenheter av egnahemstyp å Rindön samt 25 tvårumslägenheter av samma typ å Vaxön. Återstoden av bostadsbehovet har ansetts böra tillgodoses genom statlig produktion. Kostnaderna härför ha av utredningen beräknats till 1,868,000 kronor, varav 1,028,000 kronor för ombyggnadsarbeten och 840,000 kronor för nybyggnader.

Utredningen har framhållit, att frågan, huruvida Vaxholms stads nybyggnadsprogram skulle kunna genomföras, vore beroende av om dels nödigt antal egnahemspekulanter anmälde sig, dels vattenförsörjningen å Rindön säkerställdes medelst av marinförvaltningen föreslagen ledning från Värmdön under Oxdjupet. Det finge sålunda betraktas som ovisst, om egnahemsbyggelsen i fråga komme till stånd, men utredningen hade dock räknat med att så skulle bli fallet.

Beträffande det bostadsbehov, som skulle tillgodoses genom statlig byggnadsverksamhet har utredningen anført följande.

15 fyrrums-, 30 trerums- och 13 tvårumslägenheter samt 23 enkelrum beräknades kunna åstadkommas genom ombyggnad av fem befintliga bostadshus. Det återstående bostadsbehovet, som sålunda uppginge till 13 trerums- och 20 tvårumslägenheter och 10 enkelrum, borde täckas genom nybyggnader.

I detta sammanhang borde framhållas, att en del underofficerare och underbefäl bebodde gamla arbetarbostäder, som funnes kvar från den tid, då området innehades av en industri. Dessa bostäder vore olämpligt belägna tätt invid kaserner och uppställningsplats samt för övrigt av mycket låg standard. Utredningen hade visserligen räknat med att de tills vidare skulle kunna utnyttjas, så länge nuvarande av kriget föranledda förhållanden vore rådande, men de borde inom en nära framtid ersättas med nybyggnader.

Bostadsbehovet för kollektivanställda vid verkstaden å Rindön hade under pågående omorganisation av verkstaden icke med säkerhet kunnat fastställas. Det beräknades dock tills vidare kunna i huvudsak fyllas genom kommunal och enskild byggnadsverksamhet.

Det största bostadsbehovet föreläge bland personalen på Rindön, och byggnadsverksamheten borde följaktligen framför allt förläggas till denna ö. Lämplig tomtmark funnes i kronans ägo. Nybyggnaderna föresloges placerade

i anslutning till befintliga underofficersbostäder mellan kasernerna och exercisfältet. Ledningar funnes framdragna intill det föreslagna området.

Utredningen ville framhålla betydelsen av att den av marinförvaltningen föreslagna vattenledningen från Värmdön komme till utförande i samband med bostadsbyggandet. Vattenförhållandena i två av de till ombyggnad föreslagna bostadshusen, vilka vardera innehölle ett flertal lägenheter, vore för närvarande otillfredsställande, i det att den djupvattensbrunn, som skulle tillgodose vattenbehovet, endast lämnade saltvatten, varför erforderligt sötvatten måste köras från cistern vid Oscar Fredriksborg.

Då behovet av egnahemsbostäder beräknades bli täckt av Vaxholms stad. och då kronans tillgång på lämplig tomtmark här vore begränsad, föresloges nybyggnaderna utförda såsom två- och fyrafamiljshus eller eventuellt såsom radhus.

Marinförvaltningen har i utlåtande över bostadsutredningens betänkande anfört, att ämbetsverket avsett att verkställa ombyggnad av ett antal byggnader utöver de av bostadsutredningen angivna. Av utredningen beräknade ombyggnadskostnader överensstämde till sin storleksordning med vad ämbetsverket funnit erforderligt för ifrågavarande arbeten.

1940 års militära byggnadsutredning har visserligen ansett bostadsbristen vara av så betydande omfattning och intresset för enskild byggnadsverksamhet åtminstone för närvarande så obetydligt, att vissa bostäder syntes böra anordnas genom statens försorg. Byggnadsutredningen har emellertid erinrat om att utredningen den 12 november 1940 erhållit uppdrag att verkställa en översyn av tjänstebostadsbeståndet med hänsyn till frågan, huruvida det kunde anses vara ur ekonomisk synpunkt tillrädligt att nedlägga betydande belopp på bostädernas modernisering. Resultatet därav borde avväntas, innan det av bostadsutredningen föreslagna byggnadsprogrammet komme till utförande. I varje fall borde ombyggnadsarbetena tills vidare uppskjutas och för närvarande endast oundgängliga nybyggnader komma till stånd. Utredningen föresloge, att omkring hälften av det uppgivna lägenhetsbehovet nu tillgodosåges.

Sedermera har *marinförvaltningen* i skrivelse den 13 april 1943 inkommit med en mera detaljerad plan för om- och nybyggnadsarbetena för ifrågavarande ändamål, varvid ämbetsverket av vissa i skrivelsen anförda skäl begränsat sig till förhållandena vid Vaxholms kustartilleriregemente. *Marinförvaltningen* har därutinnan närmare anfört följande.

Med hänsyn till vederbörandes tjänstgöringsplatser särskiljas tvenne kategorier tjänstehavare. I försvarsutredningens betänkande har man sålunda framhållit angelägenheten av att bostäder skapas i försvarsområdets perifera delar för de uppborämsmän, som skola ha det direkta överinseendet över kustartillerimaterielen. Övriga personalkategorier vid Vaxholms kustartilleriregemente behöva bostäder i anslutning till förlägningsplatsen å Rindön. Med hänsyn till angelägenheten av dessa båda behov har chefen för Stockholms kustartilleriförsvar givit företräde för det senare. I anledning härav har det syntts ämbetsverket riktigast att i första hand behandla denna å Rindön aktuella bostadsfråga.

Marinförvaltningen har upplyst, att en noggrann inventering av kronan tillhöriga bostadshus å Rindön verkställts, samtidigt som såväl det aktuella

som framtida bostadsbehovet kritiskt granskats och fastställt. Därvid framkomna förhållanden ha åskådliggjorts i fem tabeller, beträffande vilkas innehåll torde få hänvisas till handlingarna i ärendet.

Med ledning av den sålunda verkställda utredningen har marinförvaltningen uppgjort förslag till ombyggnad och modernisering av ett flertal nu befintliga bostadshus å Rindön. Förslaget innebär i huvudsak följande.

Byggnaden BB I, som inrymmer 4 lägenheter om sex rum och kök, 1 dubblett och 6 enkelrum, ombygges till att innehålla 4 trerums- och 4 tvårumslägenheter samt 1 dubblett och 10 enkelrum. Byggnaden avses som underofficersbostad.

Byggnaden BB II, som inrymmer 4 lägenheter om sex rum och kök, 1 dubblett och 6 enkelrum, ombygges till att innehålla 4 fyrrums- och 3 trerumslägenheter, 1 tvårumslägenhet, 1 dubblett och 6 enkelrum. Byggnaden avses som officersbostad.

Byggnaderna BB III och BB IV, som rymma den förra 1 sjurums- och 1 sexrumslägenhet samt den senare 2 fyrrumslägenheter och 2 dubletter, vinterbonas för att upplätas åt kvinnlig personal.

Byggnaden BB VII, som inrymmer 2 sjurums- och 2 sexrumslägenheter samt en dubblett, ändras icke på annat sätt än att vindsvåningens mittelparti tages i anspråk för att utvidga den där befintliga dubbletten till en lägenhet om fyra rum och kök. Byggnaden avses som officersbostad.

Byggnaden BB Ö, som inrymmer 1 sjurumslägenhet, 4 sexrums- och 2 fyrrumslägenheter, 3 dubletter och 4 enkelrum, ombygges till att innehålla 6 fyrrums- och 6 trerumslägenheter samt 3 dubletter och 4 enkelrum. Byggnaden avses som officersbostad.

Byggnaden BB W, som inrymmer 1 sjurumslägenhet, 4 sexrums- och 2 fyrrumslägenheter samt 3 dubletter och 4 enkelrum, ombygges till att innehålla 1 femrumslägenhet, 5 fyrrums- och 5 trerumslägenheter, 1 tvårumslägenhet, 3 dubletter och 4 enkelrum. Byggnaden avses som officersbostad.

Byggnaden BB N, som inrymmer 3 femrums- och 3 fyrrumslägenheter, skall i huvudsak endast renoveras och utnyttjas som officersbostad.

Byggnaden UB XXII, som inrymmer 3 trerums-, 3 tvårums- och 6 enrumslägenheter, ombygges till att innehålla 6 trerums- och 3 tvårumslägenheter.

Byggnaden UB XXIII, som inrymmer 6 tvårums- och 5 enrumslägenheter, ombygges till att innehålla 4 trerums- och 4 tvårumslägenheter.

Därest detta ombyggnadsprogram genomföres, skulle den 1 oktober 1943 kvarstå en brist på underofficersbostäder, omfattande 13 trerums-, 20 tvårums- och 17 enrumslägenheter, tillsammans 50 lägenheter om 146 eldstäder, varemot ett mindre överskott av dubletter och enkelrum beräknats föreligga.

Marinförvaltningen har framhållit, att den sålunda redovisade bristen på bostäder endast kunde täckas genom nyproduktion av bostäder. Denna frågas vidare handläggning syntes böra åvila bostadsanskaffningsnämnden.

Marinförvaltningen, som anfört, att kostnaderna för aktuella ombyggnadsfrågor varit föremål för detaljberäkning, har sammanfattat desamma i följande tablå.

Byggnadsobjekt	Byggnads- kostnader	Elektri- fiering	Värme och sanitet	Utvändigt avlopp
BB I	115,000	17,500	68,000	2,500
BB II	115,000	15,500	66,000	2,500
BB III	5,000	3,000	—	—
BB IV	10,000	3,000	—	—
BB VII	15,000	3,000	3,000	—
BB Ö	150,000	15,000	40,000	—
BB W	150,000	15,000	40,000	—
BB N	40,000	3,000	25,000	—
UB XXII	6,000	3,000	33,000	5,000
UB XXIII	10,000	3,000	28,000	4,000
Summa kostnader	616,000	81,000	303,000	14,000

Totalkostnaden för de ifrågasatta ombyggnadsarbetena ha sålunda av marinförvaltningen beräknats till 1,014,000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1942. Härtill komma administrationskostnader med cirka 6 procent eller 61,000 kronor, varför totala medelsbehovet beräknats uppgå till 1,075,000 kronor. Därav ha 81,000 kronor angivits motsvara prisstegring under tiden den 1 juli 1941—den 1 juli 1942.

1942 års militära bostadsutredning har i utlåtande den 4 maj 1943 framhållit, att marinförvaltningens förslag innebure vissa mindre jämkningar i det av bostadsutredningen framlagda förslaget. Marinförvaltningens ombyggnadsförslag omfattade nyordnande av 257 eldstäder och viss modernisering av ytterligare 71 eldstäder. Medelkostnaden för ombyggnads- och moderniseringsarbetena bleve 3,277 kronor per eldstad, till vilket pris nybyggnader icke kunde erhållas.

Bostadsbristen vid Oscar Fredriksborg vore mycket stor och tillgången på lämplig tomtmark inpå förläggningen knapp. De till ombyggnad föreslagna husen innehölle nu alltför stora lägenheter. Flertalet byggnader vore av sten och synnerligen dyrbara att riva. Visserligen kunde de nybildade lägenheterna på grund av planlösningssvårigheter knappast bliva av högre standard, men de syntes (eventuellt med någon minskning av antalet lägenheter och därmed ökning av lägenhetsytorna) komma att i huvudsak fylla behovet härvidlag. Byggnaderna BB III och IV, som avsåges för inkvartering av kvinnlig personal, vore uppförda av trä och av sådan kvalitet, att de helst borde rivas. Marinförvaltningen hade beaktat detta och endast föreslagit minsta möjliga ombyggnad av dessa byggnader för att under en tid av omkring 15 å 20 år göra dem beboeliga även vintertid, vilket de nu knappast vore.

Med hänsyn till konkurrensen om arbetskraft och de svåra inkvarteringsförhållandena för arbetsstyrkan syntes det därjämte vara lämpligast, att ombyggnaden vid Oscar Fredriksborg i huvudsak fullbordades innan nybyggnadsarbetet därstädes igångsattes.

Någon detaljgranskning av ombyggnadsritningarna och kostnadsberäkningarna hade ej medhunnits. På grund av takhöjden och i samband med ombyggnad uppstående svårigheter att vinna goda planlösningar vore det

dock möjligt, att någon minskning av antalet lägenheter och därmed ökning av lägenhetsytorna borde övervägas.

1940 års militära byggnadsutredning har i utlåtande den 6 maj 1943, med förmälan att representanter för utredningen besökt Vaxholms kustartilleriregementes förläggning på Rindön för att på platsen studera bostadsfrågan, anfört i huvudsak följande.

Byggnadsutredningen finner den av marinförvaltningen framlagda ombyggnadsplanen i sina huvuddrag vara tillfredsställande upplagd. I vissa detaljer torde densamma dock kräva förnyat övervägande och bearbetning. Utredningen finner icke angeläget, att byggnadsplanen i dess nuvarande skick genomföres inom den korta tidsperiod, som föreslagits av marinförvaltningen. Vid bedömande av denna byggnadsplan och tiden för dess genomförande göra sig bland annat följande synpunkter gällande. Frågan om de äldre bostadsbyggnadernas användning, vars lösning till väsentliga delar är beroende av möjligheten och lämpligheten ur ekonomisk synpunkt att uppdelas det relativt stora antalet större lägenheter i ett flertal mindre, synes jämväl böra övervägas under aktgivande på att även andra lokalbehov än bostäder, t. ex. lektionssalar och vissa fritidslokaler, möjligen kunna tillgodoses genom att utnyttja dessa byggnader. Om en ytterligare utredning skulle visa, att vissa bostadsbyggnader lämpligen och med ekonomisk fördel kunna utnyttjas för sådant ändamål, torde bostadsbehovet i motsvarande mån böra tillgodoses genom nybyggnad. Det framlagda programmet tar sikte på bostadsbehovet till och med år 1947 och är därför för närvarande icke i sin helhet aktuellt. De till ombyggnad föreslagna bostäderna utnyttjas för närvarande i betydande omfattning för beredskapsbehov såsom expeditjonslokaler och för inkvartering av inkallad personal. Enligt uppgift förväntas snarare en ökning än en minskning av behovet av lokaler för beredskapsförläggning. Huru länge dessa byggnader måste på sådant sätt användas, undandraget sig utredningens bedömning. Utredningen utgår emellertid ifrån, att provisoriska byggnader icke böra uppföras för tillgodoseende av dessa beredskapsbehov. Det torde i detta sammanhang böra erinras, att förslaget grundar sig på bostadsbehovet under kommande fredsförhållanden. Under nuvarande försvarsberedskap torde betydande del av personalen under långa tider vara förlagd utom regementets förläggningssort. Det kan därför icke vara lika angeläget som under fredsförhållanden, att respektive familjer nu beredas tillgång till bostäder inom förläggningssorten.

Med hänsyn till nu anförda synpunkter och vad som anförts i propositionen 1942: 270 anser byggnadsutredningen, att omändring och modernisering av ifrågakvarterade byggnader bör äga rum i en så begränsad arbetstakt som skäligen kan ske.

Beträffande de särskilda byggnaderna har byggnadsutredningen anfört följande.

Förslaget att ombygga bostadsbyggnaden BBI för att erhålla ett antal 2- och 3-rumslägenheter för underofficerare får anses ändamålsenligt, enär behovet av underofficersbostäder synes vara mest trängande. Denna ombyggnad anser sig utredningen därför böra tillstyrka. Utredningen håller dock före, att den föreslagna planlösningen av de nya lägenheterna kan göras mera tillfredsställande. Den för värme- och sanitetsteknisk anläggning upptagna kostnadsposten synes vara väl högt upptagen. Anläggningen torde kunna i någon mån minskas. Befintliga elektriska ledningar kunna i viss utsträckning utnyttjas. Kostnaderna för ombyggnadsarbetena synas därför kunna nedskrivs med 18,000 kronor till 185,000 kronor.

Utredningen finner ändamålsenligt, att medel anvisas för omändring jämväl av byggnaden BB II. Härigenom skulle ett visst antal nyrenoverade bostäder för kompaniofficerare utvinnas. Kostnaderna ha upptagits till 199,000 kronor, vilket belopp av motsvarande skäl, som angivits för BB I, torde kunna begränsas till 180,000 kronor.

De för byggnaderna BB III och BB IV beräknade arbetena, huvudsakligen omfattande mindre omändringar av lokalerna, vinterboning i viss utsträckning och komplettering med innanfönster för ernående av bättre värmeisolerings samt inläggning av nya elektriska ledningar, synas vara nödvändiga för att skaffa drägliga bostäder åt kvinnlig personal. Utredningen har följaktligen icke något att erinra mot att medel anvisas för byggnadernas förbättrade vinterboning m. m. Dessa medel torde kunna begränsas till 15,000 kronor.

Den föreslagna lägenheten om fyra rum och kök i byggnaden BB VII har uppgivits icke komma att behövas förrän den 1 oktober 1947. På grund härav bör det för denna byggnad upptagna beloppet 21,000 kronor icke anvisas nu.

Byggnaden BB Ö användes för närvarande enligt uppgift delvis som expedition- och förläggningslokaler för beredskapsförband ur infanteriet. Utredningen förordar uppskov med ombyggnaden av densamma. I den mån byggnaden kan frigöras och behovet av densamma till bostäder då kvarstår, bör byggnaden omändras till mindre lägenheter eller möjligen endast renoveras, så att däri nu inrymda bostäder kunna utan omändring anvisas som tjänstebostäder.

I byggnaden BB W ha nyligen installerats värmeledning och ett antal badrum. Den torde tills vidare kunna användas för inkvartering av inkallad personal. Någon ytterligare renovering torde ej heller i detta fall böra ifrågakomma, förrän ytterligare utredning verkställts om byggnadens framtida användning.

Byggnaden BB N, som uppfördes under den kristid, som följde efter förra världskriget, torde behöva renoveras. Utredningen anser att en genomgripande renovering bör kunna utföras för en kostnad av 40,000 kronor.

En omändring av byggnaderna UB XXII och UB XXIII på sätt marinförvaltningen föreslagit skulle innebära, att antalet bostäder i byggnaderna minskades. Denna olägenhet synes utredningen för närvarande vara större än att vissa befattningshavare under nu rådande bostadsbrist tilldelas mindre bostäder än de enligt sin tjänsteställning och lönegrad äro berättigade till. På grund härav anser utredningen, att med byggnadernas omändring enligt förslaget bör tills vidare anstå.

För de av byggnadsutredningen föreslagna arbetena skulle alltså erfordras (185,000 + 180,000 + 15,000 + 40,000 =) 420,000 kronor jämte kostnader för administration och oförutsedda utgifter.

Byggnadsutredningen förutsätter, att av bostadsutredningen föreslagna nybyggnader under instundande budgetår uppföras i den utsträckning byggnadsutredningen tidigare tillstyrkt.

Beträffande den i marinförvaltningens skrivelse den 10 februari 1943 berörda frågan om anordnande av vattenledning för militära anläggningar å Rindön och Stenslätten samt för Vaxholms stad föreligger i huvudsak följande utredning.

I skrivelse den 28 juli 1942 anförde *marinförvaltningen*, att det under en följd av år varit förenat med stora svårigheter och avsevärda kostnader att förse de militära anläggningarna på Rindön, Stenslätten, Vaxholms kastell samt civilbebyggelsen inom Vaxholms stad med dricksvatten. De militära myndigheterna hade haft uppmärksamheten riktad på berörda förhållanden och flera för-

slag framlagts för olägenheternas undanröjande. På uppdrag av marinförvaltningen hade vattenbyggnadsbyrån i Stockholm uppgjort ett tekniskt och ekonomiskt genomförbart förslag till vattenfrågans lösning, vilket varit underställt olika myndigheters granskning. På grund av de stora utgifter, som nuvarande vattenförsörjning förorsakade kronan, då kostnaderna för inköp och speciell transport av dricksvatten medelst tankfartyg uppginge till inemot 100,000 kronor per år, hade statens krisrevision i skrivelse till marinförvaltningen den 19 februari 1942 påtalat förhållandena och intresserat sig för projektets snara genomförande.

Det förslag, som av vattenbyggnadsbyrån utarbetats och som framgår av marinförvaltningens skrivelse bilagda förslagshandlingar, avser att utnyttja Strömsviken å Värmdön som vattentäkt. Råvattenpumpar skulle föra vattnet från intaget till ett å Myttingehöjden beläget reningsverk, varifrån det renade vattnet genom självtryck skulle ledas genom dykarledning under Oxdjupet till en utjämningsreservoar vid Oscar Fredriksborg. Härifrån skulle vattnet i en tryckstegringsstation pumpas ut på distributionsnätet. Förutom en huvudledning över Rindön skulle dessutom erfordras dykarledning under sundet mellan Rindön och Vaxön jämte ett därstädes placerat pumpverk. Det av vattenbyggnadsbyrån upprättade förslaget är upprättat i tvenne alternativ, av vilka det ena avser att förse enbart de militära anläggningarna med vatten, under det att det andra även tager hänsyn till civilförbrukningen inom Vaxholms stad. Förslaget är tekniskt och ekonomiskt beroende på möjligheten att låta utföra förenämnda dykarledning under Oxdjupet av gummirör.

Marinförvaltningen upplyste i sistnämnda fråga, att försvarsstabens materielavdelning granskat projektet och ansett sig kunna ställa erforderlig mängd rågummi (1,125 kilogram) till förfogande av för försvarsändamål reserverad gummikvantitet.

Marinförvaltningen anförde vidare, att en preliminär kostnadsberäkning av de båda alternativen visade, att förslaget i sin begränsade omfattning skulle kräva omkring 575,000 kronor i anläggningskostnader gentemot 750,000 kronor för det mera omfattande alternativet. Då det syntes ämbetsverket ur det allmännas synpunkt riktigt att lösa denna vattenfråga i hela dess vidd, hade förberedande förhandlingar förts mellan kommandanten i Vaxholms fästning och drätselkammaren i Vaxholms stad om möjligheterna härför. Med hänsyn till vattenledningsverkets och ledningsnätets ändamålsenliga skötsel och nödvändigheten av att anläggningarna ur militär synpunkt helt borde kontrolleras av kronan hade företagens finansiering i princip tänkts genomförd på följande sätt. Kronan, som helt skulle ansvara för anläggningskostnaderna, skulle hållas skadeslös genom av staden årligen betalad fast grundavgift motsvarande ränta och amortering av merkostnaden (175,000 kronor) på 35 år efter 3½ procent. Härutöver skulle staden betala en förbrukningsavgift per kubikmeter levererat vatten, vilken avgift skulle utgöra stadens andel i kostnaderna för verkets drift, skötsel och reparation, med tillägg för administration och risk.

Medelsbehovet för projektets förverkligande framgår av efterföljande sammanställning.

	Kronor
1. Anläggningskostnader enligt vattenbyggnadsbyråns program	750,000
2. Merkostnad för dykarledning under sundet mellan Vaxön och Rindön (ledn. ursprungligen tänkt utförd av gummirör men måste med hänsyn till gummiförsörjningen utföras av skruvmuffrör)	20,000
3. Markkostnader	30,000
4. Bostäder för driftspersonal	40,000
5. Kostnader för utredningar och programhandlingar	27,000
	<u>Summa 867,000</u>
6. Administration, kontroll och oförutsett	53,000
	<u>Summa anläggningskostnader 920,000</u>

Personalbehovet för vattenverkets drift beräknas sålunda:

En övermaskinist med lön i Ca 15 motsvarande f. n. omkring	6,100
En förste montör med lön i Ca 12	5,200
En montör med lön i Ca 7	4,200
	<u>Summa lönekostnader 15,500</u>

Kostnader för elektrisk energi, kemikalier och övriga förbrukningsartiklar uppskattas till omkring	13,000
Underhållskostnader omkring	10,000
	<u>Summa drift- och underhållskostnader 23,000</u>

Årskostnaderna skulle på detta sätt beräknade uppgå till:

Ränta och amortering av anläggningskostnaderna, 920,000 kronor, 3 ¹ / ₂ procent under 35 år	46,000
Lönekostnader	15,500
Drift, underhåll, förbrukningsmateriel m. m.	23,000
	<u>Summa 84,500</u>

Årsinkomsten genom försäljning av vatten till Vaxholms stad beräknas komma att uppgå till:

Fast årlig grundavgift	8,750
Inkomst genom vattenförsäljning, omkring 90,000 kubikmeter à 0.08 kronor	7,200
Mätarehyror omkring	950
	<u>Summa 16,900</u>

Den faktiska årskostnaden för de militära anläggningarnas vattenförsörjning skulle på detta sätt komma att uppgå till (84,500 — 16,900 =) 67,600 kronor.

Marinförvaltningen framhöll, att vid en jämförelse med nuvarande kostnader måste tagas i betraktande, att inom ramen för de angivna årskostnaderna, beräknade med konstanta avskrivningar av anläggningskostnaden, erhöles möjlighet att tillgodose en ökning av vattenförbrukningen från 318,000 kubikmeter per år till 471,000 kubikmeter per år, varvid endast kontot för drift, underhåll och förbrukningsmateriel stegrades i proportion till produktionsökningen. Därjämte vore avsevärda fördelar av distributionstekniska och hygienisk natur att inregistrera. Sålunda kunde vattenförsörjningen försiggå ostörd av ishinder m. m. samt dessutom göras oberoende av den ständigt försiggående försämringen av de nuvarande grundvattentäkterna.

En undersökning av de hittillsvarande kostnaderna för de militära anläggningarnas vattenförsörjning under de sista 5 budgetåren tedde sig, enligt vad marinförvaltningen vidare framhöll, sålunda.

Kostnader för erhållande av vatten från nuvarande anläggningar.

För närvarande finnas dels två i berg borrhade brunnar vid Rindö redutt och dels två grävda brunnar vid Oscar-Fredriksborg. Vattnet från de två förstnämnda är av institutet för folkhälsan utdömt som dricksvatten och på grund av sin hårdhet synnerligen olämpligt för tvättning m. m. Deras kapacitet uppges till 70 kubikmeter per dygn. Brunnsanläggningarna vid Oscar-Fredriksborg lämna en mycket ojämn vattenmängd, beroende som de äro av nederbördsförhållandena. Den levererade vattenmängden från dessa senare brunnar uppgår i medeltal till cirka 26,000 kubikmeter per år, och framställningskostnaderna för vatten i denna anläggning uppgår till 35 öre per kubikmeter. Om den nu projekterade anläggningen kommer till utförande, kunna dessa brunnar med tillhörande pump- och reningsanläggningar nedläggas, varigenom kronan beräknas göra en årlig besparing av omkring 12,000 kronor.

Kostnader för inköpt och med tankbåt transporterat vatten.

Budgetår	Vattenmängd kubikmeter	Kostnad kronor	Pris per kubikmeter
1937/38.....	6,822	8,989	1.31
1938/39.....	10,831	28,187	2.59
1939/40.....	29,888	89,962	3.00
1940/41.....	19,051	111,750	5.85
1941/42.....	13,607	70,592	5.20

Marinförvaltningen framhöll i anslutning till de sålunda meddelade uppgifterna, att kostnaderna för från Stockholms stad inköpt och transporterat vatten avsevärt varierade men visade en stigande tendens. Denna förklarades delvis av de under rådande förhållanden onormalt höga transportkostnaderna. Dessutom inverkade i väsentlig grad den ständigt fortgående försämringen av de gamla grundvattentäkterna, vilken medförde allt större anspråk på transporterad vattenmängd. Samtidigt därmed borde observeras den fortgående ökningen av antalet i förbrukningsområdet förlagda eller bosatta personer. Med hänsyn till dessa förhållanden och då man toge i betraktande att vattenförsörjningen för närvarande droge kostnader, som kunde uppgå till över 100,000 kronor per år, vore det ur ekonomisk synpunkt angeläget, att frågan erhöles sin snara lösning. Om denna kunde uppnås inom den närmaste framtiden, gjorde kronan en avsevärd vinst, så länge nu rådande av krisförhållandena betingade transportsvårigheter förorsakade onormala distributionskostnader. Ur hygienisk och folkhälsosynpunkt vore det likaledes angeläget, att den nu föreslagna vattenledningen kunde komma till utförande. Sådana som förhållandena nu vore, tvingade de till en onaturlig och ur hälsosynpunkt icke önskvärd sparsamhet med vatten. Det nya vattenledningsförslaget medgäve en normalare förbrukning av renvatten, och kostnaden per kubikmeter vatten beräknades sålunda endast komma att bliva 25 öre mot nuvarande pris, som vore omkring 10 gånger större.

Med anledning av det anförda hemställde marinförvaltningen om ett belopp av 920,000 kronor att utgå av förskottsmedel.

Beträffande den närmare innebörden av det av vattenbyggnadsbyrån upprättade förslaget torde få hänvisas till handlingarna i ärendet.

I utlåtande den 8 septemeber 1942 av t. f. professorn Gunnar Nordgren vid allmänhygieniska avdelningen av *statens institut för folkhälsan* har anförts, att det av vattenbyggnadsbyrån framlagda förslaget vore välbetänkt. Vattnet i den föreslagna råvattentäkten, Strömsviken, hade visserligen ganska dåliga egenskaper i fysikaliskt-kemiskt hänseende, men någon annan råvattentäkt syntes inte stå till buds. I bakteriologiskt avseende syntes å andra sidan Strömsvikens vatten vara bra med hänsyn till att inga avlopp mynnade ut däri, och detta vore ett väsentligt förhållande ur hygienisk synpunkt. De reningsåtgärder, som föresloges, vore mycket effektiva och borde, så långt man kunde döma i förväg, förbättra vattnets egenskaper i väsentlig grad, så att ett gott dricksvatten kunde erhållas.

1942 års militära bostadsutredning har i utlåtande den 15 januari 1943 tillstyrkt marinförvaltningens framställning, varvid närmare anförts följande.

Vattenförbrukningen inom Rindö och Vaxholms kastell har under åren 1941 och 1942 i genomsnitt varit:

Från bergborrade brunnar vid Rindö redutt	25,550	kubikmeter	per	år
Från brunnsanläggningar vid Oscar-Fredriksborg ...	26,000	»	»	»
Medelst inköpt och med tankbåt transporterat vatten i medeltal	16,330	»	»	»
	Summa 67,880 kubikmeter per år			

Vattenbyggnadsbyrån, som uppgjort förslaget till ifrågavarande vattenledning, har beräknat vattenförbrukningen för de militära anläggningarna inom Rindö och Vaxholms kastell inklusive förbrukning vid tvätt, varv och verkstäder vid Rindö smedja till 206,600 kubikmeter per år.

Skillnaden mellan den nuvarande och den beräknade förbrukningen är således mycket stor och förklaras därav, att dels all tvätt verkställts med saltvatten, vilket icke är tillfredsställande bland annat med hänsyn till förbrukningen av rengöringsmedel, dels en ur hälsovårdssynpunkt olämplig sparsamhet iakttagits beträffande vattenförbrukningen.

Den av vattenbyggnadsbyrån beräknade vattenförbrukningen är icke för hög i förhållande till förbrukningen inom stadsliknande samhällen i allmänhet och med hänsyn till den folkmängd, som beräknas vid full beläggning. Under fredstid torde man enligt uppgifter från Stockholms kustartilleriförsvar emellertid endast böra räkna med 67 procent beläggning såsom normal. Förbrukningen torde därför under fredstid kunna beräknas till normalt cirka 140,000 kubikmeter per år.

De borrade brunnarna vid Rindö redutt synes vara utdömda, varför vattentillgången därifrån icke torde böra medräknas. Vattentillgången inom Rindö bör därför icke beräknas till mer än 26,000 kubikmeter per år. För att vattenförbrukningen inom Rindö och Vaxholms kastell under fredstid skall kunna upprätthållas på den nivå, som ur hälsovårdssynpunkt anses behöflig, skulle man således, därest ifrågavarande vattenledning icke kommer till stånd, behöva inköpa och med tankbåt transportera cirka 114,000 kubikmeter per år. Därest priset för detta inköpta vatten inklusive frakt under kommande freds-

tid kan beräknas till samma som 1937—1938 eller till 1.31 kronor per kubikmeter, skulle den önskvärda sanitära standarden under fredstid således icke kunna uppnås utan en kostnad av 149,340 kronor per år.

Vaxholms stad har tre borrhade brunnar, vilkas vatten dock börjat innehålla klorid. Dessa brunnar beräknas försämrade år efter år, varför desamma inom några år torde bliva utdömda.

Den totala vattenförbrukningen beräknas av vattenbyggnadsbyrån till 318,000 kubikmeter per år, varav för Vaxholms stad 90,000 kubikmeter per år.

De totala årskostnaderna för vattenförsörjningen beräknas till 84,500 kronor, varav Vaxholms stad beräknas erlægga 16,900 kronor. I förhållande till den beräknade förbrukningen borde Vaxholms stad erlægga 23,900 kronor per år. Det har emellertid av vattenbyggnadsbyrån och marinförvaltningen upplysts, dels att Vaxholms stad har möjlighet att lösa sin vattenfråga medelst ledning från Stora Maren på Tynningö och att de beräknade kostnaderna härför icke skulle överstiga 16,900 kronor per år, dels att ledningsnätet inom Vaxholm är mycket dyrbart samt dels att den dyrbara utökningen av ledningsnätet inom Vaxholm föranledes av den militära upprustningen. Under sådana förhållanden torde någon fördelaktigare uppgörelse med Vaxholms stad icke kunna erhållas. Marinförvaltningen beräknar de faktiska årskostnaderna för de militära anläggningarnas vattenförsörjning efter avdrag av Vaxholms stads avgifter till 67,600 kronor. Därest endast det mindre förslaget skulle komma till utförande, skulle årskostnaderna för de militära anläggningarna, beräknade enligt samma grunder som i marinförvaltningens skrivelse, uppgå till cirka 74,000 kronor. Därest vattenledningen skall komma till utförande synes det därför vara lämpligt att räkna med det stora förslaget.

Enligt vad sålunda anförts synes vattenledningen enligt det större förslaget vara ekonomiskt försvarbar, därest hälsovårdssynpunkterna skola tillgodos. Därest vattenledningens utförande uppskjutes tills prisnivån stabiliserats nedåt efter pågående krigs avslutande, och därest prisnivån då kommer att motsvara förkrigsnivån, torde kostnaderna för det större förslaget kunna minskas med cirka 250,000 kronor.

Valet synes böra stå mellan att snarast utföra anläggandet av vattenledningen enligt det större förslaget eller att tills vidare bibehålla en ur hälsovårdssynpunkt olämplig knapphet på vatten. Vid detta val torde hänsyn till bostadsfrågan böra tagas. För försvarsväsendets personal föreligger till den 1 oktober 1943 ett nybyggnadsbehov inom Vaxholm och Rindö av 118 bostadslägenheter. Motsvarade behov under åren 1944, 1945, 1946 och 1947 uppgår till ytterligare respektive 72, 60, 46 och 31 bostadslägenheter. Vaxholms stad har visat sig villig att genom aktiebolaget Vaxholms bostäder i icke ringa mån medverka till att den enligt ovan behövliga bostadsproduktionen igångsättes. Ett av villkoren från stadens sida är emellertid, att vattenfrågan inom såväl Vaxholm som Rindön kan lösas på ett sådant sätt, att fastighetskredit kan erhållas på förmånligaste villkor, och förklarar sig staden därför icke kunna igångsätta byggnadsproduktion å Rindö, med mindre den här ifrågasvarande vattenledningen anlägges. Även för eventuell statlig byggnadsproduktion å Rindö är det av största vikt, att vattenfrågan snarast finner sin lösning.

Marinförvaltningen, som i sin förenämnda skrivelse den 10 februari 1943 hänfört ifrågasvarande byggnadsföretag till angelägenhetsgrupp III, har i sitt den 3 april 1943 avgivna utlåtande över bostadsutredningens betänkande anført, att vattenfrågan å Rindön krävde en snar lösning, om över huvud en ur social synpunkt tillfredsställande bebyggelse skulle kunna åstadkommas inom Vaxholms kustartilleriregementes förlägningsområde.

Sedan *bostadsutredningen* anmodats att dels inleda ytterligare underhandlingar med Vaxholms stad för ernående av för kronan förmånligare villkor i fråga om stadens anslutning till den föreslagna anläggningen och dels i samband därmed låta utreda kostnaderna för företaget, därest den befintliga tvätten vid Rindö smedja nedlades, samt möjligheten att för sådant fall utnyttja vattentillgången i Stora Maren å Norra Tynningö, har bostadsutredningen i en den 20 april 1943 dagtecknad promemoria — med stöd av en av vattenbyggnadsbyrån verkställd utredning — anført, att vattentillgången i Stora Maren vore väl knapp för att tillgodose vattenbehovet hos de militära anläggningarna under normala förhållanden och alldeles otillräcklig under torrår, varjämte vattenrättsförhållandena syntes lägga hinder i vägen för utnyttjandet av vattentillgången i Stora Maren för nämnda ändamål. Den minskning av de dimensionerande vattenmängderna, som ett nedläggande av tvätten vid Rindö smedja föranledde, medförde en minskning av själva anläggningskostnaderna för den för de militära anläggningarna och Vaxholms stad gemensamma vattenledningen med endast 65,000 kronor, d. v. s. från förut beräknade 750,000 kronor till 685,000 kronor, varemot någon minskning av själva anläggningskostnaderna för en vattenledning för de militära anläggningarna enbart icke kunde vinnas. De totala engångsutgifterna beräknades på grund därav till 850,000 kronor. De årliga drift- och underhållskostnaderna beräknades till 20,000 kronor. Med tillämpande av de av marinförvaltningen angivna beräkningsgrunderna beräknades de totala årskostnaderna inklusive ränta och amortering till 77,000 kronor. För en vattenledning för de militära anläggningarna enbart beräknades de totala engångsutgifterna till 712,500 kronor, medan årskostnaderna inklusive ränta och amortering beräknades till 66,300 kronor.

Bostadsutredningen har upplyst, att utredningen förhandlat med Vaxholms stad om förändrat avtal för vattenledningens framdragande till Vaxön och vattenleverans till staden. Vaxholms stad ansåge sig av finansiella skäl icke kunna bidra med kontant insats, men staden hade, enligt ett promemorian bifogat, av stadsfullmäktige antaget preliminärt avtal, förklarat sig villig godkänna dels en fast årlig grundavgift motsvarande ränta, 3.5 procent, och amortering under 35 år av den i det ursprungliga förslaget beräknade merkostnaden, 175,000 kronor, jämte merkostnaden för dykarledning under sundet mellan Rindön och Vaxön, 20,000 kronor, d. v. s. av sammanlagt 195,000 kronor, med 9,530 kronor per år mot tidigare 8,750 kronor, dels en förbindelse angående en förbrukning av minst 90,000 kubikmeter per år mot tidigare ingen förbindelse angående minimiförbrukning, dels en förbrukningsavgift av 17 öre per kubikmeter mot tidigare 8 öre per kubikmeter vid en förbrukning av 90,000 kubikmeter per år, dels lika med tidigare en årlig måtarhyra uppgående till 15 procent av anläggningskostnaden för måtaranordningarna.

Vaxholms stad hade sålunda, enligt vad bostadsutredningen framhållit, förbundit sig till en minsta årlig avgift uppgående till:

	Kronor
Fast årlig grundavgift	9,530
Förbrukningsavgift minst 90,000 kubikmeter à 0.17 kronor	15,300
Mätarhyra	cirka 950
	Summa årsinkomster 25,780

För de militära anläggningarnas vattenförsörjning skulle årskostnaderna sålunda uppgå till:

	Kronor
Från ledning för de militära anläggningarna enbart	66,300
Från gemensam ledning för de militära anläggningarna och Vaxholms stad 77,000 — 25,780 =	51,220
	Differens 15,080

I anslutning till de sålunda lämnade uppgifterna har bostadsutredningen framhållit, att kronan således för en ökad engångsutgift för den gemensamma ledningen av (850,000 — 712,500 =) 137,500 kronor skulle inbespara 15,080 kronor per år. Därest hänsyn togs till de omkring 12,000 kronor, som marinförvaltningen beräknade göra i årlig besparing vid nedläggning av de nu befintliga pump- och reningsanläggningarna till brunnsanläggningarna vid Oscar-Fredriksborg, skulle kronans ökade årliga vattenledningskostnader uppgå till (51,220 — 12,000 =) 39,220 kronor, vilket belopp borde jämföras med kostnaderna för inköpt och med tankbåt transporterat vatten, som under åren 1937—1942 uppgått till i genomsnitt 61,896 kronor.

Fårösund (Gotlands kustartilleriförsvaret och Gotlands kustartillerikår). *Försvarsutredningen* beräknade för bostadslägenheter vid Gotlands kustartilleriförsvaret och Gotlands kustartillerikår ett belopp av 1,330,000 kronor. I 1942 års försvarsbeslut upptogs emellertid för ändamålet allenast 800,000 kronor.

I sina anslagsäskanden för budgetåret 1943/44 anförde *marinförvaltningen*, att ämbetsverket icke ansett lämpligt att ännu utarbeta på bostadsfördelning mellan olika personalgrupper grundade förslag, enär beredandet av bostäder för personalen i Fårösund delvis kunde vara beroende av resultatet av den då pågående 1942 års militära bostadsutredning. Då det dock kunde anses sannolikt, att hela behovet av ytterligare tjänstebostäder icke kunde fyllas genom anordnande av egnahem och då behovet av bostäder vore synnerligen trängande, syntes det lämpligt, att tjänstebostäder uppfördes under budgetåret 1943/44 för förslagsvis 200,000 kronor.

1942 års militära bostadsutredning anförde i yttrande den 30 december 1942, att för försvarsväsendets personal förefunnes stor bostadsbrist inom Fårösund, vilken knappast kunde täckas medelst bostadsanskaffning genom kommunalt eller enskilt initiativ. Statlig bostadsanskaffning där beräknades inom år 1943 vara erforderlig för ett belopp av omkring 1,100,000 kronor. Det av marinförvaltningen för budgetåret 1943/44 äskade anslaget av 200,000 kronor syntes därför endast utgöra en mindre del av det verkliga anslagsbehovet. Utredningen ansåge det önskvärt, att den behövliga bostadsanskaff-

ningen skedde i ett sammanhang, enär lägre byggnadskostnader kunde uppnås vid en enhetlig och samtidig produktion av ett flertal byggnader än om ett mindre antal byggnader uppfördes vid olika tidpunkter.

I sin förenämnda skrivelse den 10 februari 1943 beräknade *marinförvaltningen* för ändamålet 970,000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941 (jämfört 80,000 kronor för prisstegring intill den 1 juli 1942), varvid anmärktes, att beloppen avsågos för bostäder inom kasernförläggningen för 2 majorer, 7 kaptenar, 8 löjtnanter och 19 underofficerare men däremot icke för 2 tandläkare, 2 sjuksköterskor och 1 tandtekniker. Av beloppet 970,000 kronor hänfördes 200,000 kronor till angelägenhetsgrupp I och återstoden till angelägenhetsgrupp II.

1942 års militära bostadsutredning har i sitt betänkande den 17 mars 1943 beräknat behovet av nya bostäder till 2 femrums-, 17 tre-rums- och 46 två-rumslägenheter, 6 lägenheter om 1 rum och kokvrå samt 6 enkelrum. Kostnaderna för dessa bostäders uppförande ha beräknats till 1,929,000 kronor, varav omkring 65,000 kronor för markförvärv.

Utredningen har i ämnet närmare anfört följande.

Såsom förhållandena äro i Fårösund, torde någon bostadsbebyggelse genom kommunalt eller enskilt initiativ icke vara att påräkna. Kommunen är liten, och efterfrågan på bostäder förekommer överhuvud taget endast från personal inom försvarsväsendet.

Det har konstaterats, att officerare och underofficerare på platsen ej ha intresse för egnahemsanskaffning. Bland de kollektivanställda äro förhållandena något annorlunda, och man torde kunna beräkna, att åtminstone en del av dessa skulle framdeles vilja bli egnahemsägare.

Större delen av officers- och underofficersbostäderna torde kunna uppföras på av kronan innehavd mark i olika delar av samhället. För MEo-personal och kollektivanställda måste dock tomtmark förvärfvas. Det ur ledningssynpunkt och även i övrigt lämpligaste området, Stux ¹²⁷, ¹²⁸, ¹³⁰ och ¹⁴², är i privat ägo. Markområdet omfattar cirka 61,000 kvadratmeter och kan enligt uppgift förvärfvas för cirka 65,000 kronor.

På grund av anförda omständigheter föreslås, att vissa av de för kollektivanställd personal avsedda lägenheterna uppföras såsom friliggande enfamiljshus, lämpliga att försälja, medan bostäderna i övrigt, med undantag av majorsbostäderna, utföras såsom två- eller flerfamiljshus eller radhus. Utredningen har påbörjat projektering av bebyggelsen i Fårösund.

1940 års militära byggnadsutredning har erinrat om att i Fårösund tidigare genom statens försorg uppförts ett stort antal bostäder. Byggnadsutredningen ifrågasatte därför, huruvida ytterligare ett så stort antal bostäder nu borde uppföras som av bostadsutredningen föreslagits. Det syntes bland annat troligt, att befattningshavare med barn i skolåldern föredroge att ha sin familj bosatt i Visby, och att för dessa befattningshavare således endast ett antal enkelrum eller dubletter behövde anordnas i Fårösund. Byggnadsutredningen tillstyrkte därför, att allenast hälften av det framlagda byggnadsprogrammet nu realiserades.

Det må slutligen anmärkas, att 1940 års militära byggnadsutredning sammanfattningsvis tillstyrkt ett belopp av 2,000,000 kronor för anordnande av bostäder för marinens personal.

Departements-
chefen.

Jag upptager först till behandling de frågor, beträffande vilka den föreliggande utredningen är så fullständig, att bestämd ställning nu kan tagas till desamma.

Vad då först angår frågan om anordnande av tjänstebostäder vid Vitså avser marinförvaltningens i skrivelsen den 30 juni 1942 väckta förslag till godoseende av bostadsbehovet för personal, som med hänsyn till tjänstens behöriga gång måste ha sin bostad i nära anslutning till anläggningarna vid Hårsfjärden. Såsom 1942 års militära bostadsutredning framhållit, torde någon kommunal eller enskild byggnadsverksamhet icke vara att förvänta på platsen, och det synes därför erforderligt, att behövliga bostäder uppföras genom statens försorg.

1940 års militära byggnadsutredning har beräknat kostnaderna såväl för genomförande av marinförvaltningens ursprungliga förslag, med en byggnad inrymmande samtliga lägenheter, som för uppförande av fem fristående bostadshus — vilket av utredningen förordats — till 125,000 kronor. Ifrågasvarande förslag avse, liksom ett av marinförvaltningen sedermera framlagt alternativ innebärande uppförande av tre bostadshus, att byggnaderna skulle uppföras å kronan tillhörig mark vid Vitså. Emellertid är, såsom militära bostadsutredningen framhållit, den för bostadsbebyggelsen avsedda marken mycket bergig och därför svårbearbetad ur grundläggningssynpunkt. Kostnaderna för genomförande av militära byggnadsutredningens förslag torde därför komma att icke oväsentligt överstiga de av byggnadsutredningen beräknade.

För nedbringande av kostnaderna har bostadsutredningen därför föreslagit, att mark i stället inköpes från Hyresgästernas sparkasse- och byggnadsförening i Stockholm u. p. a. (HSB) inom ett område norr om Västerhaningevägen och gränsande till kronans mark. Å detta område är nämligen marken mycket lättarbetad och väl lämpad som byggnadsmark. Bostadsutredningen har jämväl i besparingssyfte föreslagit viss minskning av bostadsytorna i förhållande till marinförvaltningens senaste förslag. Med vissa jämkningar i övrigt i marinförvaltningens förslag har bostadsutredningen beräknat kostnaderna till 140,000 kronor. Då vid bifall till bostadsutredningens förslag bostadsfrågan synes kunna inom en rimlig kostnadsram lösas på ett tillfredsställande sätt, anser jag mig böra förorda detsamma. Det synes böra uppdragas åt försvarets bostadsanskaffningsnämnd att genomföra bebyggelsen i fråga. I avsaknad av närmare utredning rörande behovet av den i militära bostadsutredningens betänkande därutöver förordade bostadsbebyggelsen anser jag mig icke kunna för närvarande tillstyrka ytterligare statlig bostadsbebyggelse vid Vitså. I enlighet med det anförda bör för uppförande av tjänstebostäder vid Vitså för budgetåret 1943/44 beräknas ett belopp av 140,000 kronor, varav 10,000 kronor belöpa å kostnader för markförvärv. Av beloppet 140,000 kronor synas

125,000 kronor böra anses belasta femårsplanens kostnadsram. Det må anmärkas, att i kostnaderna inräknats administrationskostnader och oförutsedda utgifter. Skulle det vid den fortsatta utredningen befinnas möjligt och ändamålsenligt att genomföra den sålunda förordade bostadsbebyggelsen utan att taga enskild tillhörig mark i anspråk, läser Kungl. Maj:t böra vara oförhindrad att meddela beslut av sådan innebörd.

Vidkommande därefter frågan om tillgodoseende av bostadsbehovet för personalen vid Vaxholms kustartilleriregemente å Rindön framgår av den förebragta utredningen att bostadsbristen å ifrågavarande förläggingsplats är mycket besvärande och att statliga åtgärder äro ofrånkomliga. Såväl marinförvaltningen som de militära bostads- och byggnadsutredningarna ha utgått från att nya bostadslägenheter böra anordnas å Rindön dels genom ombyggnad och modernisering av ett antal å förläggingsområdet befintliga äldre bostadshus med företrädesvis större lägenheter och dels genom en tämligen omfattande nybyggnad av bostadshus.

Vad då till en början angår frågan om ombyggnad och modernisering av äldre tjänstebostäder föreligger ett av marinförvaltningen utarbetat detaljerat förslag för en beräknad totalkostnad av 1,075,000 kronor, inberäknat administrationskostnader, vilket i huvudsak tillstyrkts av militära bostadsutredningen. Byggnadsutredningen har däremot förordat vissa begränsningar i byggnadsprogrammet och vissa besparingar i övrigt, varför för ändamålet tillstyrkts anvisande av allenast 420,000 kronor, oberäknat administrationskostnader.

För egen del vill jag anföra, att ett bättre utnyttjande av de nuvarande bostadshusen å förläggingsområdet synes i hög grad önskvärt, särskilt som tillgången på tomtmark för nybyggnader är relativt begränsad. Jag har därför i princip intet att erinra mot det framlagda ombyggnadsprogrammet. Emellertid torde på de av byggnadsutredningen anförda skälen ombyggnadsarbetena i nuvarande läge böra begränsas till allenast fem av de till ombyggnad föreslagna tio byggnaderna. Då det synes vara tveksamt, om de av byggnadsutredningen för de särskilda byggnaderna angivna kostnadsbesparingarna skola kunna ernås, anser jag mig böra för ändamålet beräkna de i marinförvaltningens kostnadskalkyler upptagna beloppen, tillhoppa 491,000 kronor, vartill komma administrationskostnader m. m., omkring 29,000 kronor. Av totalkostnaden, 520,000 kronor, kunna 470,000 kronor beräknas motsvara prisläget den 1 juli 1941.

Marinförvaltningen har förutsatt, att de för ombyggnadsarbetena erforderliga kostnaderna i första hand skola bestridas av det av riksdagen i skrivelse 1942: 376 för budgetåret 1942/43 för ombyggnad av tjänstebostäder beräknade beloppet, 200,000 kronor jämte administrationskostnader. Vid anmälan av propositionen 1943: 222 har jag emellertid utgått från att de sålunda anvisade medlen skola tagas i anspråk för andra byggnadsföretag för marinen. Vid sådant förhållande torde hela det för förevarande ändamål erforderliga beloppet, 520,000 kronor, böra beräknas för budgetåret 1943/44. Det må erinras,

att i detta belopp ingå kostnader såväl för administration och oförutsedda utgifter som för utvändiga ledningar.

En förutsättning för att bostadsfrågan å Rindön skall kunna lösas på ett tillfredsställande sätt är att vattenförsörjningen förbättras. Såsom militära bostadsutredningen framhållit är denna frågas lösande ett av villkoren för att Vaxholms stad skall positivt medverka till att erforderlig bostadsproduktion igångsättes. Även för den av bostadsutredningen föreslagna statliga bostadsproduktionen är denna fråga av stor vikt. Därtill kommer, att den för närvarande ur hygienisk synpunkt långt ifrån tillfredsställande vattenförsörjningen förorsakar statsverket betydande kostnader.

Det av vattenbyggnadsbyrån upprättade förslaget till anordnande av ny vattenledning innebär, att såsom vattentäkt skulle utnyttjas Strömsviken å Värmdön. Förutom reningsverk och på land nedgrävda ledningar erfordras nedläggande av en dykarledning i Oxdjupet, vilken med hänsyn till det avsevärda djupet av tekniska skäl ansetts böra utföras av gummi. Erforderlig kvantitet gummi har reserverats för ändamålet. Beträffande vattenledningsföretagets omfattning har man räknat med två alternativ, det ena avseende tillgodoseende av allenast de militära behoven och det andra jämväl Vaxholms stads behov av vatten, varvid förutsatts, att staden, som ansett sig icke vilja lämna något engångsbidrag, skulle bidraga med vissa årliga belopp, avseende dels ränta och amortering å de av vattenledningsföretagets utökning betingade merkostnaderna och dels ersättning för förbrukad vattenmängd.

De av vattenbyggnadsbyrån ursprungligen utarbetade förslagen förutsatte, att marinens tvättinrättning å Rindön skulle kvarligga. Vid anmälan av propositionen 1943:179 har jag emellertid utgått från att i samband med uppförande av en central tvätt- och reparationsanstalt vid Stockholm tvättinrättningen å Rindön skall nedläggas. En med hänsyn därtill verkställd jämkning av byggnadsprogrammet har medfört, att anläggningskostnaderna för det större alternativet — med anslutning till Vaxholm — numera beräknats till 850,000 kronor mot 920,000 kronor enligt det ursprungliga förslaget. Motsvarande kostnader för en vattenledning utan anslutning till Vaxholm ha beräknats till 712,500 kronor, alltså 137,500 kronor lägre än enligt Vaxholmsalternativet. De totala årskostnaderna inklusive ränta och amortering ha uppskattats till 77,000 kronor för det större alternativet och 66,300 kronor enligt det mindre.

Om vattenledningen utföres på sådant sätt, att Vaxholms stad erhåller anslutning till densamma, borde enligt min mening staden rätteligen gälda de därav föranledda ökade engångsutgifterna. Emellertid ha förhandlingar med staden givit vid handen, att staden under sådana förutsättningar icke skulle vara villig ansluta sig till företaget. De villkor, som staden i stället erbjudit, synas vara fullt godtagbara. De innebära, att staden förbinder sig att erlægga dels ränta och amortering å ett belopp av 195,000 kronor, motsvarande merkostnaderna för stadens anslutning till företaget enligt det tidigare mera omfattande förslaget, dels en förbrukningsavgift av 17 öre per kubikmeter,

varvid förbrukningen garanteras utgöra lägst 90,000 kubikmeter, dels slutligen viss mätarhyra. Minimikostnaderna för staden skulle utgöra omkring 25,800 kronor. Statens årliga kostnader för vattenförsörjningen å Rindön skulle sålunda uppgå till 66,300 kronor, om anläggningen dimensioneras för de militära behoven enbart, men allenast (77,000 — 25,800 =) 51,200 kronor, om jämväl Vaxholms stad anslutes till företaget. Då det sålunda synes vara ur ekonomisk synpunkt fördelaktigt för staten, om Vaxholms stad anslutes till företaget, och det jämväl måste anses vara ett allmänt intresse, att staden får sin vattenfråga tillfredsställande ordnad, anser jag mig, oaktat de därmed förenade merkostnaderna av engångsnatur, böra tillstyrka utförande av en vattenledning med anslutning till Vaxholms stad. Enär jag icke funnit anledning till erinran mot kostnadsberäkningarna, beräknar jag för budgetåret 1943/44 för ifrågavarande ändamål ett belopp av 850,000 kronor. Därmed har jag dock icke tagit slutlig ställning till den föreslagna uppgörelsen med Vaxholms stad, varom det bör ankomma på Kungl. Maj:t att sedermera fatta beslut. Den i försvarsbeslutet fastställda kostnadsramen synes böra belastas med allenast de kostnader, som skulle ha uppkommit, om anläggningen avsetts uteslutande för de militära behoven, enligt prisläget den 1 juli 1941 i runt tal 645,000 kronor.

Såsom av den föreliggande utredningen framgår torde en icke obetydlig statlig produktion av nya bostäder bliva erforderlig, även om det av mig i det föregående förordade ombyggnadsprogrammet beträffande äldre bostadshus genomföres. Bostadsutredningen har i sådant hänseende föreslagit utförande av bostäder för en beräknad kostnad av 840,000 kronor. I enlighet med vad som anförts under avsnittet Allmänna synpunkter bör denna fråga underkastas ytterligare övervägande inom försvarets bostadsanskaffningsnämnd, och jag utgår från att nybyggnadsbehovet därvid skall kunna reduceras.

Jämväl övriga för marinen aktuella bostadsfrågor äro av beskaffenhet att icke utan ytterligare utredning inom försvarets bostadsanskaffningsnämnd kunna slutligt bedömas. Vad angår den ifrågasatta bostadsbebyggelsen vid Gustavsviks örlogsdepå i Högsjö vill jag särskilt framhålla, att såvitt av den föreliggande utredningen framgår icke hela det behov av bostäder, som omförmälts i marinförvaltningens skrivelse den 10 februari 1943, anmälts till bostadsutredningen. Anmärkas må för övrigt, att marinförvaltningens ställningstagande till bostadsfrågan i nämnda skrivelse synes innebära, att inom kasernområdet i första hand skulle anordnas bostäder för 6 officerare och 13 underofficerare, varemot den personal, som av flertalet militära myndigheter ansetts böra beredas bostäder inom kasernområde — såsom maskinist, eldare, väbel, husmor och sjuksyster — åtminstone tills vidare skulle förskaffa sig bostäder annorstädes. I avsaknad av en allsidig utredning rörande hela bostadsbehovet vid depån anser jag mig icke böra räkna med något medelsbehov för ändamålet under budgetåret 1943/44.

Vad slutligen angår bostadsfrågorna i Fårösund framgår av vad bostadsutredningen anför, att bostadsbristen därstädes, oaktat det omfattande statliga bostadsbyggande som redan ägt rum, är mycket besvärande. Av skäl

som anförts under avsnittet Allmänna synpunkter torde emellertid det framlagda byggnadsprogrammet kunna avsevärt reduceras. För en sådan reduktion talar även den å Gotland rådande bristen på arbetskraft. Vid den fortsatta utredningen inom bostadsanskaffningsnämnden bör uppmärksammas, huruvida det av marinförvaltningen i skrivelsen den 10 februari 1943 upptagna bostadsbehovet medräknats i bostadsutredningens beräkningar rörande behovet av nya bostäder i Fårösund. I enlighet med de tidigare uppdagna riktlinjerna för bostadsproduktionen bör en bostadsbebyggelse utanför kasernområdet eftersträvas.

Av det anförda framgår, att medelsbehovet under budgetåret 1943/44 för de byggnadsföretag, till vilka slutlig ställning nu kan tagas, uppgår till (140,000 + 520,000 + 850,000 =) 1,510,000 kronor. Av detta belopp torde (125,000 + 470,000 + 645,000 =) 1,240,000 böra anses belasta försvarsplanens kostnadsram. Enär kostnaderna för den i övrigt under budgetåret erforderliga bostadsproduktionen torde kunna beräknas till 1,500,000 kronor, synes Kungl. Maj:t böra utverka riksdagens bemyndigande att med anlitande av det i årets statsverksproposition under marinförvaltningens delfond av försvarsväsendets fastighetsfond äskade anslaget till vissa byggnadsarbeten m. m. låta för tillgodoseende av marinens behov av bostäder m. m. utföra i det föregående angivna arbeten vid Vitså och å Rindön ävensom låta uppföra bostäder i övrigt inom en kostnadsram av i avrundat tal 3,000,000 kronor.

Aberopande det anförda får jag hemställa, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen medgiva,

att i det föregående angivna byggnadsarbeten m. m. för Hårsfjärdens depå och Vaxholms kustartilleriregemente ävensom uppförande i övrigt av bostäder för marinens personal jämte erforderliga markförvärv må, enligt de grunder som i det föregående angivits och inom en sammanlagd kostnadsram av 3,000,000 kronor, äga rum med anlitande av det i årets statsverksproposition (kapitalbudgeten, bilaga 2, punkten 6) under försvarsväsendets fastighetsfond, marinförvaltningens delfond därav, för budgetåret 1943/44 äskade investeringsanslaget av 10,000,000 kronor till Vissa byggnadsarbeten m. m.

Flygvapnets bostadsfrågor.

1941 års försvarsutredning beräknade för femårsperioden 1942/47 tillhoppa i runt tal 14,000,000 kronor jämte administrationskostnader m. m. för anordnande av tjänstebostäder för flygvapnets personal. I 1942 års försvarsbeslut beräknades motsvarande kostnader, med hänsyn till vissa i propositionen 1942: 210 förordade begränsningar i byggnadsprogrammet ävensom vissa ändringar med avseende flygvapnets förlägningsorter, till omkring 10,500,000 kronor jämte administrationskostnader m. m.

Såsom närmare framgår av de specifikationer, som funnos fogade vid flygförvaltningens skrivelse den 31 augusti 1942 angående flygvapnets medelsbehov under kapitalbudgeten för bugetåret 1943/44, har ämbetsverket avsett

att av de medel, som inom försvarsbeslutets kostnadsram anvisats av riksdagen för budgetåren 1941/42, 1942/43 och 1943/44 för byggnadsarbeten vid flygvapnet, uppföra tjänstebostäder för en sammanlagd kostnad av, oberäknat administrationskostnader m. m., i runt tal 5,575,000 kronor.

1942 års militära bostadsutredning, som i sitt betänkande inledningsvis anför, att vid beräkningarna rörande bostadsbehovet för flygvapnet medtagits allenast de förband och verkstäder, som redan vore uppsatta eller komme att uppsättas under år 1943, har såsom framgår av bilaga A beräknat bostadsbehovet för flygvapnets personal den 1 oktober 1943 till 3,771 eldstäder, av vilka 1,635 beräknats skola uppföras av staten och återstoden, 2,136 eldstäder, av andra. De sammanlagda kostnaderna för de bostäder, som skulle uppföras av staten, ha av utredningen uppskattats till 13,082,000 kronor, varav 465,000 kronor för markförvärv.

Sedan chefen för flygvapnet och flygförvaltningen i sitt utlåtande över bostadsutredningens betänkande framhållit, att vissa av de av bostadsutredningen föreslagna bostäderna förutsatts skola uppföras med anlåtande av de för budgetåren 1941/42, 1942/43 och 1943/44 anvisade anslagen till byggnadsarbeten vid flygvapnet ävensom att uppförandet av vissa andra i bostadsutredningens byggnadsprogram upptagna bostäder kunde uppskjutas till år 1944 eller senare, har bostadsutredningen i en den 10 april 1943 dagtecknad promemoria, efter vidtagande jämväl av vissa andra jämkningar i sina tidigare beräkningar, anför, att anslagsbehovet för det av utredningen numera förordade byggnadsprogrammet — efter avdrag för ett belopp av 3,369,000 kronor som flygförvaltningen förutsatt skola utgå av redan anvisade anslag — kunde beräknas till 9,308,000 kronor, av vilket belopp 4,931,000 kronor ansåges erforderliga för år 1943.

Behovet av bostäder i omedelbar närhet av respektive etablissement.

Såsom redan under avsnittet Allmänna synpunkter anförts sammanhänga de höga kostnaderna för lösandet av flygvapnets bostadsfrågor med det förhållandet, att flygvapnets myndigheter vid angivandet av behovet av bostäder i vederbörande förbands omedelbara närhet haft mycket vittgående anspråk. Emellertid har jag under nyssnämnda avsnitt framhållit, att en närmare granskning av de uppgifter i detta hänseende, som flygvapnets myndigheter lämnat bostadsutredningen, givit vid handen, att bostadsbebyggelsen i omedelbar anslutning till de militära etablissementen syntes kunna väsentligt begränsas i förhållande till vad flygvapnets myndigheter påyrkat och bostadsutredningen förutsatt. Enär en sådan begränsning uppenbarligen måste bliva av stor betydelse vid prövningen av frågan om bostadsproduktionen på de olika förlägningsorterna, synes lämpligen böra först upptagas till pricipiell behandling frågan, vilka befattningshavare som kunna anses inneha sådan tjänst, att de oundgängligen måste bo i omedelbar närhet av respektive kasernetablissement eller verkstäder.

Den av *chefen för flygvapnet och flygförvaltningen* härutinnan företrädda uppfattningen kan utläsas ur dessa myndigheters den 3 april 1943 över bostadsutredningens betänkande avgivna utlåtande, vari framhållits, att inom eller i omedelbar närhet av etablissementen måste anordnas bostäder för sådan personal, som jämväl under icke ordinarie övningstid måste vara beredd att kunna träda i tjänst med kort varsel eller som ofta har tjänstgöring under icke ordinarie övningstid. Myndigheterna ha till denna kategori hänfört följande befattningshavare vid flottiljerna, nämligen divisionschefer med stabsunderofficerare och flygstationsmästare, kasernofficerare och kasernunderofficerare, chef för vakt- och beredskapsplutonen, verkstadsingenjör, flygsäkerhetspersonal (trafikledare, meteorologer, väderleksassistenter och signalister), förrådsförvaltare och förrådsmän, maskinister och eldare, elektriker, sjukvårdspersonalen (sjuksköterska, sjukvårdsförmän och sjukvårdsbiträde), garageförmän samt ekonomipersonalen (husmödrar, kökspersonal samt mäss- och marketenteripersonal). Med hänsyn till arbetsplatsens avstånd från intilliggande samhälle samt nödvändigheten av att viss personal oundgängligen måste bo intill arbetsplatsen har till denna kategori även hänförts kollektivavtalsanställd personal vid vissa flygflottiljers avdelning VI (verkstadspersonal). Av personalen vid de centrala flygverkstäderna å Malmen och i Västerås samt vid försökscentralen å Malmen ha styresmän, flygingenjörer, arbetsledare samt viss kontors- och arbetarpersonal ansetts böra erhålla bostäder i omedelbar närhet av respektive anläggningar, varvid som motivering anförts dels arbetsplatsernas avstånd från intilliggande samhälle, dels verkstadsanläggningarnas övervakning under icke arbetstid, dels slutligen nödvändigheten av att därigenom skapa en brandskydds- och luftskyddsskår för anläggningarna, vilka vore i avsaknad av militär vakt.

1942 års militära bostadsutredning, som icke ansett sig kunna taga ställning till frågan om de militära kravens berättigande, har som förut anmärkts framhållit, att det stora behovet av bostäder i omedelbar anslutning till respektive förband i viss mån kunde förklaras därigenom, att flygförband och verkstäder ofta vore förlagda på relativt stort avstånd från tätbebyggda orter och att bostäder för beredskaps- och kontrollerande personal där ofta saknats. Det hade också framhållits, att de stora ekonomiska värden, som vore till finnandes inom flygplatser och framförallt i flygverkstäder, motiverade åtgärder för förläggande dit av viss till brandskydds- och beredskaps-tjänst lämplig personal. Att den inre tjänsten blivit lidande därigenom, att befälet till största delen haft sina bostäder belägna utanför förläggningsorten, hade också i flera fall omvitnats.

Då den av flygvapnets myndigheter företrädda uppfattningen varken ur ekonomisk synpunkt eller med hänsyn till de fastslagna riktlinjerna för bostadspolitik inom försvaret syntes godtagbar, infordrades från flygstaben närmare utredning om vilka befattningshavare vid flygflottiljerna, som ur militär synpunkt främst borde tillhandahållas bostad inom eller i omedelbar närhet av etablissementen. I två den 1 april respektive den 5 maj 1943

dagtecknade promemorior har *chefen för flygstabens organisationsavdelning* inkommit med den begärda utredningen.

I promemorian den 1 april 1943 har den i förevarande avseende aktuella personalen uppdelats i två grupper, den ena, grupp 1, omfattande dem som med hänsyn till tjänstens krav ansetts vara i oundgängligt behov av tjänstebostäder, och den andra, grupp 2, omfattande befattningshavare, för vilka med hänsyn till tjänstens krav anordnande av tjänstebostäder ansetts vara allenast önskvärt. I promemorian den 5 maj 1943 ha därefter meddelats närmare upplysningar rörande de i grupp 1 upptagna befattningshavarnas tjänstgöringsförhållanden, varjämte, därest av kostnadsskäl en gradering av behovet vore erforderlig beträffande ifrågavarande personal, en uppdelning av densamma verkstälts.

I sistnämnda promemoria har uttalats, att bostäder i första hand borde uppföras för flygsäkerhetspersonalen (vid varje flottilj 1 förste trafikledare, 1 andre trafikledare, 1 meteorolog, 1 förste väderleksassistent, 1 andre väderleksassistent och 3 signalister) ävensom viss förvaltningspersonal m. m. (1 maskinist, 1 elektriker, 2 eldare, 1 husmor, 1 biträdande husmor, 1 sjuksköterska, 1 sjukvårdsförman, 1 sjukvårdsbiträde samt den till i medeltal 30 personer uppgående köks- och mässpersonalen).

I fråga om denna personals arbetsuppgifter och tjänstgöringsförhållanden ha i promemorian meddelats följande upplysningar.

Beträffande flygsäkerhetspersonalen har anförts, att det ur flygsäkerhetssynpunkt erfordrades ständig passning dygnet runt vid flygvapnets väderleks- och markradiostationer. Meteorolog och väderleksassistenter samt signalister arbetade därför i skift dygnet runt. Trafikledarna hade endast arbete under ordinarie övningstid samt då nattflygning påginge. En av dem skulle dock ständigt vara beredd att kunna rycka in jämväl under övrig tid, därest dåligt väder skulle inträffa och flygplan från annan flottilj eller civilt flygplan måste inpejlas och efter särskild metod tagas ned på flottiljens flygfält. Ur flygsäkerhetssynpunkt förelåge därför ett absolut behov av att flygsäkerhetspersonalen hade bostäder i närheten av etablissemnetet.

Vidkommande arbetsförhållandena för biträdande husmodern har framhållits, att denna skulle — omväxlande med husmodern — vara närvarande då arbetet började i köket — vid 4 à $\frac{1}{2}$ 5-tiden på morgonen samt då arbetet slutade för dagen vid 7— $\frac{1}{2}$ 8-tiden på eftermiddagen (vid nattflygning vid 12—1-tiden på natten). Det vore därför nödvändigt, att hon hade bostad i närheten av etablissemnetet.

Beträffande köks- och mässpersonalen har anförts, att arbetet i köket som nämnts började redan vid 4 à $\frac{1}{2}$ 5-tiden på morgonen samt slutade vid 7— $\frac{1}{2}$ 8-tiden på eftermiddagen (vid nattflygning först vid 12—1-tiden på natten). Arbetet skedde i skift. För att erhålla rättvisa skedde byte av personal i de olika skiftena, så att samtliga under en viss tidsperiod skulle ha lika många arbetsdagar, då tjänsten börjat tidigt på morgonen etc. Marketenteripersonalen arbetade ävenså i skift. Första skiftet började vid $\frac{1}{2}$ 7-tiden på morgonen och det sista skiftet slutade i allmänhet 1 à $1\frac{1}{2}$ timme efter tapto. För att icke kostsamma transporter skulle behöva ordnas för denna personal, borde den därför beredas bostäder vid etablissemnetet. Erfarenheterna hade även visat svårigheter att anställa kökspersonal, därest bostad icke kunnat anvisas.

I promemorian den 5 maj 1943 har vidare framhållits, att bostäder i andra hand borde uppföras för kasernunderofficeren, köksföreståndaren samt chefen för vakt- och beredskapsplutonen. Beträffande dessa befattningshavares arbetsuppgifter och tjänstgöringsförhållanden har följande upplysts.

Kasernunderofficeren borde vid eldfara snabbt kunna träda i tjänstgöring. På grund av sin intima kännedom om alla byggnader inom etablissemetet vore det till största fördel, att han funnes till hands vid inträffade eldsvådor. Han innehade vidare reservnycklar till de flesta byggnaderna inom etablissemetet. I detta samband finge endast erinras om flygmaterielens dyrbarhet och svårersättlighet.

Köksföreståndaren vore uppbördsman för provianten. Han skulle bland annat mottaga den proviant, som skulle intagas i flottiljens proviantmagasin, ävensom fördela sådana proviantartiklar, som vid leverans omedelbart skulle utlämnas. Han skulle vidare närvara vid besiktning av levererade proviantartiklar. Enär viss färskproviant (t. ex. mjölk) ofta levererades under icke ordinarie arbetstid, borde köksföreståndaren ha bostad, så att han vid förefallande behov kunde tillkallas. Sådan leverans under icke ordinarie arbetstid kunde ske såväl före som efter den ordinarie arbetstiden, beroende bland annat på flottiljens läge i förhållande till distributörerna etc.

Chefen för vakt- och beredskapsplutonen vore närmast ansvarig för etablissemetets bevakning samt beredskapen för eldsläckning, ambulanstjänst och allmän ordning. Närmast under honom lydde för varje dygn dels en sergeant eller äldre furir som chef för vakten, dels en sergeant eller äldre furir som chef för beredskapen. Chefen för vakt- och beredskapsplutonen skulle genom visitationer på olika tidpunkter under dygnet övervaka såväl vakttjänstens som beredskapstjänstens effektiva utövande. Detta vunnos bäst om han hade bostad, som läge i etablissemetets närhet.

De befattningshavare, som enligt promemorian den 5 maj 1943 ansetts böra i tredje hand erhålla tjänstebostäder, äro chefen för specialdivisionen, flygstationsmästarna (3 vid varje flottilj) samt stabsunderofficeren vid specialdivisionen. Beträffande denna personals arbetsuppgifter och tjänstgöringsförhållanden har upplysts följande.

Chefen för specialdivisionen vore i allmänhet en äldre kapten. Vid specialdivisionen skulle alla de värnpliktiga redovisas. Behovet av att chefen vore bosatt vid etablissemetet motiverades främst av disciplinära skäl. Det vore icke lämpligt att ett etablissement så gott som helt avfolkades med officerare efter tjänstens slut. Det vore tvärtom önskvärt att ett flertal officerare hade sina bostäder i närheten av etablissemetet.

Flygstationsmästarna vore chefer för stationsavdelningarna vid de flygande divisionerna. De hade uppbörden av till divisionerna utlämnad flygmateriel. De vore ansvariga för flygstationstjänsten och skulle bland annat leda tjänsten såväl under den del av flygstationstjänsten, som omfattade åtgärderna före flygning (klargöring och kontroll av flygplanen samt startning, varmkörning och uppkörning av motorerna) som under den del, som omfattade åtgärderna efter flygning (klargöring och kontroll). Åtgärderna före och efter flygning togo minst en timme vardera i anspråk. Tidpunkten för dessa arbetens påbörjande respektive avslutande bleve beroende på de tider under vilka flygningen vid respektive divisioner varade. Flygstationsmästarna hade bedömts böra bo i närheten av etablissemeten för att jämväl under icke ordinarie övningstid och utan att man skulle behöva ordna extra transporter kunna vara till hands vid hastigt påkommande behov — icke minst med hänsyn till att de vid eldfara snabbt borde kunna träda i tjänst.

Vid specialdivisionen redovisades samtliga värnpliktiga, såväl de som vore i tjänstgöring vid de övriga divisionerna som de vilka tjänstgjorde vid flottiljstaben. Viss del av den inre tjänsten — exempelvis avlöning, tvätt- och persedelbyten — måste, för att icke övningarna vid övnings- respektive skoldivisionerna eller arbetet vid flottiljstaben skulle störas, äga rum på icke övningstid, efter tjänstens slut för dagen. Därvid skulle stabsunderofficeren vara närvarande. För att icke extra transporter skulle behöva ordnas för hemtransport, borde han beredas bostad vid etablissemnet.

Som nämnts har i promemorian den 1 april 1943 angivits viss personal, för vilken anordnande av tjänstebostäder med hänsyn till tjänstens krav ansetts önskvärt ehuru icke oundgängligen nödvändigt. De sålunda angivna befattningshavarna äro 1 kasernofficer (kapten), 3 divisionschefer (kaptener), 4 stabsunderofficerare (fanjunkare eller sergenter), 1 flygingenjör (verkstadsingenjören), 2 förrådsförvaltare, 2 förrådsvaktmästare och 1 garageförman.

I sistnämnda promemoria har slutligen anförts, att de bostäder i övrigt, som enligt de till 1942 års militära bostadsutredning meddelade uppgifterna ansetts böra anordnas invid respektive förläggningar, främst motiverades av önskemålet att undvika för staten kostsamma busstransporter till och från tjänstgöringsplatsen, men även av bostadstillgången på orten. Bland befattningshavare, som av dessa skäl ansetts böra erhålla bostad invid respektive kasernetablissemnet, må nämnas flottiljchefer vid vissa flottiljer samt arbetare vid vissa flottiljverkstäder.

Det må anmärkas, att jämväl chefen för flygvapnet enligt förenämnda den 3 april 1943 avgivna utlåtande över bostadsutredningens förslag, sedan han blivit under hand orienterad om att läget på arbetsmarknaden icke medgäve att hela det av bostadsutredningen framlagda statliga byggnadsprogrammet kunde genomföras, på framställning av militära byggnadsutredningen och industrikommissionen uppgjort en gradering över behovet av tjänstebostäder, avseende byggnadsprogrammets uppdelning i flera etapper,

Med avseende å bostadsbehovet för de centrala flygverkstäderna, inbegripet försökscentralen å Malmen, ha *chefen för flygvapnet och flygförvaltningen* verkställt en angelägenhetsprövning uti en vid myndigheternas utlåtande över bostadsutredningens betänkande fogad promemoria, i vilken behovet uppdelats i tre angelägenhetsgrader, nämligen grad I avseende bostäder, som ansetts nödvändiga att tagas i bruk den 1 oktober 1943, grad II avseende bostäder, som helst borde färdigställas vid samma tidpunkt, samt grad III avseende bostäder, som ansetts kunna färdigställas senare.

Vid centrala flygverkstaden i Västerås ha bostäder för 1 styresman, 1 kontrollingenjör, 1 biträdande motoringenjör, 1 mästare och 15 kollektivavtalsanställda arbetare hänförs till angelägenhetsgrad I, bostäder för 1 verkmästare och 5 arbetare till grad II samt bostäder för 1 biträdande styresman, 1 mästare, 1 arbetsförman och 6 arbetare till grad III. För verkstadens filial i Hässlö ha upptagits bostäder för 1 kontrollingenjör och 5 arbetare i angelägenhetsgrad I, bostäder för ytterligare 5 arbetare i grad II samt bostäder för 1 biträdande föreståndare, 1 verkmästare och 6 arbetare i grad III.

Beträffande centrala flygverkstaden å Malmen har anmärkts, att ett 20-tal av de i bostadsutredningens betänkande såsom erforderliga upptagna bostadslägenheterna redan funnes eller vore under uppförande. Av övriga lägenheter ha till angelägenhetsgrad I hänförts bostäder för 1 mobiliserings-officer och luftskyddsledare, 1 förste biträdande luftskyddsledare och 15 arbetare, till grad II bostäder för 1 verkstadsingenjör och 1 förste biträdande verkstadsingenjör samt till grad III bostäder för 1 ställföreträdande styresman, 1 kontrollingenjör, 1 kamrer, 1 förman å byggnadsavdelningen och 5 arbetare.

För försökscentralen ha upptagits i angelägenhetsgrad I bostäder för 1 förrådsförvaltare, 1 verkmästare, 1 eldare, 1 montör, 1 portvakt, 1 chaufför och 1 andre eldare, i grad II bostad för 1 verkstadsingenjör samt i grad III bostäder för 1 chef, 1 flygunderofficer och 1 expeditionsföreståndare.

Chefen för flygvapnet och flygförvaltningen ha slutligen i sitt utlåtande över bostadsutredningens betänkande framhållit önskvärdheten av att personal med bostäder inom eller i närheten av förbandens eller anstalternas etablissemang icke bleve i ekonomiskt hänseende sämre ställd än den personal tillhörande vederbörande förband eller anstalt, som vore bosatt inom närliggande större samhälle. Myndigheterna ansåge detta skäligt med hänsyn till att den inom eller i etablissemangets närhet boende personalen som regel finge verkställa alla sina inköp från det närliggande samhället samt hålla sina barn i skola därstädes, varför levnadsomkostnaderna snarare bleve högre än lägre för denna kategori.

Den principiella frågan om behovet av bostäder inom eller i omedelbar närhet av respektive etablissemang har i de över bostadsutredningens betänkande avgivna utlåtandena berörts allenast i 1940 års militära byggnadsutrednings yttrande, vari anförts, att enligt vad utredningen inhämtat bostäder inom eller invid de olika flottiljernas etablissemang borde uppföras för cheferna för specialdivisionerna samt vakt- och beredskapsplutonerna, flygsäkerhetspersonalen, stationsmästare, kasernunderofficerare samt i viss utsträckning ekonomi- och arbetspersonal. Vid flygförbanden i Karlsborg, i Sätenäs och i Kallax hade emellertid förhållandena uppgivits vara sådana, att samtliga föreslagna bostäder borde uppföras, under det att de vid förläggningarna i Uppsala planerade bostadslägenheternas byggande kunde uppskjutas. Vid de centrala verkstäderna hade krav ställts på att viss arbetsledarpersonal och ett antal arbetare vore boende inom eller invid verkstadsområdena. Byggnadsutredningen ansåge sig kunna ansluta sig till de sålunda framförda behovsprinciperna, vilkas tillämpning skulle föranleda, att omkring hälften av det föreslagna nybyggnadsprogrammet nu borde komma till utförande.

Bostadsfrågornas lösande å de särskilda orterna.

Med hänsyn till den ytterligare utredning rörande flygvapnets bostadsfrågor, som jag såsom förut anmärkts anser erforderlig, synes anledning icke föreligga att lämna en detaljerad redogörelse för vad bostadsutred-

ningen anført beträffande bostadsfrågornas lösande på de olika förläggningssorterna. Emellertid torde här böra i korthet intagas vissa i *bostadsutredningens* utlåtande framlagda förslag rörande bostadsprogrammets genomförande till belysning av de för de olika orterna föreliggande problemen i fråga om produktionsförutsättningar och byggnadstyper m. m.

I fråga om Hässlö och Västerås (Västmanlands flygflottilj samt centrala flygverkstaden i Västerås med filial i Hässlö) har bostadsutredningen anført, att intresse för egnahemsbildning ansåges icke föreligga bland officerare och knappast heller bland underofficerare. Däremot kunde sådant intresse i någon mån påräknas bland de kollektivanställda. Kronan ägde icke någon för bostadsändamål lämplig tomtmark vid Hässlö. Mark kunde emellertid förvärvas genom avstyckning från Hamre och Hälle gårdar.

Ej heller beträffande de för centrala flygverkstadens personal avsedda bostäderna kunde någon kommunal eller enskild byggnadsverksamhet väntas komma i fråga. Invid huvudverkstaden ägde kronan lämplig tomtmark. Detta vore, som förut nämnts, icke förhållandet vid Hässlö. Markfrågan borde där sammankopplas med motsvarande fråga för flygflottiljen. Vid huvudverkstaden, där egnahem relativt lätt torde kunna försäljas, borde enfamiljshusbebyggelse eftersträvas. I den mån uthyrning av enkelrum kunde beräknas ske i egnahemslägenheterna, syntes de minsta av dessa böra uppföras med tre i stället för två rum.

Rörande bostadssituationen i Västerås hade stadens myndigheter uttalat som sin uppfattning, att det syntes bliva svårt att inom ramen av de lägenhetsbestånd, som beräknades tillkomma intill den 1 oktober 1943, inrymma de för försvarsväsendets personal erforderliga lägenheterna. Efterfrågan på bostäder hade nämligen de senaste åren varit så stor, att bostadsproduktionen icke kunnat hålla jämna steg med densamma. Man föreslog därför från stadens sida, att kronan skulle underlätta vidare bostadsproduktion genom att exploatera ett densamma tillhörigt område söder om Stockholmsvägen och i anslutning till befintlig bebyggelse. Området, som låge lämpligt till, vore icke stadsplanerat, men det ansåges icke uteslutet, att där kunde byggas på avstyckningsplan, och staden vore icke främmande för tanken att främja bebyggelsen genom framdragande av gator och ledningar.

Beträffande Hägernäs (Roslagens flygflottilj) har utredningen anført, att flygförvaltningen förfogade över lämplig tomtmark.

Enfamiljshus, byggda och utplacerade enligt gängse praxis, syntes här alltid kunna avyttras. Därför ansåges sig utredningen böra föreslå enfamiljshusbebyggelse, då det gällde lägenheter om tre rum och kök eller mera. Flertalet tvårumslägenheter syntes med fördel kunna sammanföras i radhus.

Vidkommande Malmen (Östgöta flygflottilj samt centrala flygverkstaden å Malmen och försökscentralen) har utredningen framhållit, att det med hänsyn till den låga dyrortsgrupperingen funnes ringa utsikter för att annan personal än den kollektivanställda skulle vilja förvärva egnahem. Kärna kommun hade förklarat, att någon kommunal eller enskild bebyggelse knappast kunde påräknas, enär personalen på grund av dyrortsgrupperingen icke

frivilligt syntes vilja bosätta sig vid Malmen. Lämplig tomtmark för officers- och underofficersbostäderna syntes kunna erhållas på ecklesiastik jord inom samhället, cirka 200 meter norr om järnvägen. För den civila personalen beräknades tomtmark kunna erhållas väster om etablissemnetet å Lagerlunda gård. Bostäderna föresloges skola utformas såsom enfamiljshus, beträffande vissa personalkategorier eventuellt anordnade såsom radhus.

För de nya bostäderna för flygverkstadens och försökscentralens personal förfogade kronan över lämplig tomtmark invid verkstaden på det område, där tidigare bostäder uppförts. Fem-, fyra- och trerumslägenheterna föresloges uppförda såsom friliggande enfamiljshus, under det att tvårumslägenheterna med fördel kunde uppföras såsom radhus.

Beträffande Frösön (Jämtlands flygflottilj) har utredningen anført, att det syntes finnas små förutsättningar för att få till stånd en frivillig utflyttning till Frösön. Man borde knappast heller räkna med att officerare och underofficerare skulle vilja förvärva egnahem därstädes. Framdeles syntes dock egnahem på Frösön komma att bli ganska begärliga i allmänna marknaden. Kronan (flygförvaltningen) förfogade över lämplig tomtmark.

Samtliga lägenheter om tre eller flera rum och kök föresloges av ovan anført skäl uppförda såsom friliggande enfamiljshus. Vissa av tvårumslägenheterna syntes med fördel kunna uppföras som radhus.

I fråga om Ljungbyhed (krigsflygskolan) har bostadsutredningen meddelat, att eftersom flygetablissemnetet vore beläget alldeles intill Ljungbyheds samhälle, hade chefen för flygvapnet ansett, att erforderliga bostäder kunde förläggas inom samhället. Kommunen vore visserligen villig att förmedla statens tertiär- och tilläggs-lån, men det vore sannolikt, att den enskilda företagsamheten ansåge byggnadsproduktion därstädes alltför riskfull ur ekonomisk synpunkt. Man borde därför icke räkna med enskilt bostadsbyggande i nämnvärd omfattning. De befattningshavare, för vilka bostadsbehov redovisats, saknade antingen familjebostad av rimlig standard eller hade tvingats förhyra bostad på stort avstånd (upp till 13 kilometer) från Ljungbyhed.

Kronan förfogade över lämplig tomtmark dels inom etablissemnetet och dels i samhället. För det senare området föreläge förslag till byggnadsplan. För att så långt möjligt stimulera det enskilda initiativet hade municipalnämnden föreslagit, att kronan inom detta område skulle kostnadsfritt och med full äganderätt upplåta tomter till enskilda egnahemsbyggare. Dessa lägenheter skulle i så fall vara uppförda inom viss tid. Dock hade municipalnämnden ansett, att de täta personalbytena vid flygkrigsskolan gjorde det mindre troligt, att egnahemsbildning skulle ifrågakomma i större utsträckning. Den förordade markupplåtelsen kunde därför knappast väntas få någon större betydelse för bostadsfrågans lösande i Ljungbyhed.

För samtliga av staten byggda lägenheter om tre eller flera rum och kök föresloges en- och tvåfamiljshus. Övriga lägenheter borde sammanföras till fyrafamiljshus eller liknande.

Vidkommande Karlsborg (Västgöta flygflottilj) har bostadsutredningen anført, att bostadsbehovet i stort sett redan vore fyllt genom dels officers- och underofficersbostäder invid etablissementet, dels enfamiljshus i Norra skogen.

Såsom redan vid behandlingen av bostadsproblemen för armén och verkstadsnämnden anmärkts har utredningen emellertid föreslagit, att de bostäder, som av utredningen förutsatts skola uppföras utanför fästningen men inom samhället eller invid flygflottiljen, skulle få helt eller delvis disponeras av personalen vid flottiljen, medan i stället av flygvapnets personal disponerade lägenheter i Norra skogen skulle övertagas av arméns och verkstadsnämndens personal. Det av bostadsutredningen beräknade behovet av ytterligare bostäder för flottiljens personal borde i första hand tillgodoses genom bebyggelse i flottiljens närhet. Ett särskilt markområde hade för ändamålet överförs till flygförvaltningen. Emellertid sades grundförhållandena inom detta område vara mindre tillfredsställande, varom undersökning påginge. Det vore tänkbart, att det närliggande strandområdet i stället borde tagas i anspråk till någon del. En bebyggelse med två- och fyrafamiljshus vore lämpligast inom detta område.

Beträffande Såtenäs (Skaraborgs flygflottilj), där nybyggnadsbehovet beräknats till allenast 1 fyrrarumslägenhet och 3 dubletter, har utredningen ansett, att förstnämnda lägenhet borde uppföras såsom enfamiljshus i anslutning till övriga officersbostäder. Dubbletterna borde inrymmas i en nybyggnad i anslutning till övriga underofficersbostäder.

Vad angår Barkarby (Svea flygflottilj) har bostadsutredningen framhållit, att kronan (arméförvaltningen) förfogade över lämplig tomtmark. Visserligen hade föreslagits, att mark för civilpersonalens bostäder skulle inköpas från Väddesta gård, men då dessa bostäder liksom de övriga syntes kunna inrymmas på kronans mark, funne utredningen icke tillräckligt motiv för ett sådant markförvärv. Det syntes på detta avstånd från Stockholm finnas relativt goda möjligheter att kunna avyttra enfamiljshus. Samtliga lägenheter om 3 eller flera rum och kök föresloges därför uppförda såsom sådana. Byggdes de begärda tvårumslägenheterna såsom trerumslägenheter, syntes behovet av enkelrum invid flottiljen kunna täckas genom uthyrning.

I fråga om Säve (Göta flygflottilj) har anförts, att intresse för egnahemsförvärv icke borde påräknas från officerarnas och knappast heller från underofficerarnas sida. Huruvida sådant intresse finnes hos den civila personalen vore synnerligen ovisst. Något nämnvärt antal andra spekulanter syntes heller icke kunna påräknas vid Säve.

Kronan ägde icke mark lämplig för bostadsbebyggelse. Den mark, som för ändamålet syntes kunna komma ifråga, vore belägen öster om etablissementet och gränsade i söder mot vägen till Stora Holms gård. Markpriserna i trakten vore höga, och det erforderliga tomtområdet syntes icke kunna erhållas för lägre kostnad än 90,000 kronor. Under hänvisning till vad som anförts om möjligheterna till egnahemsförsäljning och med hänsyn

till att största sparsamhet borde iakttagas med den dyrbara tomtmarken föresloges två- och fyrafamiljshus samt eventuellt i något fall radhus.

Beträffande Kallax (Norrbottnens flygbaskår) har bostadsutredningen upplyst, att chefen för flygvapnet föreslagit, att bostäderna för all personal utom den kollektivanställda skulle förläggas till Hamnholmen, som ägdes av Luleå stad. För detta område erfordrades nyanläggning av cirka 3 kilometer väg, 2,400 meter vattenledning och 2,800 meter elektrisk ledning. Då i fråga om all personal utom den kollektivanställda krav på bostäder emellertid icke framkommit förrän i mars månad 1943, hade frågan ej kunnat närmare utredas. Utredningen ansåge sig överhuvud taget icke kunna taga ställning till densamma, förrän ytterligare undersökningar hunnit genomföras.

Nederluleå kommun hade erbjudit sig, att gratis ställa cirka 20 tomter till förfogande för de kollektivanställda. Dessa bostäder skulle förläggas vid Bergnäset, och kommunen skulle dit anordna vägar och avloppsledning. Likaså vore kommunen villig att inom området anlägga gemensam brunn.

I sin förenämnda promemoria den 10 april 1943 har militära bostadsutredningen upptagit byggnadsfrågan vid Norrbottens flygbaskår till förnyad behandling och därvid kommit till den uppfattningen, att de bostäder, som i och för tjänstens rationella bedrivande måste förläggas i etablissemmentets omedelbara närhet, icke borde förläggas till Hamnholmen, dit avståndet vore relativt stort, utan närmare inpå etablissemmentet. På grund av de höga väg- och ledningskostnaderna vid förläggning till Hamnholmen hade utredningen måst räkna med hög eldstadskostnad för ifrågavarande bostäder. Därest bostäderna förlades till plats invid etablissemmentet, kunde eldstadskostnaden avsevärt reduceras.

Flygförbanden kunna i allmänhet icke förläggas i omedelbar närhet av redan befintlig bostadsbebyggelse. Om icke särskilda åtgärder vidtoges för anordnande av bostäder i nära anslutning till respektive förläggningar, skulle därför nästan hela den fast anställda personalen nattetid och i övrigt under tid, då övningar icke pågå, befinna sig på avsevärt avstånd från flottiljen, något som med hänsyn särskilt till de speciella tjänstgöringsförhållandena samt brand- och beredskapssynpunkter skulle vara mindre tillfredsställande. Liknande synpunkter göra sig gällande i fråga om flygverkstäderna och försökscentralen.

För undanröjande av dessa olägenheter ha redan i viss utsträckning uppförts tjänstebostäder för flottiljernas och verkstädernas personal, och i 1942 års försvarsbeslut förutsattes en ytterligare utbyggnad av detta bostadsbestånd. Emellertid innebär bostadsutredningens förslag en väsentlig utökning av det statliga byggnadsprogrammet i jämförelse med vad försvarsutredningen och flygvapnets myndigheter år 1942 ansågo erforderligt.

Såsom redan anförts har jag vid min granskning av bostadsutredningens på de militära myndigheternas uppgifter grundade förslag funnit, att bostadsbebyggelsen i omedelbar anslutning till flygvapnets etablissemment bör kunna väsentligt begränsas i jämförelse med vad bostadsutredningen förutsatt. För

en sådan begränsning talar icke endast statsfinansiella skäl utan även hänsynen till befattningshavarnas och deras familjers trivsel. Att den avsevärda bostadsproduktionen i respektive etablissements omedelbara närhet måste få till följd en utsträckning av bostadstvånget till ett stort antal befattningshavare, som nu icke beröras därav, torde sålunda vara otvivelaktigt. Det måste nämligen antagas, att det i många fall skall visa sig nödvändigt att tillgripa bostadstvång för att de föreslagna bostadslägenheterna skola bli på avsett sätt utnyttjade.

Vid ett övervägande av vilka personalkategorier som med hänsyn till tjänstens oavvisliga krav böra beredas bostäder inom eller i omedelbar närhet av respektive kasernetablissemment torde i första hand böra beaktas flygsäkerhetskraven. Från flygvapnets sida har hävdats, att den för flygsäkerhetstjänsten speciellt avsedda personalen — förste och andre trafikledare, meteorolog, väderleksassistent samt signalister — bör beredas bostäder i etablissementens omedelbara närhet. Även enligt min mening böra trafikledarna beredas sådana bostäder. Vad däremot väderlekspersonalen och signalisterna angår har upplysts, att dessa arbeta i skift dygnet runt. Med hänsyn därtill synes det icke ur flygsäkerhetssynpunkt vara ett oavvisligt behov, att denna personals bostäder ligga i vederbörande etablissements omedelbara närhet. Om det emellertid med hänsyn till kommunikationernas beskaffenhet föreligger svårigheter att ordna avlösning av ifrågavarande personal å tider, då detta ur tjänstesynpunkt anses lämpligt, kunna tydligen bostäder i etablissementets närhet visa sig erforderliga. Avståndet mellan bostad och etablissement synes dock utan olägenhet kunna vara större såvitt avser bostäder för denna personal än i fråga om trafikledarnas bostäder. Med hänsyn därtill torde större möjligheter föreligga att intressera kommuner eller enskilda för bostädernas uppförande. Självklart är, att bostadsfrågorna måste ses på så lång sikt, att vid desamma bedömande tages hänsyn till de mera normala förhållandena på kommunikationsväsendets område och icke till nuvarande av kriget föranledda exceptionella förhållanden. Olägenheter ur kommunikationssynpunkt, som kunna antagas vara av övergående natur, böra alltså icke föranleda uppförande av bostäder i respektive etablissements närhet.

De skäl, som från flygvapnets sida anförts för att maskinist, eldare, elektriker, husmödrar och sjukvårdspersonal böra beredas bostäder i anslutning till etablissementen, synas mig kunna godtagas. Vad angår köks- och mässpersonalen torde vad nyss anförts ifråga om väderleks- och signalpersonalens bostäder vara i viss mån tillämpligt. Behovet av bostäder för sådan personal i närheten av respektive etablissement är sålunda beroende av kommunikationernas beskaffenhet.

I promemorian den 5 maj 1943 har framhållits, att bostäder i andra hand borde uppföras för kasernunderofficer, köksföreståndare samt chef för vakt- och beredskapspluton. Ehuru det givetvis ur vissa tjänstesynpunkter vore förmånligt, om bostäder för dessa befattningshavare kunde anordnas i anslutning till etablissementen, anser jag mig icke för närvarande böra till-

styrka det därutinnan framlagda förslaget. Vad särskilt angår chefen för vakt- och beredskapsplutonen synas närmare erfarenheter först böra avvaktas rörande lämpligheten att, på sätt förutsatts, låta denne befattningshavare i viktiga avseenden svara för uppgifter, som normalt åvila dagbefälet.

Flygvapnets myndigheter ha, närmast av beredskaps- och disciplinära skäl, ansett, att bostäder borde uppföras i anslutning till flottiljernas etablissemment för ytterligare personalkategorier, såsom flottiljchefer, divisionschefer, stabsunderofficerare, flygstationsmästare, verkstadsingenjörer, förrådspersonal, vissa arbetare m. m. Icke heller dessa önskemål finner jag mig kunna för närvarande biträda.

Givetvis kunna mindre jämkningar i de här angivna grunderna för bostadsbebyggelsen i anslutning till flottiljetablissemmenten visa sig erforderliga med hänsyn till vid respektive flottiljer rådande speciella förhållanden. Jag utgår emellertid från att vad här anförts skall kunna i stort sett läggas till grund för byggnadsprogrammets närmare utformning.

I de centrala flygverkstädernas och försökscentralens etablissemment finnes — i motsats till vid flygflottiljerna — icke någon militär trupp förlagd, och ur brandskydds- och beredskapssynpunkt är det därför önskvärt, att en del av verkstadspersonalen kan beredas bostäder i etablissemmentens närhet. Så har ock redan i viss utsträckning skett vid flygverkstaden å Malmen, där bostäder anordnats för bland andra styresman, viss ingenjörspersonal och ett antal arbetare. Vid verkstaden i Västerås finnes däremot endast ett fåtal bostadslägenheter, avsedda för portvakt och maskinistpersonal. En viss utökning av bostadsbeståndet främst vid sistnämnda verkstad synes alltså önskvärd. De från flygvapnets myndigheter till bostadsutredningen framförda och av denna godtagna kraven på ytterligare tjänstebostäder äro emellertid så vittgående, att en begränsning även här synes böra äga rum. Till ledning vid prövningen av denna fråga torde den av chefen för flygvapnet i yttrande över bostadsutredningens betänkande meddelade angelägenhetsgraderingen kunna tjäna.

Vad angår flygverkstaden i Västerås och dess filial i Hässlö anser jag mig sålunda kunna förorda uppförande av de till angelägenhetsgrad I hänfödda bostäderna med undantag av den för styresmannen avsedda. I nära anslutning till Västeråsverkstaden böra i enlighet härmed uppföras bostäder för en kontrollingenjör, en biträdande motoringenjör, en mästare och omkring femton arbetare, medan Hässlöfilialen skulle erhålla bostäder för en kontrollingenjör och omkring fem arbetare.

Med hänsyn till det redan befintliga tjänstebostadsbeståndet vid centrala flygverkstaden å Malmen torde för närvarande böra vid nämnda verkstad uppföras bostäder för allenast ett tiotal arbetare.

Den intill sistnämnda verkstad belägna försökscentralen torde ur brandskyddssynpunkt kunna beräknas utnyttja den vid verkstaden för detta ändamål avsedda personalen. På grund härav torde bostäder, åtminstone för närvarande, icke böra beräknas för annan personal än en verkställare och en, eventuellt två eldare samt en portvakt.

På vissa av flygvapnets förläggningssorter torde, oavsett frågan, huruvida erforderliga bostäder böra förläggas i omedelbar närhet av respektive etablissement, staten bliva nödsakad att uppföra större delen av de bostäder, som krävas för avhjälpande av bostadsbristen. De orter, där av denna anledning den statliga bostadsbyggnadsverksamheten för flygvapnets personal kan förväntas bliva av större omfattning, äro Ljungbyhed, Kallax och möjligen även Karlsborg.

Vid bostadsbebyggelsens närmare utformning å de olika förläggningssorterna synas de av bostadsutredningen därutinnan anförda synpunkterna böra vara vägledande. Givetvis böra dock militära önskemål i fråga om byggnadernas placering och utseende ur camouflagesynpunkt givas nödigt utrymme.

Ehuru vissa av de för flygvapnet aktuella bostadsfrågorna måhända skulle kunna med ledning av vad här anförts lösas utan ytterligare utredning, torde i enlighet med vad jag under avsnittet Allmänna synpunkter anført samtliga hithörande frågor, bland annat för vinnande av ett enhetligt bedömande, böra underkastas ytterligare överväganden inom försvarets bostadsanskaffningsnämnd, som alltså jämväl bör ha att yttra sig över framställningar från flygförvaltningen om dispositionsbeslut beträffande av riksdagen redan anvisade anslagsmedel. Inom nämnden böra beaktas såväl de under avsnittet Allmänna synpunkter anförda riktlinjerna som jämväl vad under detta avsnitt anförts.

Innan närmare undersökningar ägt rum på grundval av de nu uppdragna riktlinjerna, är det icke möjligt att uppskatta det medelsbehov, som i nu ifrågavarande sammanhang bör beräknas för nästa budgetår. Bedömandet härav försvåras därigenom, att i redan anvisade anslag inräknats belopp, som avsetts för samma ändamål. I enlighet med vad under avsnittet Allmänna synpunkter anförts torde Kungl. Maj:t därför böra erhålla bemyndigande att, i den mån redan anvisade medel icke avsetts för ändamålet, med anlitande av det av innevarande års riksdag (skrivelse nr 156) under försvarsväsendets fastighetsfond, flygförvaltningens delfond därav, för budgetåret 1943/44 anvisade investeringsanslaget till vissa byggnadsarbeten m. m. låta uppföra bostäder — tjänstebostäder eller bostäder av i allmänna marknaden förekommande typ — inom en kostnadsram, som med beaktande av vad i det föregående anförts lämpligen synes kunna bestämmas till 3,000,000 kronor.

Åberopande det anförda får jag hemställa, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen medgiva,

att uppförande av bostäder för flygvapnets personal jämte erforderliga markförvärv må, i enlighet med de grunder som i det föregående angivits och inom en kostnadsram av 3,000,000 kronor samt i den mån medel därför icke beräknats i annat sammanhang, äga rum med anlitande av det av riksdagen under försvarsväsendets fastighetsfond, flygförvaltningens del-

Kungl. Maj:ts proposition nr 287.

fond därav, för budgetåret 1943/44 anvisade investeringsanslaget av 25,000,000 kronor till Vissa byggnadsarbeten m. m.

Vad föredragande departementschefen sålunda, med instämmande av statsrådets övriga ledamöter, hemställt behagar Hans Maj:t Konungen bifalla.

Ur protokollet:

Sven Berglund.

Bilaga A.

Sammanställning av för försvarsväsendet beräknat bostadsbehov den 1/10 1943.

	7	6	5	4	3	2	1	1 rum och kokvrå	2	1	Summa eldstäder (rum el. kök)
	r u m o c h k ö k							rum	rum		
Sammanlagt											
Totala behovet	4	20	36	250	789	1,368	157	19	36	395	9,708
Att byggas av staten	—	7	12	91	324	405	21	15	17	177	3,363
” ” ” andra	4	13	24	159	465	963	136	4	19	218	6,345
<i>Inom armén</i>											
Totala behovet	4	9	28	162	426	424	47	6	9	72	4,242
Att byggas av staten	—	2	6	38	101	82	20	2	2	42	979
” ” ” andra	4	7	22	124	325	342	27	4	7	30	3,263
<i>Inom marinen</i>											
Totala behovet	—	1	3	20	85	139	3	6	1	46	945
Att byggas av staten	—	—	3	15	64	82	—	6	—	35	639
” ” ” andra	—	1	—	5	21	57	3	—	1	11	306
<i>Inom flygvapnet</i>											
Totala behovet	—	5	3	61	215	699	107	7	21	189	3,771
Att byggas av staten	—	3	1	37	148	232	1	7	15	92	1,635
” ” ” andra	—	2	2	24	67	467	106	—	6	97	2,136
<i>För verkstadsnämnden</i>											
Totala behovet	—	5	2	7	63	106	—	—	5	88	750
Att byggas av staten	—	2	2	1	11	9	—	—	—	8	110
” ” ” andra	—	3	—	6	52	97	—	—	5	80	640
Summa eldstäder											9,708

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

	Sid.
Inledning	1
Allmänna synpunkter	3
1942 års bostadsutrednings betänkande.....	4
Utlåtanden	8
Departementschefen	14
Arméns och verkstadsnämndens bostadsfrågor.....	17
Departementschefen	29
Marinens bostadsfrågor	31
Departementschefen	52
Flygvapnets bostadsfrågor	56
Behovet av bostäder i omedelbar närhet av respektive etablissement.....	57
Bostadsfrågornas lösande å de särskilda orterna.....	62
Departementschefen	66
Bilaga	71